

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Pärandtehnoloogia magistriõppekava

Ülli Kont

**HELMEVÖÖDE VALMISTAMISE TEHNOLOOGIA NING
ARENDAMINE EESTI MUUSEUMIKOGUDE AINESE PÕHJAL**

Magistritöö

Juhendajad: MA Helve Russak

MA Christi Kütt

Kaitsmisele lubatud

Viljandi 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. HELMEVÖÖ VÄÄRTUS	7
1.1. Helmevöö väärtused tänapäeva kogumispoliitika skaalal	8
1.2. Helmevöö ajalooline väärtus	10
1.3. Helmevöö esteetiline väärtus	13
1.4. Helmevöö uurimuslik väärtus	15
1.5. Helmevöö sotsiaalne väärtus	17
1.6. Helmevööde lisaväärtused (iseloomulikkus, rareiteetsus, praktiline väärtus)	19
2. HELMEVÖÖDE VALMISTAMISE TEHNOLOOGIA	23
2.1. Helmevööde valmistamiseks kasutatud materjalid	24
2.1.1. Helmed	24
2.1.2. Alusmaterjal	26
2.1.3. Nahk	27
2.2. Helmevööde valmistamise tehnoloogilise töövõtte	27
2.2.1. Helmevööde tikkimine	28
2.2.2. Materjalide õmblemine	33
2.3. Helmevööde muster	35
2.4. Pandlad	38
3. ESEMETE KOLLEKTSIOON INSPIREERITUNA HELMEVÖÖDEST	42
3.1. Nahkalusel helmestega tikitud vöö	42
3.2. Nahkalusel heegeldatud tehnikas vöö	44
3.3. Kaks randmekaunistust, tikitud helmestega	46
3.4. Randmekaunistus	48
KOKKUVÕTE	50
SUMMARY	54
KASUTATUD KIRJANDUS	57

LISAD	63
Lisa 1 Helmevööd Eesti muuseumikogudes.....	63
Lisa 2 Autorikollektsioon inspireerituna helmevöödest.....	91
Lisa 3 Eksperimenteerimine helmestega	100
Lisa 4 Muuseumipedagoogiline programm.....	106
Lisa 5 Intervjuu Varvara Jerilovaga	108

SISSEJUHATUS

„Kultuuripärandi tundmaõppimine tähendab ühteaegu iseendale küsimuse esitamist: milline peaks olema minu edasiviiv osa?“

(Aili Arelaid ja Ea Jansen)

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on tutvustada laiemale üldsusele 19. sajandil Eesti talumeeste hulgas levinud helmevööd kui väärtust esivanemate kultuuripärandist ning selgitada selle tehnoloogilisi valmistamisvõtteid. Senised uurimused on oma olemuselt ülevaated ega käsitle helmevööga seonduvaid tehnoloogilisi teemasid süvitsi.

Lühikese ja ülevaatliku analüüsi meeste helmevöödest on teinud Eevi Astel (1983). Oma artiklis märkis Astel ära vööde leviku piirkonnad, kirjeldas mustreid ja kandmistavasid. Uurimus oli tehtud Eesti Rahva Muuseumi (edaspidi ERM) etnograafiakogus asuvate vööde põhjal (aluseks oli 73 vööd). Peatükk helmevöödest kogumikus „Eesti vööd“ (1998) kordab juba artiklis ilmunud materjali. Hellestikandit Eesti rahvarõivastes on uurinud Ave Kallas oma diplomitöös (1985). Töö ühes osas oli antud ülevaade helmevöödest, mille peatähelepanu oli ornamendi kasutusel. Põgusalt oli kirjeldatud ka tikkimise töövõtteid (1985, lk 46-48). Viljandimaa helmevööd on oma lõputöös analüüsinud Dagmar Riet (2012). Riet on vaatluse alla võtnud 18 vööd, kirjeldanud nende mustrit, kasutatud materjale ja helmeste värve. Ta selgitas oma praktilises töös ühe vöö valmistamise etappe. Dagmar Rieti silmis on vööd niivõrd kaunid ja elegantsed, et neid võiks rohkem tutvustada ning tänapäeval kasutada piduliku lisandina riietuses (Riet 2012, lk 43). Mainitud on helmevööd mitmetes erinevates trükistes (Kaarma, Voolmaa 1981, lk 51; Astel 1998, lk 219; Vunder 1992, lk 15; Piiri 2011, lk 10).

Helmevööde levik jäi hilisemasse aega, seega ei ole neid traditsioonilise rahvakunsti ja rahvarõivastega oluliselt seostatud (Astel 1983, lk 104). Helmevööd pole üldse või on väga vähe tänapäeval kantud koos pikk-kuuega.

Antud magistritöö uurimisteema on kaardistada helmevööde valmistamise tehnoloogilisi töövõtteid. Töö fookus on seatud helmevöö tehnoloogiale, jättes sealjuures põhjalikumalt käsitlemata helmevöö sümboolse ja kommunikatiivse, sotsiaalselt konteksti iseloomustava aspekti. Uurimisobjektiks on meeste helmetikandis vööd (helmevööd).

Uurimisprobleemid on: kuidas on helmevööd valmistatud ning kas esineb vöö valmistamisel erinevusi nii piirkondlikus kui ajalises lõikes? Kuidas on seotud kandmistavad, muster ja vööde valmistamine? Probleemi käsitlemine tõstatab lisaks küsimusi spetsiifiliste töövõtete, vööde autorite ja vöö väärtuse kohta. Magistritöö otsib vastust sellistele küsimustele: milliseid materjale kasutati, millised olid helmeste tikkimisvõtted, kes olid tikkijateks, millised seosed olid valmistamise ja kandmise vahel ning millist väärtust vöö kui ese läbi ajaloo kandis?

Magistritöö hüpoteesiks on: helmevööd on valmistatud talutüdrukute ja naiste, mitte elukutseliste meistrite poolt. Teemavaliku argumendiks on helmevöö kui ühe esemeliigi suhteliselt erinevad valmistamise töövõtted.

Magistritöö kirjalik osa on struktureeritud kolmeks peatükiks. Selleks, et anda helmevöödele taustsüsteemi, tutvustada ajaloolist eset, analüüsin seda läbi kultuuriväärtuste hindamise lehel kasutatud kriteeriumite. Esimene peatükk vaatleb helmevöö väärtust ja kriteeriumeid selle esemeliigi hindamisel. Eesmärgiks on välja tuua eseme väärtus käsitöötegijale läbi erinevate vaatenurkade. Väärtused hõlmavad ajaloolisi, esteetilisi ja rariteetsuse kriteeriumeid.

Magistritöö teise peatüki moodustab Eesti muuseumide kogudes leiduvate helmevööde põhjal tehtud analüüs valmistamise tehnoloogiast. Analüüsi eesmärgiks on koondada ühte töösse helmevööde valmistamise tehnoloogiat, mis annab võimaluse käsitöötegijatel taaslustada ajaloolisi käsitöövõtteid. Selles peatükis käsitlen vööde valmistamise erinevaid etappe: helmestega tikkimine, materjali ettevalmistamine, materjalide kokkuõmblemine ja pandla kinnitamine. Kuna vööde mustri keerukus on otseselt seotud vöö valmistamise oskustega, siis kirjeldan põgusalt ka seda ja püüan anda hinnangut töö tegijale. Vööde valmistamise tehnoloogia paremaks lahtiseletamiseks ja mõistmiseks olen teostanud mitmeid erinevaid töövõtteid ning katsetanud erinevaid materjale.

Kolmandas peatükis tutvustan lähemalt enda loodud aksessuaaride kollektsiooni, mis on inspireeritud helmevöödest. Kolleksioon koosneb neljast esemest – nahkalusel helmestega tikitud vööst, nahkalusel heegeldatud tehnikas vööst ja nahkalusel helmestega tikitud kahest randmekaanistusest. Tutvustan erinevaid võtteid ja tehnikaid, tuues aluseks vana tehnoloogia ja tikkimismeetodid. Tööde eesmärk on näidata kuivõrd erinevaid esemeid on võimalik esivanemate väärtuslikust pärandist pärit motiive kasutades luua.

Valimi koostamisel arvestasin ka eelnevate uurimistöödega helmevöödest (Astel 1983, Riet 2012, Kallas 1985). Kuna need uurimistööd olid tehtud piiratud arvu vööde põhjal (Eesti Rahva Muuseum ja Viljandi Muuseum), siis uute tulemuste nimel haarasin vaatluse alla ka kõikides Eesti maakonnamuuseumites leiduvad vööd ning Tallinna ja Tartu muuseumid. Selleks, et saada lisamaterjali helmevööde kohta, tegin järelepärimisi juhuvalimi põhjal väikemuuseumites (Audru-, Tori-, Häädemeeste, Liivi Muuseum Peipsi ääres ning Salatsi muuseum). Vastuseks sain, et nendes muuseumites puuduvad andmed taoliste esemete kohta. Soovisin võrdluseks kasutada ka teavet naaberriikidest ja tegin järelepärimisi elektronposti teel. Nii Soome kui ka Stockholmi muuseumites sellised vööd puuduvad. Meie muuseumikogudes leiduvatele helmevöödele sarnaseid vööd on Riia Ajaloo ja Meremuuseumi tekstiilikogus (12 vööd) ja Saksmaal Celles Bowmann muuseumis (järelepärimine elektronposti teel).

Lisaks kogudes leiduvatele esemetele olen allikatena kasutanud helmetikandeid ja helmevööd, rõivastumiskombeid ja ajalugu käsitlevat kirjandust Eesti ja välisautoritelt, Kultuuriministeeriumi koostatud kogumispoliitika põhialuseid ja kogude poliitika koostamise juhendit (2013), UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsiooni (2011) ning intervjuusid Varvara Jerilova (2012), Leida Kirstu (2012) ja Kaisa Puustakiga (2013).

Kasutan nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset uurimismeetodit. Üldkogum on 145 helmevööd. Kirjalike andmete põhjal jäävad vööd ajavahemikku 1811-1939. Vööde paremaks analüüsimiseks olen koostanud tabeli (Lisa 1, tabel 1). Antud tabelis on helmevööde andmed: helmevöö valmistamiseks kasutatud materjalid, helmetikandi mõõdud, muster ehk ornament, materjalide kokkuõmblemise meetodid, pannelde üldiseloomustus. Peale tehniliste üksikasjade olid vööde analüüsimisel väga olulised tegurid valmistaja olemasolu ning valmistamise koht ning aeg.

1. HELMEVÖÖ VÄÄRTUS

Helmetikandiga kaetud meeste nahkvööd moodustavad ühe põneva osa etnograafiakogust, need on atraktiivsed, kaunilt kujundatud, kuid neid on suhteliselt vähe tutvustatud. Põhjuseks võiks tuua, et pärleid ja helmeid on peetud alati rohkem kõrgklassile omaseks ja helmetega tikkimist traditsioonilise rahvakunstiga vähe seotuks (Astel 1983, lk 104).

Soome etnograaf ning hilisem ERM-i direktor I. Manninen väitis, „... *meeste helmetikandis vööd on kõik ostetud ja pakuvad meile sellistena vähe huvi.*“ (Manninen 1927, lk 377). Vähenenud huvi vööde vastu võib-olla tingitud ka sellest, et nende põhiline kandmisaeg jäi hilisemasse aega, 19. sajandi teise poole, perioodi, kui rahvariided hakkasid taanduma (Värv 2008, lk 298).

Helmevöö oli nahast vöö, mida kattis helmetega tikitud riideriba. Helmed katsid tihedalt tervet vööpinda, moodustades mustri, mis võis varieeruda väga keerulistest lillemotiividest lihtsate stiliseeritud lehekesteni. Vöödel olid metallpandlad, mõnikord kujundatud ja graveeritud hõbedast haagid, kinnised. Mehed kandsid seda pikk-kuue või kasuka peal ja selle kandmisaeg oli peaaegu sada aastat, 19. sajandi algusest 20. sajandi alguseni (Astel 1983, lk 104; Piiri 2011, lk 9).

„Eesti Rahvakultuuri Leksikoni“ järgi oli 19. sajandi keskpaiku meeste hulgas moes nahkvöö, mida kattis alusel kudrustikand (Viires 2007, lk 356). Kõige levinum nimetus oli helmevöö (Põltsamaa, Otepää, Tori), Lõuna- Eestis on öeldud helmetega tikitud vöö kohta *helmine vöö* (Otepää, Rõngu), *helmistik vöö* (Otepää) või *helmetud vöö* (Saarde), Türi kandis öeldi *helmete vöö*, *helmidsid viüü* (Hargla) ning nimetus *helmine rihm* on teada Rannu kandist. Lisaks on klaashelmetikandiga vööde kohta öeldud *kudrustega vöö* (Kadrina, Märjamaa, Martna, Audru, Helme) või *pärlitega vöö* (Astel 1998, lk 219). Alljärgnevalt kasutan oma töös terminit helmevöö, kuna see oli valdav nimetus üle Eesti.

Helmevööde kasutamine algas osaliselt 19. sajandi algul ja levis 19. sajandi keskpaigaks üle Eesti. Isegi kirjanik Juhan Liiv oma 1896. aastal esmakordselt trükivalgust näinud proosalühijutus „Nõia tütar“, on maininud helmesvööd kui märkimisväärselt ilusat käsitööd, mida külatüdruk oli oma armsamale tikkinud (Liiv 1971, lk 191).

Alljärgnevas peatükis valisin helmevöö tutvustamiseks ja olemuse lahtiseletamiseks väärtuspõhise uurimise, sest ametlikus kultuuripoliitikas on väärtustamise meetod ehk eseme hindamine muuseumides kasutusele võetud.

Muuseumikogude väärtuste praktiline määratlemine muutus aktuaalseks riigikontrolli auditiga aastal 2005 ja 2011 (Muuseumiseaduse eelnõu seletuskiri 2011). Koostati pilootprojekt, mille käigus Eesti Rahva Muuseumi Omakultuuride osakond otsustas hinnata ja väärtustada Pärnu Muuseumi kogusid. Lõpptulemusena valmis töögrupi raport, mis sisaldab ettepanekuid riigile ja muuseumitele Raporti lisana valminud „Kultuuriväärtuste hindamise leht“ selgitab eseme hindamise termineid. Museaali väärtust ei määrata mitte rahalisest aspektist vaid hinnatakse nende tähtsust ja tähenduslikkust. Aluseks on võetud 2012. aastal koostatud eesti muuseumide kogumispoliitika põhialused ja kogudepoliitika koostamise juhend (Kogumispoliitika põhialused ja... 2012). Materiaalse ja vaimse pärandi kontekst muudab selle teema päevakohaseks, sest muuseumikogud on üha rohkem päevakorda tõusmas nii poliitilisest kui ka sotsiaalsest aspektist.

Nüüdisajal muutub kultuuripärand aina tähtsamaks nii sümbolse kui materiaalse ühiskondliku ja poliitilise kapitalina. Seega on kultuuripärand oleviku väärtushinnangutest lähtuv kultuurpoliitiline nähtus, mille käigus rakendatakse väljavalitud kultuurielementide säilitamist, nähes ette ka nende jätkumist tulevikus (Rattus 2012).

1.1. Helmevöö väärtused tänapäeva kogumispoliitika skaalal

Muuseumieseme väärtus ei tulene selle materiaalsest või rahalisest väärtusest. Väärtuse mõistet uurinud Kadri Lutt (Lutt 2008) defineerib väärtusi kui nähtusi või seisundeid, mida inimesed hindavad ega soovi kaotada.

Muuseumikogudes leidub palju pärandkultuuriga seonduvaid esemeid nagu helmevööd, mis on tahaplaanile jäänud ja asetsevad etnograafide uurimisala ääremail (Viires 2001, lk 387). Kõiki museaale pole jõutud analüüsida, mõnede esemete uurimiseks puudub piisav motivatsioon. Paratamatult on tehtud valikuid juba kogumishetkest alates ja nende valikute tagajärgi võib tunnetada alles aastakümnete pärast. „On selge, et me ei väärtusta (isegi ei tunne) kõiki minevikust pärinevaid esemeid, teadmisi, kombeid või suhtumisi. Seega kujutab kultuuripärand endast alati teadlikke või teadmatuid mälunoppeid määratust minevikukangast: pärand on poliitiline valik minevikust.“ (Parts jt 2009, lk 733).

Juba 19. sajandi lõpus hakkasid meie rahvusliku ärkamisaja liidrid üles märkima rahvaluulet ja koguma esemelist vanavara. Kogumisskaalal oli esikohal meie etnograafilised materjalid, tagaplaanile oli jäänud mõisa- ja linnakultuur, seda ei peetud taustsüsteemi loomisel oluliseks (Pärdi 1994, lk 13). Muuseumite fondidesse on kogunenud esemeid, mis on puuduliku legendiga, need on küll ilusad, huvitavad, kuid nappide andmete põhjal on raske anda representatiivset teavet eseme funktsionaalse, sotsiaalse või tehnoloogilise poole pealt. Sellesse kategooriasse kuuluvad helmestikandis vööd. Helmevööde legende uurides võib näha, et need on vähese informatiivsusega. See on raske probleem uurijale, kes tegeleb kollektsiooni interpreteerimisega, üles kerkinud vastuste saamine sõltub saatedokumentatsiooni kogusest ja kvaliteedist, kuid neid napib (Kannike 1996, lk 113; Karm 2002, lk 153).

Eesti Rahva Muuseumi poolt on välja antud rahvateaduslikke küsimustekavasid mitmetel aastatel. Küsitluslehtedel olid välja töötatud eelnevalt etnograafidega kooskõlastatud täpsed küsimuskavad. Näiteks juba 1934. aastal olid eraldi küsimused rahvarõivaste, nende kaunistuste kohta (Rahvateaduslikud küsimuskavad 1934, lk 12). Küsimusi esitati maarahvale saamaks teada rahvarõivaste kandmistavatest 19. sajandi esimesest poolest.

Esemetel muuseumikogudes on erinevad väärtused: ese on vana ja huvitava välimusega, ese on valmistatud töövõtetega, mida enam ei kasutata, esemel on sotsiaalses kontekstis suured väärtused, ese on esteetiliselt kauni välimusega. Svetlana Karm: „*Muuseumieseme väärtus ei väljendu üksnes ainult konkreetse eseme harulduses ja atraktiivsuses kogujale, vaid ka selle informatiivsuses ühiskonnale, kogujale, säilitajale*“ (Karm 2002, lk 141).

Alljärgnevalt analüüsin helmevöö kui artefakti väärtusi läbi erinevate aspektide.

1.2. Helmevöö ajalooline väärtus

Eseme ajalooline väärtus hindamisel: „*Ese on seotud konkreetse inimese, paiga, sündmuse või tegevusega ja mida see jutustab mõne ajaloolise protsessi, temaatika või eluviisi kohta; kas ja kuidas aitab asi ajalugu paremini mõista*“ (Muuseumikogu kultuuriväärtuste hindamine 2012).

Muuseumikogudes leiduvate arhiiviandmete põhjal saab vööde vanuseks umbes 200 aastat, mis meie lühikest kultuurilist järjepidevust arvestades annab helmestikandis vööle kaaluka väärtuse. Vanimad teated on aastast 1811. (ERM A 509:6306, ERM A 509:6314, ERM A 423:30). Omaniku selgitus eseme müümisel (1911.aastal) oli: „... vist on oma 100 aastat vana“. Viimased teated on aastast 1939, mil vöö valmistati: „*ema tehtud vöö, oli siis moes olnud*“ (PäMu Aj 3478).

Helmestikand on olnud alati kõrgkultuuride lahutamatu osa (Astel 1989, lk 219). Ometi võib arheoloogiliste leidude põhjal järeldada, et helmeid on talurahvas rõivaste kaunistamisel kasutanud Eesti territooriumil juba 11. sajandist alates (Laul, Valk 2009, lk 64). Selle tõttu lisan lühikese ülevaate läbi sajandite kasutusel olnud kaunistusviisidest. Arheoloogide poolt läbi uuritud leiumaterjalist lähtuvalt annavad Siksäla kalmeleiuud esimest tunnistust sellest, et siin elanud kogukonnad on helmestega kaunistanud oma rõivaid. Kristel Luige peapaela rekonstruktsioonist võime näha, et tegemist on helmestest geomeetrilise ornamendiga, mis katab tihedalt pinda (sealsamas 2009, lk 64). Peale Siksälä kalmeleidusid, mis dateeritakse 12.–13. saj., on teisigi arheoloogilisi uurimusi, kus sagedasteks leidudeks on klaashelmed.

Üsnagi levinud olid tillukesed kollased helmed, mida arheoloogilistel kaevamistel on haudadest leitud 15.–16. sajandil (Haak, Juurak 2006, lk 88). Helmeste rohkusest ja kasutamisest maarahva hulgas Eesti aladel räägivad ka leiud Kaberla kalmistult, mille kasutusaeg oli üle poole tuhande aasta, 12. sajandi lõpust kuni 17. sajandi lõpuni. Ühest hauast, (mis arvatakse olevat 14.–15. sajandist) leiti ümmargusi pisikesi helmeid, mida tavaliselt kasutatakse ainult tikkimiseks (Kallis 2010, lk 150). Samaaegselt on linnades riided väga rikkalikult kaunistatud helmeste ja pärlitega, sellele viitavad luksusmäärused. Näiteks 15. sajandi Itaalia renessansiaegne mood oli jõudnud Liivimaale juba 16. sajandi alguseks ning Tallinna 1524. aasta luksusmäärus keelas linna-

kodanikel (naistel) kallist siidist ning sametist kleidid, pärlikraed ja vääriskividega kaunistatud vööd (Põltsam 2002, lk 39).

Teated helmestikandi kasutamisest maarahva poolt 16. ja 17. sajandil on üldiselt saadud pildimaterjali ja üksikute reisikirjelduste põhjal (Kurrik 1938, lk 19). Need kirjeldused võib seostada Eesti Rahva Muuseumis olevates väikeste kangafragmentidega, mis annavad kinnitust helmestikandi kasutamisest talurahva riietuse kaunistamisel (Vunder 1992, lk 85). Tikandid katsid seeliku alumise serva ribana ja muster moodustas lillornamendi. Tikand ei moodustanud lauspinnakatet, alusmaterjal oli näha (ERM A 291:531). Ära märkimist väärib kindlasti ka see, et Tartus oli lausa mitu kudruste valmistajat, eestikeelse ametinimega *Kudersep*, *Kuddrosep*. See näitab, et klaashelmeid tehti peamiselt eestlaste tarbeks ning järelilikult oli nende kasutus talunaiste poolt suur. (Linnus 1973, lk 154; Viires 2006, lk 196-202)

Seega kasutati helmeid Eesti territooriumil läbi paljude sajandite. Helmestega vööde kaunistamine pole võõras talurahvale, vaid kaunistusviisid ja tehnikad erinesid.

Helmesvööde kandmisest on andmeid peaaegu kogu mandrialalt, vaid saared jäid levialast välja (Astel 1989, lk 104). Kõige rohkem võid valmistati Tartu- ja Viljandimaal, seejärel Viru- ja Pärnumaal. Seda on kirjeldanud ka Eevi Astel (sealsamas 1983, lk 105) ja Reet Piiri (Piiri 2011, lk 9). Täiesti puudusid need Rannarootsi aladel, saartel ning Ida-Virumaal.

Helmevööde kogumisel kirja pandud legendides on rõhutatud, et need olid meestevööd. Kolme vöö puhul oli kirjas oletus, et need võisid kuuluda naisele (AM 32058 E 3640, RM 3747 E 537, ERM A 509:6314). Kõige rohkem on kirjeldustes märgitud seda kui kasuka- ja kuuevööd. Võid kanti traditsioonilise rahvarõivaga 19. sajandi keskpaigas, 20. sajandi alguses aga juba palitu või (kasuka) tulupi peal (Piiri 2011, lk 10).

Vööd olid sageli seotud kihluste, pulmade ja kosjadega, selle tõttu võib seda nimetada eriliseks kandmistavaks. Neid kingiti pulmadeks (PM 1446 E 280 – *Peedi preilide pulmakink*), pruut tegi tihti selle oma peigmehele (ERM 3416), neid kanti pulma ja kosja minnes (ERM A 509-6300) ning käidi pühapäeviti kirikus (ERM 14584). See on ka mõistetav, sest arvatavasti oli vöö helmeste tõttu kallim kui tavaline nahast rihm, mida argipäeval ei raatsitud kanda. Paide muuseumis asuva vöö lugu mahub küll ühte lausesse, kuid jutustab pika loo. *Emal valmistas pruudipõlves*

oma peigmehele, tulevasele abikaasale kasukavöö, kes kandis seda kaua uhkusega, isa surma järel kinkis ema selle pojale, kes seda omakorda kandis palju aastaid (PM 1298 E 260). Isalt pojale on pärandatud ka ERM-is asuvad Kambjast ja Türitl pärit vööd (A 387:20, A 509:6309).

Helmevööd on mainitud ka kui reisivööd (ERM A 569:87). Arvestades kasuka ja pikk-kuue raskust, mis rõhus õlgadele, oli hädatarvilik kanda sellel tugevat vööd, eriti sel juhul, kui ees oli pikem käimine.

Soovisin võrdluseks kasutada ka teavet naaberriikidest ja tegin järelpärimisi Soome Rahvusmuuseumist. Etnograafiakoguhoidja Raila Kataja vastas, et nende kogudes puuduvad sellised vööd. Puuduvad ka kirjalikud allikad, et talumehed oleks sellised vööd kandnud (kirjavahetus elektronposti teel 2012. 01). Ometi oli Soome jõukama linnarahva hulgas kasutusel läbi sajandite palju helmestikandis kaunistatud esemeid nii meestel kui naistel (Pylkkanen 1982, lk 272, 281, 327, 354). Stockholmi Põhjamaade Muuseumi teadur Anna-Karina Jobs Arnberg vastas samuti, et nende kogudes puuduvad teated taoliste vööde kohta. Pärlitikandit tegid ainult noored tüdrukud oma rinnarättide peale Skoones (kirjavahetus elektronposti teel 2012. 01). Kogumikus „Latviešu tautas terpi. III, Zemgale. Augšzeme. Latgale“ (2003, lk 67) võib näha meie muuseumikogudes olevate vöödele sarnaseid vööd. Riia Ajaloo ja Meremuuseumist vastati, et nende kogudes leidub 12 vööd. Neid kandsid põhiliselt mehed 19. sajandil (alates 1840. aastatest), mõnikord ka naised, kuid neil olid vööd palju kitsamad (kirjavahetus elektronposti teel 2012. 01). Riia Ajaloo- ja Meremuuseumist saadetud fotode põhjal saan teha järelduse, et need vööd sarnanesid meie muuseumikogudes leiduvatele vöödele. Vastuses lisati, et selliseid vööd leidub ka veel Läti etnograafiamuuseumis.

Saksamaalt Cellest Bowmanni muuseumist sain vastuse, et Alam-Saksimaa piirkonnas kanti selliseid vööd (järelpärimine elektronposti teel, kontaktisik Kathrin Phanne). Vööd sarnanevad oma muustrilt ja teostuselt Eesti muuseumikogudes leiduvatele vöödele.

Eesti linnadesse ja mõisatesse jõudis mood Lääne-Euroopast, maal elavad talunaised ja mehed võtsid moe kodumõisast (Jõeste 2008, lk 46). Samas peame tõdema, et terve 19. sajandi ja 20. sajandi alguseni kandsid linnas ja mõisas meesterahvad fraki-tüüpi ülikonda ja taljes mantlit. Sellistel mantlitel ei kantud vööd (Randoja 1992, lk 33; Leventon 2008, lk 331).

Legendide põhjal on suurem osa võid saadud ja valmistatud maal. Eeldame, et neid kandsid sel juhul talumehed (vt tabel 1). Siiski saab nimetada ka selliseid ametimehi nagu abikoolmeister (TLM 13668), mölder (AM 32058), külasepp, laevakapten (PäMu 11256 Aj 488) ning kõrtsmik, kes võisid elada maal. Talumeeste nimekirjast võib kindlasti välistada Tartu vene õigeusu preestri Verhoustinski (TM 400.4 Aj 174) ja voorimehed (TLM 10201, TM 2702:1 Aj 1516).

1.3. Helmevöö esteetiline väärtus

Esteetiline väärtus on esemel kui : „*asi on meisterlikult valmistatud või on suurepärase näide teatud oskustest; kas see on hea näide stiilist, disainist, kunstivoolust või mõne kunstniku loomingust; kas see on originaalse või innovaatilise disainiga*“ (Muuseumikogu kultuuriväärtuste hindamine 2012).

„Professionaalne kunst ja rahvakunst üldse, eriti aga ka professionaalne ehe ja rahvapärane ehe erinevad üksteisest oma sotsiaalsete ja ka professionaalsete parameetrite poolest“ (Kirme 2002, lk 9). Helmestikandis vööd saab võrrelda ehtega, mida mehed kandsid väärikuse ja uhkustundega, sest see oli hinnaline, kaunis ja valmistatud meisterlikult. Alati on olnud vööl funktsionaalne väärtus, vööga kinnitati riideid, vööle riputati mõõk, see oli ka suguvõsa sümbol (Valk-Falk 2001, lk 26). Helmestega kaunistatud nahkrihm näib rohkem kunstipärase esemena, mis on mõeldud atraktiivse rõivadetailina pilku püüdma. Eesti meeste rõivad on aastasadu suhteliselt tagasihoidlikud. 19. sajandi algusest olid meeste riietuseks mustad kuued, must kaapkübar ja valge särk, uhkeldamiseks olid ainsana siidhõlmadega vest ja siidirätid kaela ümber (Piiri 2011, lk 5). Nii võibki kummalisena tunduda helmestega kaetud nahkvöö kandmine – mehed kandsid seda oma üsnagi robustse pikk-kuue või kasuka peal, vöö aga oli peen, särav ja ühteage nii õrn, kui ka jõuline oma laiuses ja raskuses.

1860. aastateks oli tekkinud poodidesse odavamalt riidekaupa, maarahvas asendades sellega 19. sajandi alguseks väljakujunenud piduliku talupojarõivastuse komplekti (Värv 1998, lk 379). Koos rahvariieetega hakkasid kaduma ka peened tikkimisoskused ja vähenes kodune kangakudumine. Käsitööoskust püüdsid küll elus hoida meie ärkamisaja rahvuslikud liidrid, kes kutsusid üles vanaviisi näputööd tegema ja rahvariideid au sees hoidma, kuid käsitööoskus oli juba minetanud oma otstarbe (Pedak 2007, lk 19; Jõeste 2009, lk 47). C.R. Jakobsoni õde Natalie

Johanson Pärna käis Tartus ja Soomes õppimas käsitööd, et tuua tagasi Eestisse ununema kippuvad oskused. N. J. Pärna oli esimene, kes rajas 1880. a. kaheaastase õppeajaga Eesti käsitöökooli Tallinna (Pedak 2007, lk 20).

Kõik see toimus eesti käsitöö edendamise ja ilumeele tagasitoomise nimel. Helmestikandis võib tuua hea näitena peenest ja kaunist käsitööst. Need olid meisterlikult valmistatud esemed, mis 19. sajandi teisel poolel talupoja rõivastuses kasutamist leidsid. Tõsist äramärkimist väärib veel tolle perioodi vaibakunst (Vunder 1992, lk 46). Enamus tol ajal riietuses kasutatavaid esemeid olid polettidelt ostetud valmistoodang. Küläs õmblesid kleite, mantleid ja ülikondi rätsepad ning kaunistamiseks ei kasutatud enam rahvapäraseid tikandeid. Keerukaid mustreid asendasid lihtsad sitsiriided, poepaelad ja pitsid (Värv 2008, lk 416). Selle tõttu võib helmestikandis võõd lugeda 19. sajandi talutüdrukute käsitööoskuse tippsaavutuseks.

Arvestades helmestega tikkimisel värvitoonide sobitamise raskust, tuleb rikkalike lillemustritega võõd kaheldamatult kanda kaunite ja väärtuslike käsitööde hulka. Tikkimine nõuab väga suurt kogemust ja oskust. Helmeste värvide valimisel peab arvestama, et erilist efekti annavad helmeste läbipaistvus ja suurus, nendega saab tekitada mustri ruumilisust ja liikuvust. Seda võib näha mõnede võõde puhul, kui pole osatud valida värve ning muster jääb veidi kohmakaks (ERM 11981). Keeruliste lille- ja loomamotiividega võõdel on värvid naturaalsed, hästi valitud toonidega ning võiks oletada, et need on tehtud elukutseliste tikkijate poolt. Kuid paari näite põhjal saab kinnitada, et selliseid võõd osati tikkida ka kodus: näiteks Vändrast, vennale valmistatud ja kingitud võõ on hea mustrikombinatsiooniga, tehniliselt meisterlik (ERM 12594,). Võõ, mis oli valmistatud Koerus 1811, *koolipreili Maria Rummveldi poolt, kingiti 1894 H. Viitmanile, kes andis selle Gustav Sommerile 1917*, on äärmiselt korrektselt valmistatud (ERM A 423:30).

19. sajandi teisel poolel levis maal linlik käsitöö, mis tihti kajastus halva maitse ja odava dekoratiivse masskultuuri omaksvõtmises (Vunder 2008, lk 416). Helmevõõde valmistamisest on aga juba teateid 19. sajandi algusest, nende valmistamise tehnika ja ornamenti olemus jääb püsivaks läbi sajandi. Need näivad küll mõningal määral standardsed, kuid oma igal võõl on oma tuntav isikupära, värvide kombinatsioon, käekiri.

1.4. Helmevöö uurimuslik väärtus

Käesolevas magistritöös avan helmevööde tehnoloogilise poole, tutvustades ammuunustatud huvitavat eset ja näitan vanu tehnilisi töövõtteid. Samas käsitlen ka mustreid ja kandmistavasid. 145-st vööst 96-l puudus täielikult teave kasutaja, valmistaja või saamise kohta, uurides valmistamise tehnoloogiat iseärasusi, saan teha järeldusi 19. sajandi keskpaiga käsitööoskuste ja töövõtete kohta.

Ants Viires on tundnud tõsist muret selle üle, et rahvarõivas on olnud uurimisobjektiks palju aastakümneid, kuid seda suhteliselt funktsionaalsel tasandil (Viires 2001, lk 387). Paljude etnograafiliste esemete puhul on siiski uuritud selle funktsiooni mitte ainult materiaalsel tasandil vaid ka kommunikatsiooniprotsessis (Jõeste 2008; Kõresaar 1999). Kuna minu magistritöö eesmärgiks on helmevöö valmistamise tehnoloogiline pool, siis jääks tulevastele uurijatele veel palju erinevaid tehke helmevööst avastada.

19. sajandil toimusid suured muutused maainimeste elus, poodides levis tööstuskaup, muutusid linna- ja maainimeste vahelised suhted, tekkisid uued käsitööharud (Vunder 2008, lk 416). Helmevööde põhiline levikuaeg jääb 19. sajandi teise poole, mil hakkasid kaduma traditsioonilised käitumisnormid, teisesid sotsiaalsed suhted, muutusid ka esemete vormide sisu ja tähendus (sealsamas 2008, lk 463). Kuna inimeste ja esemete vahel oli tihe seos, siis annaks edasine vööde uurimine uut informatsiooni tolle aja eestlase maitsemeele, oskuste ja väärtuste tekkele. Saksa mustrilehtedelt kopeeritud lilltikand muutus rahvapäraseks, mustrid olid üllatavalt sarnased eri piirkondades (Vunder 1992, lk 25). Sellist muutust võib näha ka helmevööde ornamentides, kus ühte tüüpi ornament muutub pisut tikkija käes, kuid on täiesti äratuntav ning seda võib leida väga erinevates kohtades üle Eesti (ERM 3416, ERM A 610 32:2, ERM 12615, RM 4124, RM 1888 E 319).

Edasiseks põnevaks ja huvitavaks uurimisteenaks võiks kujuneda helmevööde mustrite päritolu ja levik. Kuidas kujunes lemmikmuster? Kuidas liikus muster üle eesti, kust võeti eeskujuga? Näiteks üks ornamendi tüüp, mida korduvalt läbi erinevate aastate on kasutatud on tikitud kaheksale vööle (ERM 192:26, ERM 3416, ERM 17867, ERM A 446:1320, ERM 3415, PäMu 11256 Aj 488, PM 3747 E 537, VM 4313 E 201).

Vöödel oli ühtemoodi muster, kuid erinevad värvid ornamendil (foto 1 ja 2). Ka kandmiskoht on erinev – Viljandi ning Kullamaa. Viljandi vöö kohta pole kahjuks täpseid andmeid valmistamise või kandmise aja kohta.

Foto 1: Herkki Helves 2012. VM 4313 E 201

Vöö pärineb Viljandist

Foto 2: Jasper Zoova 2012. PäMu 11256 E 488

Vöö valmistas Tiina Baumann umbes 1820. aastal Kullamaal. Tiina Baumann oli Pauline Üksküla vana-vanaema. Vööd kandis pühade puhul Pauline isa Kustas Kukkers, kes oli külasepp Jõe talus veel enne 1905. aastat.

Märkimisväärne ja huvitav on ka fakt, et samasuguse kujunduse ja töövõtetega nagu on helmevööd, on tehtud ka üks jahimehe püssirihm (TLM 10537). Sarnaste muustritega esemed, millel on kujutatud jahipasuad, tammelehed ja loomapead, on ka ERM-i ja Viljandi muuseumi etnograafiafondis (ERM A 564:1702, ERM A 381:18, VM 794: 332) Vöödel puuduvad täpsed legendid, ei ole võimalik teada, missuguse otstarbe jaoks esemed valmistati. Häädemeestelt pärit vöö (ERMI-A 564: 1702) legend annab ebamäärase teadmise: „olevat ema oma olnud, vist kleidivöö“. Kuna muustris on kajastunud jahiteema, pasunad ja loomapead, võib oletada, et see ei olnud mõeldud kleidil kandmiseks. Lobotkast pärit (ERM A 249:36) ja mustlaselt leivajahu eest

ostetud vöö on samuti loomamotiivid, sellel vöö puudub alusnahk ning teave, millisel otstarbel seda eset kasutati. Viljandi muuseumis oleval vöö puudub samuti teave (VM 794: 332). Kas olid loomapeade ja tammelehtedega tikitud vöödele sarnanevad esemed hoopis jahipüssirihmad, mille eeskujul hakati valmistama helmevööid? See võiks olla edasine uurimisteema.

1.5. Helmevöö sotsiaalne väärtus

Läbi kultuuripärandi kaitsekonventsiooni saab helmestikandis meestevöö tikkimist tõlgendada kui eseme valmistamist, mis on kestnud läbi mitme inim põlve, kuna ajalises lõikes on neid tehtud alates 1811 – 1939. a. ja on olnud selles ühiskonnagrupis identiteedi osaks (pulmavöö, peiupoiste vöö). *Konventsioon käsitleb vaimse kultuuripärandina kombeid, tavasid, teadmisi ja oskusi, mis on erinevatele inimrühmadele nende igapäevaelu ja identiteedi osana omased ja olulised. Need põlvkonnalt põlvkonnale edasiantud kultuurinähtused muutuvad koos aja ja oludega.* (UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon 2011)

Eesti talumeeste helmevööid võib lugeda huvipakkuvaks nähtuseks, neil olid omad kandmistavad, valmistamisviisid ning kinkimisega seotud kombed. Ühest legendist võib lugeda: „*annetaja vanaema Liisa Lustik teinud vöö vanaisale, s. t. oma mehele ja seda oli seotud õllekannude ümber. Vööd olla vanaisa kandnud kuubede ja kasuka peal.*“ (ERM A 565:965) Pulmakombestikku on kuulunud vööde ja paelte kinkimise traditsioon, kirivööd ja punutud paelad seoti pulmapäeval annetuseks õllekappade, pillimängijate ja hobuserangide külge. Vööid kinkides usuti, et nii luuakse hea kontakt uue koduga ja kindlustakse endale edu igas ettevõtmises ning ennetatakse halba (Astel 1998, lk 26). Antud vöö puhul on see küll üksik legend, kuid näitab sügavat seotust vanade traditsioonidega.

Elle Vunder on tähelepanu juhtinud kingitustega seotud kombestikule, kingitused olid siduva kohustuse märgiks juba kaugetel aegadel (Vunder 2008, lk 398). Helmevööde legendidest võib lugeda kommet peiule, vennale kinkimisest ja pulmadeks kinkimisest (ERM A 12594, ERM A 423: 30, VM 9315 E 428, PM 1446 E 280).

Ka helmevöödel on olid kindlad kinkimisega seotud kombed, mida ei saa küll lugeda traditsiooniks, kuid ometi näitavad need omapärast tava.

Võid kanti üheaegselt nii traditsioonilise rahvarõivaga 19. sajandi keskpaigani kui ka linna-
moelise rõivaga 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses (Piiri 2011, lk 10). Selles ärkamisaja
laines, mis kajastus nii vaimses kui ka materiaalses plaanis, hakkas suurenema inimeste
iseteadvus, tekkisid sotsiaalsed grupid, kelle taust oli küll talupojaühiskonnaga seotud, kuid
ühiskondlik positsioon juba palju kõrgem. Sellised grupid tundsid vajadust seda kõigile
teadvustada ja olid moele vastuvõtlikud (Jõeste 2008, lk 47).

Helmesvöö oli kallis, äärmiselt aeganõudev, suurt täpsust ja peenust nõudev käsitöö, seda ei
saanud endale lubada vaesemad, vaid heal järjel olevad talumehed. Eks jõukamad said lubada
endile alati rohkem luksuskaupa. Näiteks juba 18. sajandil lasid jõukamad talunaised seeliku
allääre kudrustükke ning siiditikandis käiseid, tanusid linnas teha (Vunder 1992, lk 22). Helme-
vööde kohta on arhiivitekste, mis näitavad, et kandjad olid jõukamad ning need ütlused on
suhteliselt ühtemoodi: „... et jõukamatel oli mõnikord nahkvöö helmestega kaetud.“ (ERM KV 86:
409, KV 237: 207). Huvitaval kombel mainitakse ka veel 1920-30. aastate paiku helmestikandis
vööd kui jõukamate inimeste ilueset (ERM KV 237:337). Vesteldes kunstniku Kaisa Puustakuga,
üllatusin, kui temagi teadis oma *vana-vanaisa kasukavööst, kui uhkuse asjast, mis siiani seisab
kirstu põhjas millele enam rakendust ei oska anda, kuid mida ära visata ka ei raatsi* (eravestlus
2013. 03).

Eks rikkamate ja jõukamate inimeste moemaailm on alati fantaasiaküllasem saanud olla, sest sot-
siaalselt paremini kindlustatud rahvakihtidel olid ka suuremad majanduslikud võimalused kasu-
tada kallimalt tasustavate käsitööliste või kunstnike teenuseid, leiab ka Kaalu Kirme (2002, lk 9).
Talurahva sotsiaalne kihistumine ja positsioonide vahe oli 19. sajandi lõpus väga suur (Vunder
2008, lk 462-463). Kuna helmestikandis vöö oli väga atraktiivne, siis selle kandmine oli üks
võimalus teiste hulgas silma paista ning uhke välja näha.

Ene Kõresaar näitab kattevaiba kommunikatiivse eseme rolli ühiskonnas. Ese väljendab enda
kohta teavet, informatsiooni (Kõresaar 1999, lk 69). Veelgi sõnumirikkam on riietus ja selle
erinevad lisandid (Jõeste 2008, lk 35). Helmevööd võib lugeda sõnumiks, mida said endale
lubada sotsiaalselt kõrgemal positsioonil olevad talumehed. Vööde laius olevat olnud näiteks
keskajal tähtis märge seisuse rõhutamiseks (Valk-Falk 2001, lk 26). Helmevööde laius on erinev,
lihtsamate mustritega vöödel alates 2,5cm (ERM 446:1321), keerulisemate ornamentide puhul

kuni 7,8cm (PäMu 10018 Aj 685). Kindlasti annab lai, uhke, kaunilt kujundatud vöö kandjale väärikust (ERM 7571:01, ERM A 509.63119).

Vöö oli tähtis ja vajalik ese, selle külge riputati nuga, tubakakott, rahakott. 18. sajandil käidi linnast talurahvapoodidest ostmas nahkvöid koos teiste tarbeesemetega, need kuulusid uhkuseasjade hulka (Linnus 1973, lk 154). Alates muinasajast kuni tänapäevani on meeste nahkvööd reeglina olnud kõik metallist pannelde, naastude, rõngaste, kettide ja muude kaunistustega (Laul, Valk 2009, lk 63; Valk 2001, lk 27; Sirelius 1915, lk 210). 1685. aastal oli Tallinnas lausa eraldi vööseppade tsunft, mis oli lahku löönud sadulseppadest, kuna see töö nõudis täpsemaid ja peenemaid oskusi, nende väljaõpe oli viis aastat (Valk-Falk 2001, lk 27).

1.6. Helmevööde lisaväärtused (iseloolumulikkus, rariteetsus, praktiline väärtus)

Lisakriteeriumideks võime nimetada väärtusi, mis ei ole eseme hindamisel esmatähtsad, kuid annavad infot, teavet, materjali uurimiseks, mis on hädavajalik legendi puudumisel.

1860. aastate paiku olid Eestis rahvarõivad taandumas, rahvale omane käsitöö ning selle pikad traditsioonid kiiresti muutavas ühiskonnas aga jäänud tagaplaanile. Müügile tulid uued materjalid ja odavad vabrikutooted (Pedak 2007, lk 22; Vunder 2008, lk 416). 19. sajandil muutus helmeste ja pärlite kasutamine ülipopulaarseks, see oli seotud poekauba kättesaadavamaks muutumisega. Helmetega kaunistati äärmiselt erinevaid ja kummalisi esemeid: kruusid, alused, seinapildid, nõelapadjad, taskud, meeste tubakakotid ning vööd. Kui eelnevatel sajanditel oli helmeste kasutamisel põhiliseks töövõtteks tikkimine või põimimine, (Siksälä naise peakate, seeliku allääre kudrustükk) siis 19. sajandi võis leida aksessuaare, mille valmistamisel oli kasutatud erinevaid töövõtteid: heegeldatud või kootud. Linnakodanike helmestekasutus piirdus rohkem iluasjakeste loomisega, kuid praktilise meelega talurahvas, valmistas esemeid, mis olid vajalikud ning otstarbekad (tubakakott, vöö).

Helmevööd võib lugeda 19. sajandi teisele poolele iseloolumulikuks käsitööks. Traditsioonilised käsitöövõtted ja tarbeesemed hakkasid taanduma, otsiti uusi materjale ning uusi tehnoloogilisi lahendusi. Helmevöö puhul oli tegemist tarbeeseme väljendusvormi muutumisega (Vunder 2008, lk 406). Nahkvöö oli väga põline ese riiete kinnitamiseks ja kaunistamiseks, vöö oli nii

funktsionaalne kui ka staatus- sümbol (Astel 1985, lk 183; Valk 2001, lk 26). Ühiskonna muutudes muutus ka see staatuse sümbol. Ühtepidi võib lugeda helmevööd võõrapäraseks, ebatüüpiliseks lisandiks maainimeste riietuse juures, teisalt aga on see vana ese, mille välimus muutus, sisuline tähendus jäi alles.

Iseloomulikuks võib lugeda ka nimetähtede ja aastaarvude kasutamist tarbeesemete kaunistamisel 19. sajandil. Väga paljudel vöödel (25 vööd) oli otstesse tikitud nimetähed või aastaarvud. Enne 19. sajandit oli eestlaste maailmakäsitluses aeg seotud vaid aastaegade vaheldumisega põllutööde tegemises. Aastaarve hakati tähtsaks pidama alles 18. sajandi lõpust (Viires 2001, lk 20). Paljudel vaipadel, õllekannudel, võrgukäbadel võib näha sissekootud või peale lõigatud aastarve (õllekann PāMu 12241 Aj 1641, võrgukäba PāMu 14715 E 1000), Väga sage oli monogrammide tikkimine särkide rinnaesisele, vaipadele, käterättide otstele, voodipesule (särk PāMu 629 E 709/18.), Monogrammide tikkimiseks olid lausa eraldi monogrammiraamatud: „Mitmesuguste väljaõmblemise monogrammide kogu“. Helmevöösid valmistati peamiselt kinkimiseks peigmehele, isale, vennale, aastaarvud ja nimetähed olid seotud kindlate inimeste või sündmustega (nt TLM 10635, TM 917 Aj 424, Am 18366 E 1599).

Ärkamisaja rahvuslike liidrite meelest oli 1860. aastate maanaiste käsitööoskus juba vilets, mannetu, maitsetu. C. R. Jakobson käis 1876 aastal Soomes õpilastööde näitust vaatamas ja soovitas ka meie noori käsitööõpetajaid sealt oskusi hankima minna (Pedak 2007, lk 19). Küllap mõistsid meie haritlased juba sel ajal, et on raske kord kaduma läinud töövõtteid ja ilumeelt lihtsalt ajaleheveergudel manitsedes uuesti ellu äratada. Võrreldes erinevate vööde valmistamise oskust, võib julgelt väita, et umbes 70% läbivaadatud vöödest, olid valmistatud väga hea käsitööoskusega. Õmblus oli korrektne, helmeste tikandid täpsed, värvikasutus hea.

Seega võib lugeda helmevööd nii tüüpiliste kui ka ebatüüpiliste esemete hulka, sest see on näide ilusast ja peenest käsitööoskusest, millel kasutati 19. sajandile omaseid aastaarvude ja monogrammidega kaunistusi.

Teistmoodi väärtuse saab ese, kui seda hakatakse kasutama inspiratsiooni allikana uute esemete loomisel.

Ajalooliste tehnikate, rõivaste ja rõivaelementide inspireeriv mõju on ülemaailmne huviväärsus, mis leiab üha rohkem uudishimulikke järgijaid (Tammis, Lutsepp 2010, Parts jt. 2009, lk 725).

Täna on jälle pärlite ja helmeste kasutamise kõrghooaeg. Poodidest võib leida väga palju erinevaid raamatuid, mis õpetavad pärlitöid tegema („Rahvuslikud ehted“ 2012, „Helmeste entsüklopeedia“ 2006). Internetikeskkonnas avaldub, et tegemist on tõelise „pärlimaaniaga“. Võime leida veebilehti nii müügikaupade kui ka korralikult tehtud videoga töövõtetest (<http://www.beadseast.com/beading/leatherturquoisebrac.html>). Puudu ei ole õpitubadest, kus kutsutakse vaatama ja õppima helmetöid. Jututubades vahetatakse oskusi ja kogemusi, avaldatakse arvamusi ning vaimustust. „Pärlipesa“, „Helmehaldjas“, „Pärlikoda“ ning jt liitsõnu on välja mõeldud tähistamiseks pärlitega tegelevaid firmasid (www.parlipesa.ee, www.helmehaldjas.ee, jne). Kõiki neid iseloomustab aga see, et pakutakse ehete valmistamise õpetust. Helmeid punutakse, aetakse läbi traadi või spetsiaalse niidi, kuid helmestega tikkimist ei õpetata. Inglisekeelsete ja venekeelsete veebilehtede sirvimisel võib leida üksikuid töötubasid, kus näidatakse ka tikkimise töövõtteid, kuid ka need näitavad peamiselt helmestega punumise tehnikat st. teistmoodi töövõtteid (nt www.pinerest.ee).

Pärnus asub Yarila Pärlikoda. Põhiliselt õpitakse valmistama traadile punutud linde, loomi, lilli. Suuremad lapsed valmistavad ka ehteid. Lastele meeldib helmestega tegeleda, sest need on atraktiivsed. Meie käsitööle omast nõelaga helmestega tikkimist aga ei õpetata. Tundub, et üsna tavaliseks ja lihtsaks peetud helmetikand on unustusehõlma vajunud ja tavakasutuselt kadunud. Ka vanade kogenud UKU tikkijate hulgas ei leidunud kedagi, kes oleks osanud mulle õpetada tehnoloogiat, millega tikiti helmeid tihedalt pinda kattes (eravestlus Leida Kirstuga 2012. sept.).

Selle kõige tõttu usun, et lisades muuseumi haridusprogrammi pedagoogilisse osasse uue tunni, saan lastele anda põneva käsitööliigi, mille läbi tutvustan vana helmetikkimise tehnikat. Helmestega tikkimine arendab laste peenmotoorikat, ilumeelt ja kompositsioonitaju. Helmetikandi mustreid on võimalik lastel endil kujundada, kuna need on lihtsamad, kui lõngadega tikkimisel kasutatavad ornamendid.

Nüüdisajal muutub kultuuripärand aina tähtsamaks nii sümboolse kui ka materiaalse ühiskondliku ja poliitilise kapitalina. Seega on kultuuripärand väärtushinnangutest lähtuv

kultuurpoliitiline nähtus, mille käigus rakendatakse väljavalitud kultuurielementide säilitamist, nähes ette nende jätkuvust ka tulevikus (Rattus 2012).

Helmevöö väärtusi on selgitatud läbi ajalooliste, esteetiliste, sotsiaalsete ja uurimuslike põhiväärtuste. Helmevöö väärtuslikkuses tolle aja kontekstis ei saa kahelda, sest *vöö oli uhkuse asi, jõukuse sümbol*. Kuigi need laused kajastusid üksikutes legendides, olid need ilmselt tugevasti rahva mällu juurdunud.

Ka materiaalses plaanis oli vöö väärtuslik, sest seda kingiti hinnalise esemena peiule enne pulmi ning ka pulmadeks. Helmevööd valmistati küll kodus, kuid see nõudis ostumaterjale ning peent käsitööoskust, mis tegi sellest eriliselt väärtusliku töö.

Tänases ajas seostub museaali väärtuse mõiste muuseumi kontekstis. Helmevööd kannavad endas ajaloolist, esteetilist, sotsiaalset, uurimuslikku, iseloomulikku, praktilist väärtust. Seega on võimalik helmevööid kasutada sarnaselt 19.sajandil toimunud funktsionaalsusest lähtuvalt kui ka kaasaegselt interpreteerides.

2. HELMEVÖÖDE VALMISTAMISE TEHNOLOOGIA

Paksult kaetud helmestikandis mustriega valmistatud esemete hulka kuuluvad 18. sajandi lõppu või 19. sajandisse jäävad naiste lahttaskud, eriti levinud olid need saartel (ERM A 509: 5154, ERM A 509: 5165), meeste tubakakotid (ERM A 14861, ERM A 114: 5) ning meeste helmevööd.

Sajandeid on meeste tavapäraseks vöömaterjaliks olnud nahk, mille kaunistamiseks on kasutatud metallnaaste, kette, vastaspoole kinnituseks erinevaid pandlaid ja haakisid (Sirelius 1915, lk 209-219, Astel 1985, lk 183-191). Metall osadega nahkvööd olid tavaliselt elukutseliste käsitööliste toodeteks (Astel 1985, lk 189, Valk-Falk 2001, lk 26). 19. sajandi alguses taandusid nahkvööd tekstiilvööde ees (Astel 1985, lk 188) ning 19. sajandi keskosas kadusid koos rahvariiete kandmisega (Vunder 2008, lk 463) ka rahvapärased tekstiilvööd ja kasutusele tulid helmetikandis vööd.

Helmevööde valmistamisel kasutati erinevaid materjale: alusnahka vöö tarbeks, tikkimisriiet, alusriiet ja helmeid. Vööde valmistamine koosneb kolmest etapist: helmestega tikkimine, materjalide kokkuõmblemine ja pandla kinnitamine. Kuna vööde mustri keerukus on otseselt seotud vöö valmistamise oskustega, siis kirjeldan põgusalt ka seda andes hinnangut töö tegijale. Töövõtete kirjeldamise eesmärgiks on koondada ühte töösse helmevööde valmistamise tööetappide erinevaid variante. See annab võimaluse käsitöötegijatel saada otsest informatsiooni muuseumikogudes leiduvate erinevate vööde valmistamise tehnoloogia osas.

Tööhüpoteesiks oli: vööde valmistajaks on talunaised, mitte elukutselised tikkijad, läbi töövõtete analüüsimise saan anda vastuse, kes valmistasid vööid. Keskajal olid linnades käsitöömeistrite tsunftid ja gildid, kus inimesed olid spetsialiseerunud teatud töid tegema ning nende töömeisterlikkus oli kõrge. Igal meistril olid omad töövõtted ja kindlaks kujunenud tavad eseme valmistamisel (Põltsam 1995, lk 138). Kuigi tsunftiseadus muutus 1866. aastal, said eestlased võimaluse tööd jätkata ja näiteks Tallinnas oli 1897. aastal 6100 käsitöölist, kellest neljandik olid meistrid (Zettenberg 2009c, lk 300).

Minu töös on kirjeldused ja õpetused ühe unustatud esemeliigi meeste helmesvöö valmistamise kohta. Kuna vööd kanti nii pikk-kuuega ja kasukaga pidulikel puhkudel, siis võin anda soovitusi ka tänapäeva rahvarõivakomplekti juurde sellist vööd valmistada.

2.1. Helmevööde valmistamiseks kasutatud materjalid

Helmevööde valmistamisel kasutati erinevaid materjale, kuid kahjuks puuduvad arhiiviandmed, kust need pärinesid. Ainult helmeste kohta on kindlalt teada, et need olid ostukaup (Linnus 1973, lk 154, Viires 2006, lk 196). *Modi talus tehtud, helmed Valgast ostetud, peigmehele kingiks* (ERM 3414).

Pandlad võidi tellida külasepalt või osteti poest. Graveeritud hõbepannalde puhul võib arvata, et need lasti teha vastaval meistrimehel, kuna väga sageli olid pannaltele peale tehtud aastaarvud või nimetähed (VM 4313 E 201, VM 10096 E 112).

2.1.1. Helmed

Tänapäeva mõistes loetakse pärliteks kõiki tüüpi lihvitud või sulatatud klaasist erineva suurusega kuulikesi. Valged ja värvilised klaasist helmed levisid Eestisse 3. sajandil p. Kr. ja olid armastatud ehted veel 29. sajandi naisterõivastel. Keena kantavad klaasist helmed olid kerajad, läbimõõt 5-15mm, keskosas avausega, väiksemaid tikiti rõivaile (Viires 1995: lk 33). Kudruseid ja helmeid nimetati 18. sajandi vältel kaupluste müügikirjas ka *korallideks*, (*Corallen*). Kudrused olid kõige pisemad, neid kasutasid naised nii tikkimiseks kui ka helmekeedes. See oli talupojakaup, mida müüdi koos nõopide, nõelte, litrite ja nugadega (Viires 2006, lk 202). Kuna helmeste nimetust kasutatakse ka tänapäeval ning see on määrav nimetus vöö puhul (helmevöö), siis oma töös kasutan sõna *helses*.

Helmeid on aegade jooksul nimetatud mitmeti: kõige väiksemad oli sorapärlid, sellest veidi suuremad kudrused ja helmed, pauad – liik suuremaid pärlid (Kallas 1985, lk 3; Sivolobova 2007, lk 5). Tikkimiseks kasutati alati klaasist helmeid. Lääne Euroopas kasutas jõukam linna-

rahvas ka looduslikke pärleid ja kalliskive rõivaste kaunistamiseks, kuid 17. sajandil mindi üle klaashelmestele, sest rõivamäärused keelasid kallite materjalide tarvitamise (Kukk 1992, lk 37).

Vööde tikkimisel on kasutatud väga erineva suuruse ja värviga helmeid. Võttes aluseks hetkel poodides käibel olevad helmeste suurused, saab öelda, et tikkimiseks kasutati helmeid numbritest alates 13-11. Kahjuks puuduvad paljude vööde legendide juures valmistamise aeg, mis annaks võimaluse aru saada, kas 19. sajandil olid teatud aastatel kasutusel suuremad või väiksemad helmed. Üldiselt tundub, et sajandi algul kasutati tikkimiseks pisemaid helmeid (PäMu Aj 488, TLM 10537), sajandi lõpupoole aga suuremaid (TLM 1890, VM 10120 E 1111).

Vöödel võis näha värvilisi (ERM 12594), mati pinnaga (AM 18366), läbipaistvaid (VM 4313 E 201) ning pärlmutter helmeid (TLM 10635). Tikkimisel ei kasutatud kullakarvalisi või tahulisi helmeid, kuigi sel ajal oli võimalik neid poodidest osta. Näiteks tikiti Tarvastu rättidele kullakarvalisi tahulisi helmed (ERM A 124). Samuti ei kasutatud pikergusi või tilgakujulisi helmeid. Kõik helmed olid ümara või kergelt lapiku kujuga. Ühe värvitooni piires olid helmed suhteliselt ühtlased. Mõnedel vöödel olid erinevad värvitoonidega helmed väga ühtlased (TM 400: 4 Aj 174, ERM 3415, RM 1885 E 319), mõnel vööel aga väga ebaühtlase suurusega (ERM 446 1321:10).

Foto 3: ERM 446: 1321:10,
helmevööel on valged helmed suhteliselt
ebaühtlased.

2.1.2. Alusmaterjal

Tikkimisriideks nimetan riietükki, millele on tikitud helmestega muster. Alusriideks nimetan riidetükki, mida õmmeldi või liimiti kokku tikkimisriide ja nahaga. Kuigi tikkimiseks kasutatud linane riie oli üsna tugev, lisati selle alla sageli veel teine linane materjal, ilmselt jäikuse saavutamiseks (ERM A 563:1477).

19. sajandi keskpaigas ja lõpu poole valmistatud vöödel on kasutatud nii linast kui ka kanvaatüüpi riiet (PäMu 10018 Aj 685, VaM 1367 E 222). Kanvaatüüpi riide peale on väga kerge tikkida (foto 4), kuna kude moodustab suuremad ruudud, mis hõlbustavad lõimede lugemist ja mustrilugemist erinevate värvide kasutamisel. Nii tikkimiseks kui ka alusriideks kasutatud riie on alati labaselt kootud, võiks oletada, et kodus valmistatud.

Foto 4 : TLM 10635, tikandi tegemiseks kasutatud kanvaatüüpi riiet.

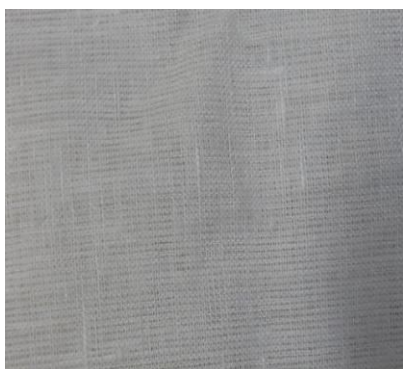

Foto 5: Ülli Kont 2013, linane alusriie oli alati väga tihe ja jäik.

Kanvaatüüpi riidele pandi alati alla tugevduseks teine materjal, see võis olla linane (foto 5) või puuvillane (tumepunane puuvillane ERM A 509:6308)

Põhjuseks on kanvaariide pehmus, omadus vormist välja minna. Kuna helmetikand on raske, venis sageli hõre kanvaa tikandi tõttu välja (ERM A 249-36-08). Selle vältimiseks liimiti tikandiriba, alusmaterjal ja nahk omavahel kokku, et vältida niitude hargnemist ja helmeste väljalangemist ning alles seejärel õmmeldi servad.

2.1.3. Nahk

Vöö õmblemiseks on kasutatud alati pargitud nahariba. Need vööd, millel nahariba ulatus vöö pealmisel poolel tikandini, olid alati ühest tükist. Ilmselt sellepärast, et vöö pealmisel poolel tikandi servas oleks õmblust olnud väga halb töödelda. Vööde puhul oli väga raske hinnata naha päritolu (kelle nahast vöö valmistatud). Sirelius annab teada Soome meeste ühe vööliigina põdranahast vööd (1915, lk 209). Meie muuseumide legendides aga puuduvad täiesti andmed naha saamise või töötlemise kohta. Silma järgi hinnates võisid olla need erinevad nahad. Näiteks punast värvi nahad olid alati väga pehmed ja õhukesed (PäMu 10018 Aj 685, ERM 3415). Pruuni värvi nahad aga jäigemad ja paksemad. Pruuni nahaga vööd oli muuseumikogudes 113, punase nahaga vööd 9 ja helepruuni või kollase nahaga 4 (vt. lisa nr 1, tabel 1).

Kuna kõikidel vöödel ei olnud võimalik naha paksust mõõta, sest puudus lahtine serv, siis vaatluse järgi võis hinnata naha paksuseks 0,6-1mm. Ka vööde õmblemise õpetuses soovitatakse alusmaterjaliga katud vööde naha paksuseks 0,6-1mm (Furst 1974, lk 20). Kuna helmevööd kasutati kasuka või pikkuue vöötamiseks, siis pidi see olema tugev, samas mitte väga jäik.

2.2. Helmevööde valmistamise tehnoloogilise töövõtted

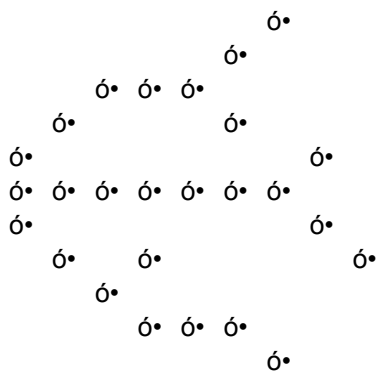
19. sajandi algul vallutas Euroopat helmestega kaunistamise laine. Helmestega käsitöö muutus peeneks ajaviiteks, mida daamid salongides aega viites tegid (Crabtree, Stallebras 2000c, lk 155). Võib oletada, et see oli seotud helmeste odavamaks muutumisega poodides (Pedak 2007, lk 22)

2.2.1. Helmevööde tikkimine

Kirjanduses on suhteliselt vähe materjali pärlitega tikkimisest. Seda mainib ka Ave Kallas oma diplomitöös „Helmestikand Eesti rahvarõivastes“ (1985, lk 7). O. Soone kirjeldab oma käsitööõpikus „Tikkimine“(1989) pärlite kinnitamist kanvaale. Pisted tehakse üksikult, gobeläänpistetega, iga piste järel aetakse nõelale üks pärl. L. Laanpere ja H. Raidla on oma raamatus „Tikkimine“ soovivad samamoodi gobeläänpistet tiheda pärlitikandi jaoks, helmed tikitakse ühekaupa ja need peavad jääma kogu töö ulatuses ühes suunas.

Helmestikandit võib jagada kolmeks (Laanpere, Raidla 1989, lk 94).

1. üksikute helmestega tikkides, tikitud helmeste rida moodustab aluspinnale mustri nii, et suurem osa aluspinda jääb nähtavale (joonis 1)

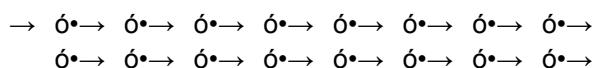

Joonis 1: Ülli Kont 2013,

helmed kinnitatud üksikult, hõredalt, liikumissuunad erinevad.

ó• kinnituspiste koos helmega

2. helmed aetakse niidile ja alles siis kinnitatakse helmerida eraldi pistetega aluspinnale (joonis 2). Niidele aetud helmeste kinnitamine oli üks levinumaid tehnikaid Venemaal 19. sajandil. Tuulas õpetati väikseseid tüdrukuid tikkima mõisatööde tarbeks juba alates kuuendast eluaastast (Сколотнева 1999, lk 9). Sellise tehnikaga oli valmistatud üks helmevöö (ERM A 509: 6309). Sellise tehnikaga on võimalik helmestega katta pinda tihedalt või tekitada üksikuid figuure.

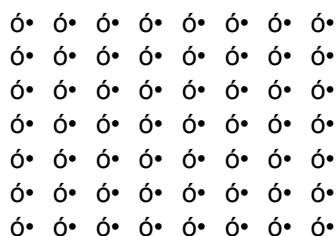
• kinnituspiste

→ helmeid läbiv niit

ó helmes

Joonis 2: Ülli Kont 2013

3. kogu pind on kaetud helmestega.

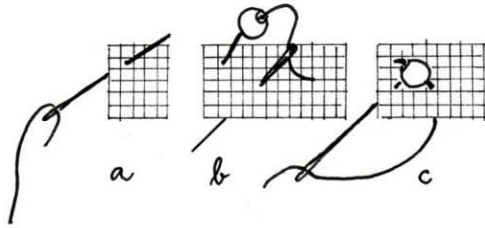

ó• kinnituspiste koos helmega

Joonis 3: Ülli Kont 2013

Kõik muuseumikogudes leiduvad helmesvööd on tikitud nii, et ornament katab tervet pinda üleni (joonis 3). Helmestega tikkimine sarnaneb mõningal määral ristpistetehnikale, sest aluspinnaks on kanvaa tüüpi riie, piste tehakse ruudustikule. Eristan siin tehnilises mõttes kahte terminit: nõelapiste suund (tikkimisvõte) ja tikkimissuund, mis tähendab helmeste kinnitamise suunda riidel. Iseäralikuks erandiks on Rakvere muuseumis leiduv vöö, mis on osaliselt tikitud ristpistes villaste lõngadega, osaliselt aga helmestega.

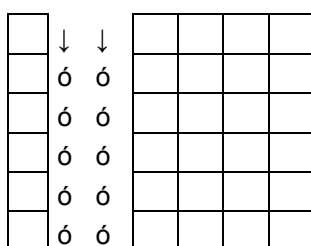
Tikkimisriide lõime suurus ja helme läbimõõdust oleneb, kui suur on nõelapiste samm. Vööde puhul võis näha helmeste kinnitamisel kahte varianti: ühe mooduse puhul jooksevad helmed nurga all (diagonaalselt), teise tikkimistehnika puhul on helmed otse. Kuid nõelapiste suund on mõlemil juhul ülalt alla. Helme diagonaalne asetuse tekib helme kujust. Vöödel on erineva nurga all helmeid, kuid tagumine kinnitus täpselt ühesugune (VaM 3256 E 325:14, PāMu Aj 488). Kuigi erinevatel vöödel võis näha erineva suurusega helmeid ja erineva jämedusega tikkimisriiet, kasutati enamikul vöödel tikkimisel üle kahe lõnga pistet nii horisontaalselt kui ka vertikaalselt liikudes (VaM 1367 E 222, Ra 1885, TLM 10635, ERM A 509:6306).

Joonis 4: Dagmar Riet 2012

Nõelapiste samm kaks lõnga vertikaalselt ja kolm horisontaalselt (joonis 4). Nõelapiste tehakse ülevalt alla (joonis 4,b), kuid nõela järgmine riidest väljatuleku koht on horisontaalne, st. sama lõnga peale (joonis 4c). See on oluline sellepärast, et helmed on alati pisut pikergused, nii jäävad need täpselt diagonaalselt asetsema, mis annab ühtlase tulemuse töö pinnale. Otse alla tikkides (lõpetades mustrikorra) tuleb riie keerata ringi, et uuesti täpselt sama pistega oleks võimalik ülevalt alla liikuda. Sama tulemuse saab, kui nõelaga liikuda kogu aeg alt üles. Mida täpsemalt ja korrektsemalt kinnitatakse helmeid, seda parem näeb välja tikand, sest helmeste ühtlane kinnitusnurk annab tööle läike, katab pinda tihedalt ja mustri värvid joonistuvad täpselt välja.

Helmeridade liikumissuunad riidel. Oluline on helmetikandis vööde helmeridade tikkimissuund. Kuna helmed ei ole ümarad, siis mustri täpne väljatulek oleneb helmeste asetusest riidel. Pisted võib teha väga täpselt lõngu lugedes, kuid kui read hakkavad veidi viltu jooksuma, siis muutub kogu mustri pilt ja töö lõpuks nihkuvad terved read (AM 33661 E 3748).

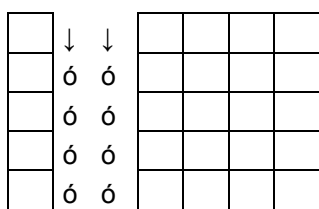

ó helmes
↓ tikkimise suund

Joonis 5: Ülli Kont 2013 Foto 6: ERM 3415

Kõige sagedasem helmeste kinnitusviis vöödel: nõelapiste suund ülevalt alla, helmeste tikkimissuund ülevalt alla (joonis 5) ja helmed asetsevad diagonaalselt (foto 6).

ó helmes

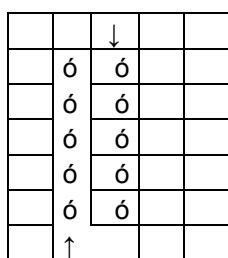
↓ tikkimise suund

Joonis 6: Ülli Kont 2013

Foto 7: Ülli Kont 2012

Pisted kinnitatakse järjest alt üles või ülevalt alla, kuid helmed jooksevad otse. Jõudes pistereaga üles, pistetakse helmereast niit läbi ja tõmmatakse helmed otseks. Nii saab alustada jälle uut rida alt ning helmed on topelt kinnitatud (foto 7).

ó

↓

↑

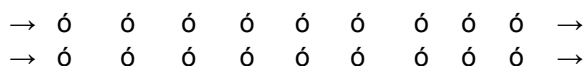
Joonis 7: Ülli Kont 2013

Foto 8: Ülli Kont 2013. PäMu Aj 3671

Vöödel võis näha erinevaid tikkimissuundi, ülalt alla ja alt üles, sel juhul tekkis viljapeale sarnane efekt (joonis 7, foto 8).

Helmed on vööle tikitud horisontaalselt (joonis 8)

Joonis 8: Ülli Kont 2013

Foto 9: ERM A 509-6308, sellise tikkimisviisi puhul võib muster natuke nihkesse minna ja ei näe korrektne

Võis leida ka võid, millel oli kasutatud mõlemat varianti, helmed olid tikitud keskosas alt üles, servades aga horisontaalselt (foto 10).

Foto 10: Herkki Helves 2012, helmed on tikitud servadesse horisontaalselt ja keskosas vertikaalselt.

Põhjuseks võib olla see, et alt üles tikkides jäävad servad lainelised, horisontaalselt helmeid tikkides aga jääb serv sirge ja nahaäärt on lihtsam õmmelda. Sama otstarvet võis asendada ka keerupael, mida õmmeldi tikandi serva, et helmeste serv tasanduks (ERM 90:19, TL 2702)

Ühel vööil on keerupael õmmeldud dekoratiivselt vöö otsani välja, ümber pandla. See lisab originaalsust ja isikupära (ERM A 265-4).

Tikkimiseks kasutati suhteliselt jämedat niiti (hetkel kaubandusvõrgus olevate niidi numbritega võrreldes nr.10). Harilikult oli see tugev linane (kodus kedratud) või siis poepuuvillane hallikat või valget tooni. Jämedat niiti kasutati ilmselt sellepärast, et see kinnitab tugevamini helmed riidele (ERM A 563: 1477, VaM 1367 E 222-7)

Mõnede vööde puhul võib näha, kuidas terve tikand kummub tugevalt alusnaha pealt üles, põhjuseks liiga tihe helmeste tikkimine tikkimisriidele (EVM 210:32). Mõnedel vöödel aga on vastupidine efekt- helmed on kinnitatud liiga hõredalt ja aluspind on näha (VA 3256 E 324:14, foto 11).

Foto 11: Ingrid Kivest 2013: VaM 3256 E 325

2.2.2. Materjalide õmblemine

Väga oluline vööde valmistamise etapi juures on naha ja tikitud riide kokkuõmblemine. Helmestega vöödel on palju käsitsiõmblust, mille tikkiread ei jookse ühtlaselt. Järelikult õmmeldi nahk ja tikkimisriie kokku kodustes tingimustes. Käsitsi õmmeldud oli 71 vööd, õmblusmasinaga 52 vööd. Käsitsi õmmeldi nii 19.sajandi alguses kui ka lõpupoole. Õmblusmasinatikkerida võis näha alates 1860ndatest aastatest alates. Käsitsi õmmeldud aastal 1820. (PäMu 11256 Aj 488), kuni aastani 1866. (TLM 3048). Õmblusmasinaga aastal 1860. (ERM A 569:87), kuni aastani 1890. (VaM 1695 E 255).

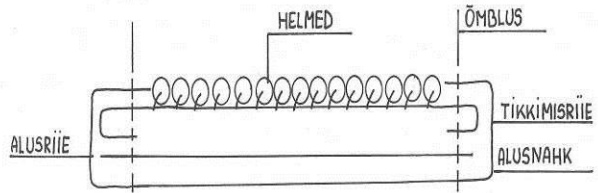
Uurides võid, selgus, et materjalide kokkuõmblemisel on kasutatud erinevaid variante. Eelnevad autorid on viidanud ainult ühele variandile, nahaserva keeramine ülespoole ja selle pealtpoolt läbi õmblemine (variant nr 1 Astel 1983, lk 105, Kallas 1985, lk 46, Riet 2012, lk 22).

Naha kokkuõmblemisel tikitud riideribaga ja alusmaterjaliga on:

1. Tikitud riideriba ja alusriie asetati nahale. Naha servad keerati ülespoole ning õmmeldi pealtpoolt läbi. Tavaliselt jäi serva 3-5mm nahariba paistma. Harilikult tehti nahaserva kinnituseks üks õmblus, kuid võis näha ka kahte õmblust (foto 6, joonis 9)

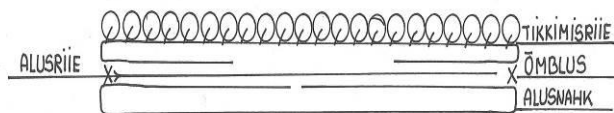

Foto 12: ERM A 119:95:07

Joonis 9: Ülli Kont 2013

2. Nahariba keerati kahekorra ning liimiti kokku, selle asetati tikitud riideriba koos alusriidega. Ömbelus tehti kas otse servast või jäeti paar mm nahka helmestikandini (joonis 10).

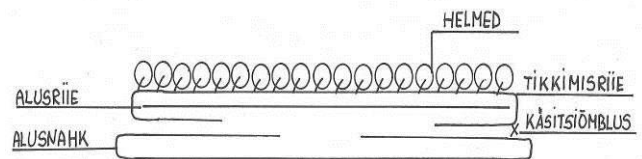

Joonis 10: Ülli Kont 2013

3. Mõnel vööl aga keerati nahaservad tikandiriba alla kokku ning õmmeldi kõik materjal korruga kokku (foto 13, joonis 10). Naha ja riide õmblemiseks kasutati jämedamat niiti.

Foto 13: Ülli Kont, vöö erakogust

Joonis 11: Ülli Kont 2013

Kuna vöö oli kaetud üleni helmetega, siis oli vöö kinnitamine vajalik teismoodi, kui hariliku nahkrihma puhul, mil kinnitavad otsad satuvad üksteise peale Hõbepannaldega kinnituse mooduse puhul ei tekkinud seda probleemi, sest tikandi mõlemad vöö pooled lõppesid pandlaga (foto 14).

Foto 14: Herkki Helves 2012,
VM 10096 E,
vöö mõlemal otsal hõbekilbike.

Tüüpilise metallpandla puhul kataks pandlast tulev vöörihma osa helmetikandit. Selle vältimiseks on tehtud ühe vöö otsale allapoole keeleke, millel kinnitusaugud. Helmetega kaetud vöö ots aga jäi lühikese jupina pealepoole. Selline vöö ots kaeti nahaga ja õmmeldi kas kandiline (foto 17) või ümar (foto 19).

2.3. Helmevööde muster

Sõna muster muutus üldkasutatavaks 19. sajandi teisel poolel seoses linnastumisega. Muster tähendab pinnal korduvate joonte või kujundite kombinatsiooni (Reeman 2007, lk 4). Alljärgnevalt kasutan ka mina seda definitsiooni.

Jagaksin vööde mustri kahte rühma erinevalt Ave Kallasest, kes lähtus kirjeldamisel kompositsioonireeglitest ja jagas mustri kuude erinevasse rühma (1985, lk 48). Ornamenti kirjeldades annan seose töövõtete keerukusest ning valmistaja oskustest. L. Laanpere ja Raidla on jaganud pärlitikandi ornamendi kolme rühma: geomeetriline, taimne või figuraalne (1989: 94). Kuigi taimne ornament varieerub keerulisest lille- ja loomamotiividest alates väga lihtsate stiliseeritud kujunditeni välja, ei hakka ma neid tüpologiseerima, sest antud töö mahtu arvestades ei ole see võimalik.

1) Geomeetriliseks (foto 15).

Foto 15: Jasper Zoova 2012,
PäMu 10018 Aj 685, kaunis ja keeruline
geomeetriline motiiv.

Geomeetrilise tikandiga võid on muuseumikogudes vähe. Üheks ilusamaks ja huvitavamaks muustriga tööks võib lugeda Pärnu Muuseumis olevat Roddede mõisaproua kingitud vööd oma teenijale (foto 15, PäMu 10018 Aj 685). Vöö on väga lai, hästi säilinud, hõbepandlaga, mille ühele pandlaosale on graveeritud nimetähed ja teisele aastaarv. Sellist keerulist ornamenti rohkem ei esine. Sarnaseid kujundeid võib näha saksa muustrilehtedel (Lessing 1883). 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi keskpaigani oli mõisates tööl palju saksa käsitöölisi, kes valmistas tarbekaupu mõisarahva üha kasvavate vajaduste tarbeks (Pedak 2007, lk 14). Kuna legendis märgitakse vööd kui mõisaproua kingitust, siis võib oletada, et vöö mõisa kutselise tikkija tehtud. Geomeetriliseks vöökirjaks võib ka lugeda (ERM A 387:19) Kambajast pärit vööd, mille muster meenutab natuke kirivöö riste, ruute ja rombe. Arhiivis puudub selgitus tegija või kandja kohta.

Huvitava geomeetrilise kombinatsiooniga on vöö ERM A 249:36. Vöö meenutab samtuti pisut kirivöödel kasutatud mustreid. Arhiivi andmete põhjal olevat selle *teinud härra Loorensi tütar koolipõlves umbes 1878*. Geomeetrilise ornamendiga on veel kaks kaheksakandadega vööd (ERM 5803 ja ERM A 563-828) ning Valga muuseumist pärit väga lihtsate ringikestega vöö (VM 0685 E 112-3). Geomeetrilist ornamenti on lihtsam tikkida kui lillemustrit, kuna värvide piirjooned on kindlapiirilised ja selged. Puuduvad üleminekud ja toonide valiku saab teha eelnevalt vööd kujundades. 145-st vööst 7 oli geomeetriline motiiv.

2) Lillornamendid:

Kõige keerukamad on taime-, looma- ja linnuainelised mustrid, mis on tikitud väga oskuslike värvivarjunditega (foto 16).

Foto 16: ERM 387 18 09.

Lille- ja loomamotiivid võodel on äärmiselt naturaalsed, värvivarjundid on pehmete ülemineku-
tega toon toonis (foto 16). Mustri värvide sobitamine on raske, see nõuab väga suurt kogemust
ja oskust. 11 võöd on tehtud kujunditega, mille kavandamine ja tegemine on keeruline, sest
ornament koosneb vähemalt 10-st erinevast värvitoonist. Helmestega tikkimisel peab arvestama,
et erilist efekti annavad helmeste läbipaistvus ja suurus, nendega saab tekitada mustri ruumilisust
ja liikuvust. Üksikute võöde puhul on näha, et värvivalik on väike ning muster jäi veidi nurgeline
(ERM 11981). Kindlasti jäid kallid mustrilehed ja raamatud, mis 18. sajandil Saksamaa Eestisse
levisid, talunaistele kättesaamatuks, vilunudad tikkijad ilmselt kasutasid mustrirätte (Vunder
1992, lk 21). Kahjuks puuduvad paljudel võodel valmistamise aeg ning ei ole võimalik täpselt
järeldada, mis ajast hakkasid levima pehmed naturaalsed õie-, lehe- ja loomamotiivid.

Lihtsamaks mustrikombinatsiooniks võib nimetada stiliseeritud lehemotiivi, mille keskel
reeglina katkematu vää. Kujundeid võivad ka moodustavad stiliseeritud lilled, ja marjad või
linnukesed (foto 17).

Foto 17: ERM A 610-32-02

Sellesse kategooriasse kuuluvad mitmesuguste motiividega vööd, mille ornament on mõnikord üsnagi lopsakas, kuid värvid on suhteliselt lihtsad ja ei varieeru toonidesse (ERM A 614:76, VaM1695 E 255). Kõige tüüpilisemaks kujundiks on stiliseeritud leht ja marjakobar, lehed meenutavad viinapuu-, tamme- või iileksilehte. Võiks öelda, et lehemuster on olnud kõige populaarsem läbi aegade. Mõned vöömustrid on huvitavad, samas lihtsad, võiks väita, et tegija poolt kujundatud (ERM A 509:6313, VM 4313 E 201, AM 15557 E 1190). Mustrid on selgepiirilised, tasakaalus ja üsnagi sümmeetrilised. Mõnedel ornamentidel on mustrikord üsna lühike, mõnede puhul pikk, kuid täiesti erinevate kujunditega ei ole ühtegi vööd, alati tekib kordus. Üks motiivide kombinatsioon iileksi lehe ja marjadega on tikitud kaheksal korral vööle (VM 4313 E 201, VM 17867 E 3415, PāMu Aj 766, PM 3747 E 537, ERM 446: 1320, ERM 632:220, ERM A 192:26, KP 1172).

Kõige lihtsamakas mustrikombinatsiooniks helmestikandis vöödel olid ainult ühe või kahe värviga stiliseeritud lehed (foto 18). Sageli näisid need rombidenä või ruutudena. Soovitud vöö suuruse järgi oli lihtne kujundeid paigutada ja sobitada, värvide valik ei ajanud segadusse ning kindlasti oli sellise lihtsa vöö valmistamine ka taskukohasem.

Foto 18: ERM A 446- 1321:02

Väga paljudel vöödel on otstesse tikitud nimetähed (VM 4313 E 201) ja aastaarvud (VM 10096 E1112). Taustatoon 145-st vööst 128 sinist, 7 halli, 2 valget, 2 pruuni, 1 must, 2 beezi, 2 pärlmuttrit, 1 värvitu. Taimeornamendiga vööid oli 138.

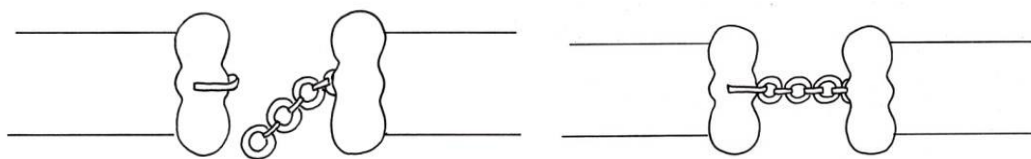
2.4. Pandlad

Vööde valmistamise tehnoloogia juures on väga oluliseks osaks pandlad ja nende kinnitusviisid. Kuna vöö on kaetud üleni helmestega, siis on kinnitus keerulisem, kui hariliku nahkrihma puhul.

Väliskuju ja materjali põhjal saab jagada pandlaid kolme rühma. D. Riet jagas neid kahte, kuna tema uurimise all olid ainult Viljandimaa vööd (Riet 2012, lk 17).

Pandlatüübid jagunevad kolme rühma: 1) kahest hõbekilbikesest tehtud kinnitus; 2) tavapärase metallpannal; 3) rõngaskinnitus.

1) hõbe- või mõnest muust metallisulamist valmistatud kilbikesed on alati kujundatud, graveeritud ornamendiga ja sageli leidub neil aastaarve ja nimetähti. Kilbikesete kinnitamisel rihma külge esines kahte varianti: rihm on kinnitatud kilbi taha kinnitatud metallist pulgakese ümber ja kilbi taga olevate nõõbikandade sarnaste aasade läbi on tõmmatud kaks nahariba, mis on kinnitatud rihma külge (sealsamas 2012, lk 18). Hõbepandlad käisid kinni ketikese ja haagiga. Selliseid pandlaid oli kasutatud 26 vööl ning alates 1820. aastast kuni 19. sajandi lõpuni (joonis 16).

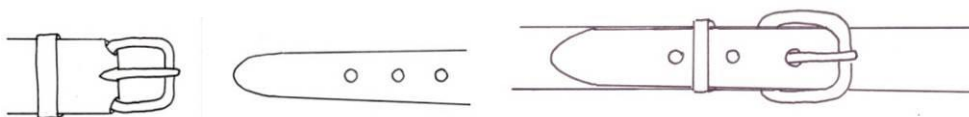

Joonis 16. Dagmar Riet 2012

Hõbepannalde kinnitus ketiga, millepuhul keti aasadega sai sai vöö suurust ehk ümbermõõtu muuta.

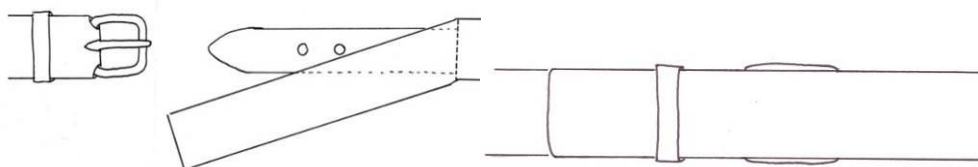
2) tüüpilised metallpandlad, mille kinnituseks on nõel ja vöö vastasküljel nahariba koos aukudega. Selliseid vööid võis omakorda jagada veel kolme rühma.

a) tavaline metallpannal, millel tavapärase vastaskinnitus aukudega (joonis 17). Sellise kinnituse puhul jäi osa helmetikandist teise vööotsa alla (ERM A 930: 12: 14, PāMu Aj 488).

Joonis 17: Dagmar Riet 2012

b) teise kinnitusmooduse puhul oli kinnitusrihm õmmeldud vöö alumisele poolele (ERM A 610:32, ERM 7571:01) Tikandiga vööots jäi rihma pealmisele küljele, pistetuna läbi vööaasast (joonis 18, foto 19).

Joonis 18: Dagmar Riet 2012

Foto 19: ERM 7571

Sellist tüüpi vöödel oli tavaliselt kinnituseks mõeldud vööots ehk nahariba õmmeldud selliselt, et see jäi kinnitamisel vöö siseküljele. Vööotsad, mis jäid tikandi peale, olid kujundatud kas ümaralt või kandiliselt (ümar ots ERM 18860:06, VM 10120 E 1111, kandiline ots ERM 12594, ERM 632: 220).

Pandla kinnitust rihma külge võis leida kahte varianti: esimesel juhul õmmeldi pannal vööotsale nii, et pandla alla jäi nelinurkne osa vöönahka (foto 19), teisel juhul kinnitati pannal vöö otsa (joonis 17). Vöö vastaskinnituse augud olid harilikult ilma öösideta vaid mõnel üksikul vööil oli neid kasutatud (ERM A 613:106).

Laiemate mustritega vöödel oli ka kaks väikest pannalt ja seeläbi ka kaks väiksemat kinnituskeelekest (ERM A 509: 6301, TM 421:4 Aj 183: 3). Selliste pannalde kasutusaeg oli alates 1811.aastast kuni 1939. aastani, metallpandlaid esines 97 vööil.

3) Rõngaspannal- kinnituseks vöö vastasotsas nahkkeeke, mis kahest rõngast läbi läheb (TLM 10201, ERM A 509:6310). Rõngaspannal oli kahel juhul nahaga kaetud (ERM A 509: 6307, ERM 446: 1321), Tallinna Linnamuuseumis asuval vöö oli märgitud, et pandla rõngas on luust. Rõngaspannal oli ilmselt vöö kinnituseks ebapiisav, sest kahele vööle oli lisaks õmmeldud juurde metallpannal.

Helmevööde valmistamisel on kasutatud kuut erinevat materjali: helmeid, linast tikkimisriiet või kanvaad, linast niiti, alusriiet, alusnahka, metallpandlaid.

Tikkimisel on kasutatud erinevate suurustega helmeid. Helmeste värvitoonide rohkus küündis kuni 37-ni (TM 400:4 Aj 174). Kõige minimaalsem värvivalik oli kahe värviga tehtud vöö (PäMu Aj 3478).

Helmevöödel kasutatakse alusnahk pruun, kollane või punane. Materjalide kokkuõmblemisel on kasutatud kolme erinevat viisi, õmmeldud on käsitsi või masinaga. Kinnituseks on pandlad hõbedased, tavapärased metallist või rõngakujulised.

Tikandiga kaetud pind vöödel näeb välja suhteliselt erinev (helmeste asetus riidel on erinev), kuid tikkimisvõtteid on kaks. Esimene ja valdav võtte on helmeid ükshaaval nõelaga riidele kinnitades. Teine võtte on niidile aetud helmeste rea kinnitamine ükshaaval riidele. Martin Cizuk kirjutab, et *käsitööteadmised ja akadeemilised teadmised on kaks väga erinevat asja* (2007, lk 13-14). Helmevööid vaadeldes ei ole võimalik aru saada, mis tingib erinevuse. Helmeste asetus ja seeläbi pinna erinevus oli tingitud tikkimissuundadest. Helmestega tikkimisel kasutati kolme tikkimissuunda: ülevalt alla, ülevalt alla ja alt üles ning horisontaalselt.

Helmevööd olid valmistatud erinevate inimeste poolt ning peamiselt valmistatud kodus. Sellest andis tunnistust erinevused vööde valmistamisel. Näiteks kahe sarnase muustriga vöö puhul saab järeldada, et ühe neist on valmistanud kogunud käsitöömeister ja teise vöö on valmistanud inimene, kel puudusid vastavad kogemused (ERM A 192:26- Põltsamaa ja ERM 17867-Viljandi). Ka vööde materjalide kokkõmblemisel on näha erinevaid oskusi.

3. ESEMETE KOLLEKTSIOON INSPIREERITUNA HELMEVÖÖDEST

Aksessuaaride valmistamisel oli eesmärgiks valmistada pidulikke lisandeid tänapäeva rõivastuse juurde, inspireerituna 19. sajandil tehtud helmevöödest. Kasutada esemele omaseid ajaloolisi töövõtteid, materjale ja ornamendi lahendusi. Samas tahtsin katsetada ka erinevaid tehnikaid ja lisada omapoolseid uusi lahendusi esemete loomisel. Kuna helmevöö oli 19. sajandil kallis ja väärtuslik, seda kanti pidulikul puhul, siis lähtusin ka mina sellest, et minu loodud lisandid rõivastele on pidulikuks ja omapäraseks ehteks.

Helmeste kasutamisel on jälle kõrghooaeg, kuna see piirdub vaid ehete loomisega, siis kindlasti on minu valmistatud vööd omakorda inspiratsiooniallikaks teistele käsitöötegijatele. Helmestega töö on aega, peenust ja täpsust nõudev käsitöö. 19. sajandil muutus helmeste ja pärlite kasutamine riide kaunistamiseks väga populaarseks ning sellega kaasnes üsnagi erinevate tehnoloogiate kasutusele võtmine. Peale tikandite kasutati pärleid ja helmeid nii heegeldamise kui ka kudumises. Euroopas muutus helmestega käsitöö daamide lemmikharrastuseks ja ajaviiteks (Grabtree, Stallebrass 2009, lk 155).

3.1. Nahkalusel helmestega tikitud vöö

Eesmärgiks oli teha uurimustööl põhinev ese. Soovisin enda kogemust ühe tikitud vöö valmistamisest ning sellega kaasnevatest probleemidest. Vöö, mille ma võtsin töö valmistamisel eeskujuks, pärineb Eesti Ajaloomuuseumi etnograafiakogust (AM 33661 E 3748). Kahjuks puudub esemel peale tikitud aastaarvu andmestik, kes vöö valmistas või kes vööd kandis. Kuna vöö nahka on pressitud arv 1876, siis eeldatavasti on see valmistamise aasta. Eesmärgiks ei olnud teha täpset koopiat, eseme valmistamisel lähtusin selle kujust, mustrist, tikkimise tehnikast, pandlast ning naha ja riide kokkuõmblemise töövõtetest. Antud vöö mustrit on pisut muudetud, algpõhjuseks kaubanduses olevate helmeste väike valik. Seega muutusid nii värvid kui ka õite

kuju vöö. Muudetud on ka vööpikkust, kuna museaal kuulus kunagi mehele ning vöö on liiga pikk, kandmaks seda seeliku või kleidi peal.

Foto 20: Eesti Ajaloomuuseum (AM 33661 E 3748)

Originaalvöö andmed:

Eesti Ajaloomuuseum (AM 33661 E 3748)

Saadud Tallinnast 1956.a.

Vöö mõõdud üldpikkus 115cm, üldlaius 4cm, sellest helmetikandi mõõdud 88x3cm

Materjal: vöö pruunist nahast, tikkimisriie linane, alusmaterjal linane

Värviskaala: Põhjatoon beež, ornament koosneb t. sinine, keskmine sinine, h.sinine, t.roheline, keskmine roheline, h.roheline, t punane, keskmine punane, t.roosa, h.roosa, t.kollane, keskmine kollane, h.kollane, oranz, pruunikas punane.

Valmistamise tehnika: helmestega tikkimine linasele materjalile (1cm²=5x6 helmest), materjalid ei ole liimitud vaid kokku õmmeldud. Pannal on väike ja metallist, kinnitusrihm läheb tikitud vööosa peale.

Kuna tikkimismeetoditest on pikalt ja selgitavalt juttu peatükk nr. 2, siis kirjeldan ainult oma töö käiku materjalide ettevalmistusest ja kokkuõmblemisest.

Töö käigu kirjeldus lisas nr 2.

Tööproovid koos selgitustega asuvad eraldi kataloogis.

Foto 21: Ülli Kont 2013

Foto 22: Ülli Kont 201

Nahkalusel helmetikandis vöö, inspireerituna Eesti Ajaloomuuseumi kogus olevast vööst

3.2. Nahkalusel heegeldatud tehnikas vöö

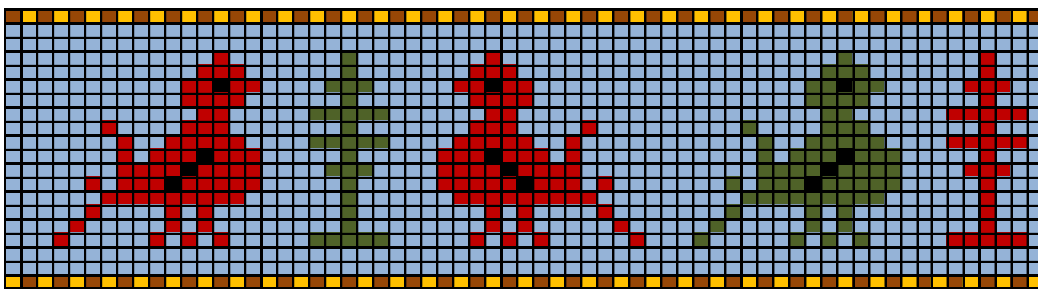
Eesmärk: eeskujuks võttes helmevööde tikandit, mustrit, kokkuõmblemise tehnoloogiat, kuid kasutada tikkimise asemel heegeldustehnikat. Teha pidulik lisand riietusele, jäljendades helmestega tikitud ühtlast pinda. Heegeldusvõtet kasutada vöö kaunistamiseks andis mulle Tallinna Linnamuuseumis tekstiilikoguhoidja Urve Mankin. Ta tegi uurimusteööd helmestikandist ja oli segaduses eraldamaks töövõtteid. Heegeldatud, tikitud ja ka kootud esemed olid pealtnäha väga sarnased. Esemete tagumist poolt uurides oli vaid võimalik selgeks teha, mis töövõtteid oli kasutatud. Sellise valmistamisviisiga olid põhiliselt tillukesed naiste

kotikesed, mida kasutati peenraha hoidmiseks (foto 23). Selline tehnika oli üllatavalt põnev ning kuna pind nägi välja täpselt selline nagu tikandi puhul, siis otsustasin kasutada sellist tehnikat vöö valmistamiseks.

Foto 23: TLM 22768, kotike heegeltehnikas, pealmine pool täiesti sarnane tikitud pinnaga

Vöö kujundamisel lähtusin paljudest helmetikandis vööde tüüpilistest omadustest: kasutasin taustavärviks sinised helmed, mida kasutati enamikel vöödel. Vöö valmistamiseks valisin pruuni naha ja metallist pandla. Mustriks valisin oma lemmikmotiivi: linnukesed (joonis 19). Menetluspraktika käigus tehtud tööproovide järgi teadsin, et väga oluline on heegelniidi värv, sest see jääb töö pinnast läbi kumama. Sellepärast oli töö tegemisel kõige tähtsam heegelniidi ja helmeste värvi kokkusobimine. Mustri kujundamisel arvestasin tööproovidel saadud helmeste tihedust ja selle järgi joonistasin ornamendi. Kuna heegeldamisel sai pind tugevam ja paksem kui tikitud pind, siis materjalide kokkuõblemisel ei lisanud ma alusmaterjaliks linast. Naha ja riide kokkuõblemisel kasutasin õmblusmasinat.

Joonis 19: Ülli Kont 2013, minu kujundatud vöö muster

Foto 24: Ülli Kont 2013, heegeldatud tehnikas vöö pind jäi küll samasugune kui tikitud, kuid palju jäigem ja paksem.

Töö käigu kirjeldus lisas nr 3.

Tööproovid koos selgitustega asuvad eraldi kataloogis.

3.3. Kaks randmekaunistust, tikitud helmestega

Minu töö eesmärk – kujundada endale pidulik ehe, mille eeskujuks on helmevöö. Vöö asemel otsustasin aga valmistada samade töövõtetega ja samade materjalidega väiksema eseme – randmekaunistuse. Sellega saan näidata, et helmestikandit ei pea kasutama mitte üksnes vöö tegemiseks vaid sellel on väga palju erinevaid kombineerimisvõimalusi. Eeskujuks valisin ühe vana originaalvöö geomeetrilise ornamendi kolme elementi (foto 25 ja 26). Kuna geomeetrilisi mustreid esines vöödel väga vähe (7), siis otsustasin valida huvitava ja teistest eristuva ornamendi kolm elementi. Tikkimisel jälgisin täpselt mustrit ja värve. Kasutatav kujund pärineb vöölt Pärnu Muuseumis (PäMu 10018 Aj 568). Kuna sel vööil oli omapärane hõbedaste kilbikestega kinnitus, siis randmekaunistusel oli kinnituse leidmine väljakutse. Kuna kinnis peab olema mugav kandmisel, kinnitav ühe käega ja kaunistama kandjat. Esimene mõte oli teha

originaalvöö järgi mõlemile poolele hõbedasest kinnis, siiski osutus see ebamugavaks variandiks. Konsultandiks ja kinnise valmistajaks oli Viljandi Kultuuriakadeemia õppejõud Väino Niitväli.

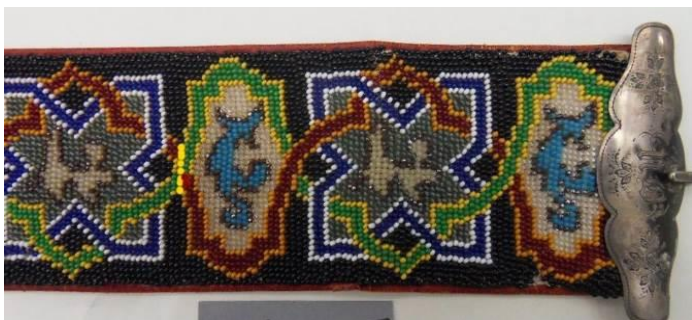

Foto 25: Ülli Kont. Vöö PäMu 10087 Aj 685

Originaalvöö andmed:

Pärnu Muuseum (PäMu 10018 Aj 568)

Saadud Saugast, Roddede mõisaproua kingitus oma teenijale.

Vöö mõõdud üldpikkus 115cm, üldlaius 4cm, sellest helmetikandi mõõdud 88x3cm

Materjal: vöö punasest nahast, tikkimisriie linane, alusmaterjal linane

Värviskaala: Põhjatoon must, ornament koosneb t. sinine, keskmine sinine, t.roheline, t punane, keskmine kollane, oranz, hall.

Valmistamise tehnika: helmetestega tikkimine linasele materjalile (1cm²= 5x6 helmet), materjalid ei ole liimitud vaid kokku õmmeldud. Servades on nahk tikandini pealepoole keeratud 3mm. Õmmeldud käsitsi.

Foto 26: Ülli Kont 2013, originaalvöö mustrist võetud kolm elementi

Foto 27: Ülli Kont, randmekaunistus

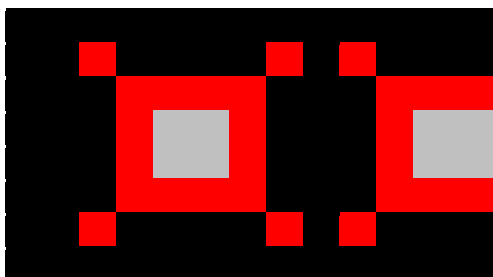
Töö käigu kirjeldus lisas nr 3.

3.4. Randmekaunistus

Minu töö eesmärk – kujundada endale väike randmekaunistus, mille eeskujuks on helmevöö. Kasutada samasuguseid töövõtteid- ja materjale, kuid teha mõõtemetelt väiksem ese. Ese, mida oleks võimalik kanda nii igapäevaselt kui ka piduliku rõivastuse juures. Sellega pakun välja võimaluse väiksema aja- ja materjalikuluga eseme valmistamiseks. Samas on mulle aga eeskujuks ajalooline vöö muuseumikogudest nii oma tehniliste töövõtete kui ka mustri kujundamisel.

Mustri kombineerimisel lähtusin lihtsusest ja lakoonilisusest (joonis 20). Selliseid lihtsamaid ornamente võisid endale kujundada 19. sajandil võid valmistanud naised. Näiteks Kambjast pärit vöö puhul võib oletada, et see on ise kujundatud ning eeskujuks on võetud kirivöö (ERM A 387:19). Ka Valgamaalt pärit vöö on äärmiselt lihtsa ornamendiga- ainult ringikesed (VaM 685 E 112:3).

Randmekaunistuse otsustasin teha kitsa, kuid mõõtmetelt pika, et see ulatuks mitu korda ümber käe. Muuseumikogudes leidus ka väga kitsaid võid, kõige kitsama vöö laius oli vaevalt 2,5 cm (ERM A 387:43). Tööproovide tegemisel muutsin mitu korda taustavärvi, kombineerides algul musta, siis halli ja lõpuks punasega ornamenid toone (joonis 20, foto 21).

Joonis 20: Ülli Kont, kitsa randmekaunistuse muster.

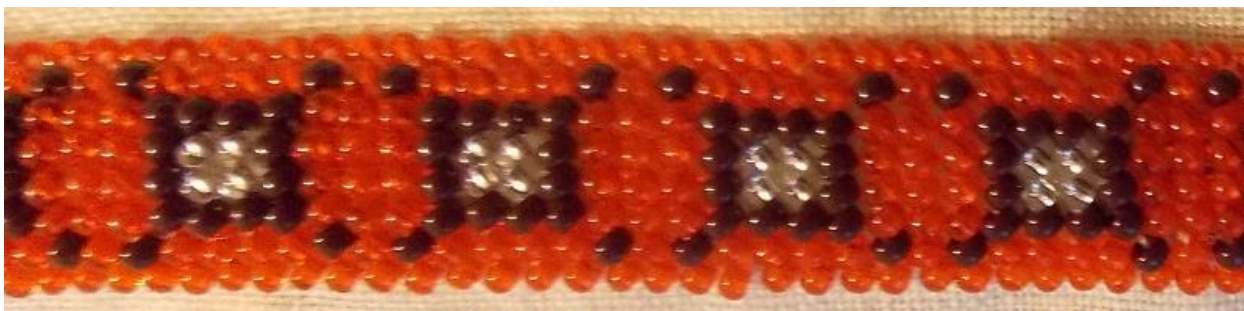

Foto 21: Ülli Kont 2013, kitsas randmekaunistus

Töö käigu kirjeldus lisas nr 3.

Eesti rahvarõiva erinevad elemendid on väärtus omaette, rahvarõivas on kui eneseteadvuse väljendamise hädavajalik komponent, on meie kultuurimälu (Vunder 1996, lk 93). Usun siiski, et tähelepanu väärivad kõik meie esivanemate valmistatud kaunid käsitöösemed. Soovides säilitada oma identiteeti Eesti rahvana, peame säilitama ja väärtustama oma esivanemate poolt loodud töid, õppima tundma nende asjade valmistamist. Leides ja taasavastades kauneid asju saame neid ka uuesti kasutada.

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö on püstitanud oma peamiseks eesmärgiks kaardistada meeste helmevööde tehnoloogilisi töövõtteid. Uurimise all on spetsiifilised tehnikad nagu tikandid, naha õmblemine, vööde muster, alusmaterjali- ja helmeste kasutamine ning pannalde kinnitused.

Helmevööid (145 tk) on analüüsitud läbi kahe aspekti: esiteks analüüsisin vööde väärtusi Eesti muuseumikogudes ning teiseks nende valmistamise tehnoloogilisi iseärasusi. Lisaks olen püüdnud eseme väärtust tõestada ka oma autorikollektsiooniga ja läbi selle tõstatatud tänaste kasutusvõimalustega.

Magistritöö hüpoteesiks esitasin väite, et helmevööd on valmistatud talutüdrukute- ja naiste poolt koduse käsitööna, mitte ei pärine elukutseliste meistrite käe alt. Vihjeid taoliseks oletuseks andsid muuseumide kogudes leiduvad ebauhtlase kvaliteedi ja välimusega helmevööd.

Jaotasin magistritöö kolme peatükki: 1) helmevöö väärtused 2) vööde valmistamise tehnoloogia; 3) esemete kollektsioon inspireerituna helmevöödest.

Esimene peatükk andis ülevaate helmevöö ajaloolistest, esteetilisest ja uurimuslikest väärtustest ning seostest Eesti muuseumikogumispoliitika konteksti probleemidest.

Muuseumikogudes leiduvate arhiivandmete põhjal jääb vööde vanus ajavahemikku 1811-1939. Arheoloogide poolt läbi uuritud leiumaterjalist lähtuvalt on võimalik teha järeldusi, et helmeid on talurahvas kasutanud Eesti territooriumil juba 11. sajandist alates. Jälgides helmeste kasutus- aega läbi sajandite võib täheldada nende ülemandrilist levikut (vaid saared jäid levialast välja).

Helmevööde kogumisel kirja pandud legendides on rõhutatud, et need olid meeste vööd. Kolme vöö puhul oli kirjas oletus, et need võisid kuuluda naisele. Vööd olid sageli seotud kihluste, pulmade ja kosjadega. Neid kingiti pulmadeks, pruut tegi tihti selle oma peigmehele, neid kanti pulma ja kosja minnes ning käidi pühapäeviti kirikus. Eeldatavalt kandsid neid sel juhul

talumehed. Siiski saab nimetada ka selliseid ametimehi nagu abikoolmeister, mölder, külasepp, laevakapten ning kõrtsmik. Helmevööd olid staatuse ja jõukuse sümboliks.

Lisaks ajaloolisele kaalukusele võib lisada neile ka esteetilise väärtuse. Eesti meeste rõivad on aastasadu olnud suhteliselt tagasihoidlikud. Helmetikandis vööd olid peened ja kaunilt käsitööna valmistatud esemed, mis 19. sajandi teisel poolel talupoja rõivastuses kasutamist leidsid.

Helmevöö sotsiaalset väärtust kõnetab fakt, et helmevöö oli kallis ja selle valmistamine oli äärmiselt aega ja täpsust nõudev käsitöö. Helmevööde kohta on arhiivitekste, mis näitavad, et kandjad olid jõukamal järjel.

Helmesvööde lisaväärtustena, mis ei ole eseme hindamisel just esmatahtsad, kuid mis annavad legendi puudumisel infot materjali uurimiseks, olen magistritöö esimeses peatükis käsitlenud lühidalt ka eseme rariteetsust ja rakenduslikku poolt. Nende kriteeriumite puhul vaatlesin monogrammide ja aastaarvude kasutamist helmevöödel. Et helmevöösid valmistati peamiselt kinkimiseks peigmehele, isale või vennale, siis olid aastaarvud ja nimetähed seotud kindlate inimeste või sündmustega. Helmevöö ja helmestikandi rakendusliku väärtusena olen esile toonud selle tänapäevaseid kasutusvõimalusi.

Magistritöö teine peatükk keskendub konkreetselt helmevöö valmistamise tehnoloogiale ning annab ülevaate erinevatest helmevööde puhul kasutatud tehnikatest.

Vööde valmistamine koosneb erinevatest etappidest: helmestega tikkimine, tikkimisriide ja alusmaterjali ettevalmistamine, materjalide kokkuõmblemine ja pandla kinnitamine. Et vööde mustri keerukus on otseselt seotud vöö valmistamise oskustega, siis annan hinnangu töö tegijale. Analüüsi eesmärgiks oli ühte uurimustöösse koondada erinevad töövõtted helmevööde valmistamiseks. See annab võimaluse käsitöötegijatel saada otsest informatsiooni tehnikatest, kandmistavatest ja vöö väärtusest nii vööde kandjate kui ka hindaja (s.o minu) pilgu läbi.

Eraldi alapunktidena pidasin vajalikuks välja tuua ka vööde alusmaterjali kasutamise ja helmeste suuruse, sest nendest on sõltuv töö kvaliteet. Väga oluline vööde valmistamise protsessis on naha ja tikitud riide kokkuõmblemine. Eelnevad autorid on viidanud seni ainult ühele variandile, kuid vanasti kasutati mitut moodust.

Kuna Dagmar Riet kirjeldas väga põhjalikult hõbepandla valmistamist ja kinnitamist, siis minu töös on rõhuasetus tüüpilistel metallpannalidel ja nende kinnitamisvõtetel. Kirjeldusest on

teadlikult välja jäetud vöö helmeste värvide loetelu, sest see ei olnud antud töö eesmärki arvestades vajalik.

Vööde valmistamise tehnoloogiat uurides toetusin töö hüpoteesile: helmevööid valmistasid peamiselt talunaised koduse käsitööna, mitte elukutselised meistrid. Teine peatükk kinnitas seda väidet. Uuritud vööd erinesid autorite käsitööoskuse taseme poolest. Erinevused ilmsid nii pistetes kui ka vöö tegumoes, nahaservade õmblemises ja üldilme kujundamises. Selle põhjal võib järeldada, et vööd pole tehtud ühes kohas ega ühe inimese juhendamisel.

Helmetikandis vööde tegemisel kasutati erinevaid töövõtteid. Helmed asetsesid riidel kas diagonaalselt või otse. Levinum pistete suund tikkimisel oli alt üles, kasutati ka horisontaalset liikumist ning mõnikord ka kõiki võtteid korraga. Tikandi ja naha kokkuõmblemisel võis näha kahte erinevat varianti: tikandiriba asetati nahale, nahaservad keerati ülespoole ning seejärel õmmeldi kinni. Teise variandi puhul keerati nahariba servad kokku, liimiti kinni ning seejärel asetati sellele helmetikand. Tikandi alusmaterjaliks oli varasematel aastatel linane, hiljem kanvaatüüpi riie.

Töövõtete puhul on näha, et vööid tehti sarnaselt 19. sajandi algusest kuni 20. sajandi lõpuni. 19. sajandi alguses olid vööd õmmeldud ainult käsitsi, hiljem nii käsitsi kui ka õmblusmasinaga. Mustrite puhul ei saa väita, et piirkonniti oleks kasutusel olnud teatud tüüpi kujundid. Näiteks Väandrast pärit neli vööd erinesid kõik üksteisest ning mustrid varieerusid keerulisest taimornamendist kuni päris lihtsate motiivideni. Ka Viljandimaa vööde kohta, mida oli arvuliselt kõige rohkem, võis väita, et korraga kasutati nii keerulisi kui lihtsaid motiive.

Vöö valmistamisel kasutati harilikult pruuni, harvem helekollast või punast nahka. Kinnituseks olid pandlad, mida võis kolme erinevat varianti näha. Hõbepandlad olid enamikus graveeritud, kaunistatud mustri- ja nimetähtedega. Need moodustasid ilusad kilbikesed mõlemale vöö otsale ning lukustuseks olid haagid ja ketid. Harilikud metallist pandlad õmmeldi vöö otsa ning neid sai kinnitada vöö vastaspoolega nahkriba abil, millel olid augud. Mõnedel laiematel vöödel oli kaks pannalt ja kaks keelekest.

Magistritöö kolmanda peatüki eesmärk oli tutvustada minu enda loodud helmevöödest inspireeritud kollektsiooni. Kolleksioon koosneb neljast esemest – nahklausel helmestega tikitud vööst, nahkalusel heegeldatud tehnikas vööst, kolmest randmekaanistusest. Oma kollektsiooniga

visualiseerin erinevaid võtteid, tuues aluseks vana tehnoloogia ja tikkimismeetodid. Tööde eesmärk on näidata kuidas erinevaid esemeid on võimalik esivanemate väärtuslikust pärandist pärit motiive kasutades luua. Lõpuks tahaksin rõhutada, et helmevööd on inspireeriv käsitööliik ning meie esiemade käsitöö vääriks rohkem tutvustamist, tähelepanu.

SUMMARY

The techniques and development of bead belts on the bases of collection of Estonian museums

In current research it is analysed the technical differences in making bead belts and show the opportunities by using these techniques to create a new accessories. It is possible to give new life to old and forgotten artifacts by introduce their work techniques. The year 2013 is pronounced as an inheritance year which will allow for create the background for the question of bead belts as an artifacts in the museums. The Estonian cultural policy is to museums to maintain its cultural inheritance and analyze the collections because the museum's collections should complement each other and overall cultural values. Throughout the history, the belts have had historic, esthetic, social and scientific value.

Up till now, the researches on bead belts have been done only about Eesti Rahva Muuseum and Viljandi museum's collections and have not compass the valued based analyses.

The research goal is to create the overview of one type of article i.e. bead embroidery belts from different Estonian museums and the used techniques eccentricity. It is important to collect the information from different places into one. Collected information gives a opportunity for craftsmen to recreate and revive old handcraft techniques as well as use the knowledge for new opportunities. The archival data is very limited, which required to look through all the belt collections in the museums in Estonia (145 belts altogether). The main questions are: how were the bead embroidered belts melt, who made them and what kind of materials were used.

Through beginning of the 19th century to beginning of the 20th century, Estonian peasants wore interesting and unusual bead belts. The belt was worn with traditional folk costumes, the long

coat and fur coat, later also with the city coat. Even though, most of the belt wearers were young men, the embroidery of gentle pink and light blue remember-me-not that were used to decorate the belts were in odds with the men traditional heavy and long coats and fur-coats.

Oldest known bead belt wearing records are from 1811-1839. The archive material suggests that, these kind of belts were worn most often at Tartumaa, Viljandimaa and Lääne-Virumaa. There are no records of them from Rannarootsi area, islands nor Ida-Virumaa. During the 1860-80 period can be considered the height of the belt fashion.

The bead embroidered belts has been named as bead belts, wedding belts, boyfriend belts or bridegroom belts because often the belts were made by girls for their sweethearts before the engagement or wedding. The belt was covered with heavy embroidery which was sewed on the leather and attached with the buckles.

Usually the belt was made of from common brown, sometimes light yellow or red leather. The fabric used for the embroidery was strong linen or canvas type of material, thick strong linen thread was used to attach the beads. For the bead belts there were three different embroidery directions: from down to up, from up to down and horizontal. On some belts there were used all three directions at the same time. The beads were placed on the fabric either diagonally or straight. On some belts it is possible to see the makers inexperience because of the beginning of the belt they have used one type of stitch and middle of the belt they have changed the directions. The differences in the technique came from the nuances and the skill of the maker. Only on very skillfully and masterfully made belts it is impossible to tell the who made them ie the perfect belts looked as made by one but according to legends there were multiple makers.

In the middle of the 19th century, various pattern pages had made it to stores all over Estonia. It can be concluded by the recurrent use of the ornaments in different parts of Estonia. Same time it is possible to see that the belt makers have changed the colours and patterns. Some patterns are very intricate and beautiful, were the belt maker has skillfully used the beads abilities to create spatial affects.

For the attachments the buckle was used, three different versions. Silver buckels were usually engraved, adorn with pattern and often with dates and the letters of the names. These created

beautiful shields to both end of the belt and enabled to attach the other end with the leather strip with holes. Some of the wider belts had two buckles and two leather strips.

The bead belts were mostly made the same way- the leather was used for the base, the embroidery was made with beads and to attachment the buckles were used. It is clear that most belts were homemade, not professional or manufactured.

Even nowadays belt can be made with current materials and added as a beautiful accessory to any outfit. Our foremothers handcraft deserves more attention and use even in our globalizing world.

KASUTATUD KIRJANDUS

Aarelaid, Aili. Ea **Jansen** 1982. *Rahva kultuurielust minevikus ja tänapäeval*. Tallinn: Eesti Raamat

Astel, Eevi 1998. *Eesti vööd*. Tartu: Ilmamaa.

Astel, Eevi 1983. *Eesti helmesvööd*. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXX. Tartu: „RK Teaduslik kirjandus“, lk 45–49

Ciszuk, Martin 2007. The Academic Craftsman – A Discussion on Knowledge of Craft in Textile Research. *Ancient Textiles: Production, Craft and Society*. Oxford: Oxbow Books, lk 13–15.

Crabtree, Carolyn, Pamela **Stallebrass** 2009. *Beadwork A World Guide*. London: Thames and Hudson Ltd.

Frust, Ronald, Kenneth 1974, *Soft Suede, Supple Leader. Graft and Design*. Simon and Shuster/ New York

Haak, Arvi, Riina **Juurik** 2007. *Archaeological investigations in mediavaal Viljandi in 2006: the castle, and teh suuoundings*. Arheoloogilised välitööd Eestis. Tallinn: Muinsuskaitseamet, lk 85–98

Jõeste, Kristi 2008. *Artefakt, enesemääratlus, sootsium: riietuse semiootiline analüüs Kihnu kõrdi näitel*. Tartu Ülikool Filosoofiateaduskond Filosoofia ja semiootika instituut Semiootika osakond. [Magistritöö] Asukoht: Tartu Ülikool

Kallas, Ave 1985. *Helimestikand Eesti rahvarõivastes*. Tartu Riiklik Ülikool NSV Liidu Ajalookateeder. [Diplomitöö] Asukoht: Tartu Ülikooli Ajaloo ja Arheoloogia Instituut

Kallis, Irita 2010. *Ilusad asjad. Tähelepanuväärseid leide Eesti arheoloogiakogudest*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut, 2010 ([Lohkva (Tartumaa)] : Greif

Karm, Svetlana 2002. *Eesti Rahva Muuseumi Udmurdi kogud*. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVI. Tartu, lk121-158

Kirme, Kaalu 2002. *Eesti rahvapärased ehted: 13. sajand–20. sajandi algus*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus

Konsin, Kalju 1977. *Vöotaskud*. Tallinn: Eesti NSV Kultuuriministeerium. ENSV Riiklik Etnograafiamuuseum

Konsin, Kalju 1979. *Kudumid*. Tallinn: Eesti Riiklik Etnograafiamuuseum, Kirjastus „Kunst“

Kuma, Helene 1976. *Eesti rahvavaibad*. Tallinn: Kirjastus „Kunst“

Kurrik, Helmi 1938. *Eesti rahvarõivad*. Tartu: K. Matiesen: Ilutrükk

Latviešu tautas terpi. III, Zemgale. Augšzeme. Latgale 2003. Koostaja Zile Bremze. Latvijas Vestures Muzejs

2003. Koostaja Zile Bremze. Latvijas Vestures Muzejs.

Laul, Silvia, Heiki Valk 2009. *Siksälä: community at the frontiers: Iron Age and Medieval*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus

Leventon, Melissa 2008. *Mida kanti millal kanti. Rõivastuse põhjalik illustreeritud ajalugu antiikajast üheksateistkümnenda sajandini*. London WC1V 7Q X Thames and Hudson Ltd.

Liiv, Juhan 1971. *Nõia tütar*. Tallinn: Kirjastus Eesti Raamat

Linnus, Jüri 1973. *Käsitöölised Tallinnas 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi algul*. Eesti Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXVII. Tallinn: „Valgus“, lk 153-169

Lutt, Kadri 2008. *Inglise- eesti väärtusteterminite sõnastik*. Tartu Ülikooli Filosoofiateaduskond, Germaani, romaani ja slaavi instituut. [Magistriprojekt]. Asukoht: Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond.

Manninen, Ilmari 1927. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, K./Õ. „Postimehe“ trükk

Manninen, Ilmari 1929. *Soome sugu- rahvaste etnograafia*. Tartu: K/Ü „Loodus „

Parts, Priit-Kalev, Madis **Rennu**, Liisi **Jääts**, Ave **Matsin**, Joosep **Metsalang** 2009. *Viljandimaa käsitöömeistritest rakendusantropoloogia vaatenurgast*. Akadeemia nr 4 lk. 725-745

Pedak, Erika 2008. *Eesti professionaalse tekstiilikunsti süünd ja kujunemine 1940. aastani*. Tartu : Tartu Kõrgem Kunstikool. [Magistritöö] 135 lk. Asukoht: Tartu Ülikooli raamatukogu.

Piiri, Reet 2011. *Puhja kihelkonna meeste rõivastus 19.sajandil*. OÜ Tarmest

Piiri, Reet 2011. *Ehtimine*. Tartu Eesti Rahva Muuseum

Põltsam, Inna 1995. *Skraa kui kultuuriajaloo allikas*. Pro ethnologia 3.Eesti Rahva Muuseumi Üllitised. Publications of Estonian National Museum. Allikad ja uurimused. Sources and research. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda. Lk 135-144

Põltsam-Jürjo Inna 2002. *Eesti ala linnaelanike rõivastus 14. sajandi teisest poolest 16. sajandi keskpaigani*. Tuna, nr 2, lk 35-5

Pärdi, Heiki 1994. *Eesti Rahva Muuseumi kodumaised esemekogud*, „*Ethnographica*“ paikkondlik päritolu. Tartu, lk 11-59

Randoja, Eve 1992. *Sajandivahetuse moerõivas Eesti fotodel*. Tartu Ülikooli Ajalooteaduskond Eesti Ajaloo kateeder. [Diplomitöö]. Asukoht: Tartu Ülikooli Ajaloo ja Arheoloogia Instituut

Rattus, Kristel 2012. *Esemest muuseumieksponaadiks* <http://ktkdk.edu.ee/tippkeskuse-teoreetiline-seminar-04-detsembril/#more-689> (05.05.2013)

Riet, Dagmar 2012. *Viljandimaa pärlivööd*. Olustvere: Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskool [Diplomitöö], asukoht: Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskool.

Reeman, Vaike 2007. *Kiri, muster, ornament*. Tartu

Sirelius, Uno, Taavi 1915. Suomen kansanpukujen historia. Helsinki: Suomalais-ugrilainen

Seura

Sivolobova, Ljudmilla 2001. Vene rahvuskultuuri pärandi säilitamisest Eestis. Kaunistused klaaspärlitest. Pärnu: Mitte-eestlaste Integratsiooni sihtasutus

СКОЛОТНЕВА, Е.Й. 1999. *Бисероплетение*. Санкт-Петербург золотой век „Диамант“

Zettenberg, Zeppo 2009c. *Eesti ajalugu*. Tartu: OÜ Greif

Tammis, Irina, Elo Lutsepp 2010. *Eesti Tikand: 280 rahvuslikku mustrit*. Tallinn

Valk-Falk, Endel 2001. *Nahk kultusobjekt, kehakate, kunstiteos*. Metoodiline kogumik II Etnograafilise ja arheoloogilise naha konserveerimisest. Tartu Kõrgem Kunstikool

Viires, Ants 2001. *Eesti rahvarõivaste uurimise tulemusi ja probleeme*. Kultuur ja traditsioon. Tartu: Ilmamaa

Viires, Ants 2006. *Tallinna kaupmeeste ja talurahva vahelised sidemed 18. sajandil*. Vana Tallinn XVII(XXI), lk 191-21

Voolma, Aino 1970. *Eesti ehted*. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum. Tallinn: Kunst

Vunder, Elle 1992. *Eesti rahvapärane taimornament tikandis*. Tallinn: Kunst.

Vunder, Elle, 1996. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLI

Värv, Ellen 1998. Riietumine ja rahvarõivad. In: Viires, Ants; Vunder, Elle (toim.). *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 367-396.

Rahvateaduslikud küsimusekavad IX Rahvateaduslikke küsimusi 1934. Eesti Rahva Muuseum. Tartu: Sihtasutuse E.R. Muuseumi väljaanne nr. 11

Kasutatud internetimaterjalide loetelu:

http://www.rahvakultuur.ee/sisu/113_1036Seletuskiri_Vabariigi_Valitsuse_korralduse_Vaimse_kultuuriparandi_kaitse_konventsiooni_heakskiitmine_eelnou_juurde_pdf.pdf

Kogumispoliitika põhialused ja kogude poliitika koostamise juhend. Kultuuriministeeriumi koduleht.

http://www.kul.ee/webeditor/files/muuseumid/120126_kogpol_pohialused_ja_koostamise_juhend.pdf, (24.03.2013).

Kultuuripärandi aasta 2013. Kultuuriministeeriumi koduleht.

<http://www.kul.ee/index.php?news=7649>, (30.03.2013).

Muuseumikogu kultuuriväärtuste hindamine. Kultuuriministeeriumi koduleht.

http://www.kul.ee/webeditor/files/muuseumid/toogrupi_raport_11072012.pdf, (28.03.2013).

UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon. Rahvakultuuri Keskuse koduleht.

<http://www.rahvakultuur.ee/?s=113>, (14.03.2013).

Tippkeskuse teoreetiline seminar 04. detsembril. Kultuuriteaduste ja kultuuride doktorikooli koduleht.

<http://ktkdk.edu.ee/tippkeskuse-teoreetiline-seminar-04-detsembril/#more-689>, (05.05.2013)

Muuseumiseaduse eelnõu seletuskiri. Riigikogu koduleht. Muuseumiseaduse eelnõu seletuskiri.

http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&page=pub_file&file_id=2e363b2a-e9b2-4e66-a386-270f31d447fd&, (17.05.2013.)

Kasutatud arhiivimaterjalide loetelu:

Eesti Rahva Muuseum (ERM)

Korrespondentide vastused

ERM KV 86. Linda Otsman 1960. Rätsepa-ja õmblejatööd, 403-411.(andmed Minna Närskalt Metsakülalt, Rannu vallast)

ERM KV 237. Elisabeth Vihvelin 1967. Kasukad, 205-212. (tema enda andmed Sadala ja Rääbise k)

Esemelised allikad:

Eesti Ajaloo Muuseum, etnograafia kollektsioon (AM) 8 vööd

Eesti Rahva Muuseum, etnograafiafondi esemekogu (ERM A-kogu) 89 vööd

Eesti Vabaõhumuuseum, etnograafiafondi esemekogu (EVM) 4 vööd

Harjumaa, ajalooline kogu (IM) 1 vöö

Iisaku Muuseum, esemekogu (IM) 1 vöö

Järvamaa Muuseum, etnograafiakogu (PM E) 4 vööd

Läänemaa Muuseum, etnograafiakogu (HM LMT) 3 vööd

Pärnu Muuseum, ajalookogu (PäMu Aj) 4 vööd

SA Virumaa Muuseumid, etnograafiakogu (RM E) 7 vööd

Tallinna Linnamuuseum, tekstiilikogu (TLM) 5 vööd

Tartu Linnamuuseum, ajalooliste esemete kogu (TM Aj) 5 vööd

Valga Muuseum, etnograafiakogu (VaM E) 4 vööd

Viljandi Muuseum, etnograafiakogu (VM E) 8 vööd

E-kirjad:

Raila Kataja: Suomen kansallismuseo Kokoelmat ja tutkimus, Museokatu 1A 7, PL 913 00101 Helsinki, 2013.01

Anna-Karin Jobs Arnberg, Nordiska museet, Djurgårdsvägen 6-16 115 21 Stockholm, Sweden, 2013.01.

Ligita Kalnina, *Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs*, Rīga, Palasta 4, 2013.03.

Dr. Kathrin Panne, Bomann-Museum Celle, Schloßplatz 7, 29221 Celle

Eravestlused:

Jerilova, Varvara. Intervjuu (O/Ü Yarila Pärlikoda käsitööringi juhendaja) 12.nov.2012

Kirst, Leida. Telefonivestlus (pensionär) 20.nov. 2012

Kaisa Puustak. Eravestlus (kunstnik) 5.02.2013

LISAD

Lisa 1 Helmevööd Eesti muuseumikogudes

Tabel 1, Helmevööd Eesti muuseumikogudes

Selgitavad mõisted

Metallpannal – ainult vöö ühes otsas, kandilise kujuga, keskosas nõelaga, millega kinnitub vöö teine ots

Hõbepannal – kilbikesed kinnituvad mõlema vöö otsale, sageli peale graveeritud mustriga, kinnituseks kett või haak

Taustavärv – põhitoon helmevöö, mille taustal tuleb esile ornament

Mõõdud cm – mõõdetud on helmetikandit, mitte vöö pikkust koos pannalde ja nahkotsaga

Legend – eseme kogumisel üles kirjutatud andmestik

Helmevööd Eesti muuseumikogudes										
jrk. nr	Muuseumi kogu nr	Valmistamise kihelkond	Valmistamise aeg	Tikandi mõõdud	Tausta värv	Muster	Alusmaterjal	Pandla kuju	Legend	Märkused
1	ERM 192-26	Põltsama Kursi	1889	105x4,3	sinine põhi	iileksilehed kahe värviga, marjad mustad, tikitud aastaarv	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannel	saadud 1920, kandis Udu Jaagu talu omanik Jaan Laos, vöö valmistas 1899 kõrtsmiku naine	korralikult tehtud, üsna korduv motiiv
2	ERM A 688-121	Pilistvere		92,5x6,5	sinine põhi	hallikad roosid, roosad väiksed õied ja lehed, varjunditega,	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	puu dub		väga ilus ja hästi tehtud vöö
3	ERM 90-19	Põltsamaa	1850	111x4,5	helesinine põhi	suured lilleõied, lehed, natuke varjundid	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun, keerupael servas	metall pannel väikse naharibaga	vöö kodus tehtud, vanaemalt pärit, umbes 70. a. Vana. Annetatud 1920.a.	muster suur, natuke segane, jääb puudu kunstipärasusest

4	ERM 5803	Kõpu	1912	101x3,5	sinine põhi	kaheksakannad kahte värvi, sakid servades	käsitsi õmmeldud pruun, keerupael servas	metall pannal väikse naharibaga		värvid ei mõju hästi
5	ERM 3415	Helme	1870	109x4,5	valge põhi	iileksilehed, pooleks kahe värviga rohelised, punased marjad	masinaga õmmeldud alusnahk, punane, kaks õmblust	metall pannal väikse naharibaga	Ritso talu, kanti pühapäeval	vöö otsas on jupp rohelisega põhja, ilmselt lõppes üks värv otsa, korduv motiiv
6	ERM 3416	Helme	1870	113,5x5	sinine põhi	lai valge väätitiv joon keskel, punased lehed	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall väikse naharibaga	tegija Ann Antson, tegi peigmehele, helmed ostis Valgast	tüüpiline viinapuuväädi muster, servast serva helmed
7	ERM 2024	Helme	1874	107,5x3	sinine põhi	kummalised lehed kahe värviga	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal väikse naharibaga	saadud 1911 Peeter Luttikult	keerupael täitsa serva peal, helmed horisontaalselt
8	ERM 17867	Viljandi	1874	94x3,5	sinine põhi	iileksilehed halli ja beeziga, marjad mustad ja pruunid	käsitsi õmmeldud alusnahk, keerupael, pruun	hõbedast, graveeritud	legendist jäi arusaamatuks, kas annetas või tegi Metsamärt	üsna levinud muster, mis kordub erinevate toonidega paljudel vöödel

9	ERM 11981	Puhja	1863	34x4, tükk	sinine põhi	roosid ja lehed, pole varjunditega tumedad värvid	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	saadud 1913	hästi tihe, servast serva tikitud, üsna kummaliselt mõjuv, värvid ei haaku
10	ERM 8834	Pilistvere			sinine põhi	lilleõied eraldi, marjad ja lehed eraldi,	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun			põnev, kindlasti omaloodud muster, sest mustriosad on erinevast ornamendist
11	ERM 12594	Vändra	19.s lõpp		hallikas põhi	väätiv pruun leht, roosid ja võõrasemad, varjundid, tikitud nimetähed	käsitsi õmmeldud võõnahk, pruun	metall pannal, peidus, nurgeline vööots	kasukavöö, kodus tehtud vennale kingiks, 1913 öeldi, et läks moest 20 aastat tagasi	imeilus, nimetähed tikitud, JJ, lihtsalt suurepärase töö
12	ERM A 563-828	Vändra	1858		sinine põhi	kaheksakannad ja lehed, sini-must-valge	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	olnud anneteja isa oma, noores põlves pulmavöö, hiljem kandis tihti	vastuolu vööle oleva Vändra ja legendis Viljandi Kibaru k vahel
13	ERM A 563-1477	Vändra	u. 1890		helesinine põhi	roosad roosid, lehed pruunid ja rohelised, varjunditega	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	Lüüste küla, Uuetoa talu, annetas Kadri Mihkelmann 1958.a.(v. 73.a.) vööd kandis tema isa umbes 60. a. Tagasi.	väga ilus muster ja teostus ka hea
14	ERM A 794-64	Vändra			sinine põhi	linnud punased, lehed valged	alusnahk õmmeldud masinaga, pruun	metall pannal	kuulus Anton Põldmetsale, kandis tema (1896-1986)või tema isa	ilus, ühtlane

15	ERM 509-6300	Kuusalu	1820	80x4,5	sinine põhi	lehed, marjad valgega, helmed tikitud erinevates suundades	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun, tõmp vastasots	metall pannal ja väike aas	saadud 1920, kantud kosja minnes,	samas helmed nii säravad, kas saab olla 1820? Ei ole nii
16	ERM A 509:6301	Türi	1880	105x4,3	sinine põhi	taimornament, valged, hallid helepruunid lilled	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	kaks pannalt, suur ja väike	saadud 1921, valmist. Mari Sarapik Vahaste v. Liivamõisas, olevat moest läinud juba 25 aastat tagasi	
17	ERM A 509:6302	Haljala	1919	108x3,6	sinine põhi	taimornament, valged, hallid lilled	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	võõ annetanud Anna Vimberg 1920 Toolse, Varangu	väike vastuolu annetamise ja tegemise vahel
18	ERM A 509:6303	Kirbla		113x3,6	sinine põhi	ristikheina leht, lilleõis	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	annetatud 1920, Jaan Mats	
19	ERM A 509:6304	Vigala		113x5,4	sinine põhi	ristikhein, lilleõis, roosaga	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	annetatud 1920, Jaan Mats	värvid pole ilusad, aga muster hea, mõlemad annetanud Jaan?
20	ERM A 509:6305	Haljala		103x4	sinine põhi	natuke geomeetrilist meenutav taimornamnet, valge, kollane, hall	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal+ rõngad	saadud Juula Truubergilt 1920	otsas nimetaähed, kuid ei saa aru, mis
21	ERM A 509:6306	Türi	1820	100x4	sinine põhi	valged marjad või lehed, keskel väätiv, siduv joon	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	saadud 1920, olevat vanaisa oma, pärandus, v. anus 100 aastat	võib küll olla vana, helmed ei ole ühtlased

22	ERM A 509:6307			95x4,3	sinine põhi	lehed, halli ja valgega, must ka, varjundid	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	vask pannaal, rõngad		tüüpiline lehemuster, servast serva
23	ERM A 509:6308			110x	sinine põhi	lehed, musta ja halliga, sakid servas, väätiv joon	masinaga õmmeldud alusnahk, punane, keerupael	metall pannaal		väikesed lehed muustris
24	ERM A 509:6309	Türi	1840	120x2	sinine põhi	tillukesed valged lehed, ühtne joon keskel, helmed aetud niidile!	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannaal	saadud Anna Evarilt, Alliku v. Eiamaa k.	nii lihtne, aga võluvästi ühtlane, ilus tumesinine värv, alusmaterjal punane tihe riie
25	ERM A 509:6310	Jüri	1870	110x4,5	sinine põhi	lilled roosad, valged, punane	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannaal ja nahk võru	valmistanud kooliõpetaja tütar Vahtrik, kodune töö, hind um. 5 rubla, kanti kasuka peal	
26	ERM A 509:6311			117	sinine põhi	erinevad lehed hallikad, pruunid, beezid, varjunditega	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	hõbe pandlad, ketiga		väga suur ja võimas, hästi tehtud muster, korrektselt tikitud, keerupael on kirev kuid väga hästi sobitub
27	ERM A 509:6312	Luunja	1886	120x5	sinine põhi	jänese ja kitse pea, valged tammelehd, tikitud aastatarv	masinaga õmmeldud alusnahk, ümar ots	metall pannaal, peidus	valmistatud lhaste külas, möldri tütar, Viljandi pool kanti meeste kuubedel	suurepärane töö ja kodus valmist.!

28	ERM A 509:6313	Hageri		114x4,6	sinine põhi	taimornament , väätiv, roosad, punased värvid,mustad marjad	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	Nahk võru metall aas	saadud Sakust	
29	ERM A 509:6314	Kadrina	1820	85x1	sinine põhi	träpsud,pole lillornament ega ka geomeetriline	pole alusnahka	puudub	valmist.Saksis, kodutöö, naise oma, allpoole rippuvad helmed, kanti naiste jakkide peal	võis olla kaunistuseks,mitte sellise võõna, nagu meestel
30	ERM A 509:6321	Tallinn	1852	112x3	sinine põhi	taimornament , hall,punane,s ervas pael	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	saadud 1922, vanus olevat 70 aastat, meestevöö	
31	ERM A 509:6322	Lihula			sinine põhi	väätiv, lehed, vasksed helmed,serva s pael	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	pannal, metall rõngad,	saadud 1920,mestevöö, valmistat. Lihulas	
32	ERM 7343	Tori	1890	100	sinine põhi	suured lehed, pruuniga,kesk ele tikitud nimetähed T L	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	kanti veel 20 aasta eest, annetatud 1920	
33	ERM 3963	Torma	1870	100	sinine põhi	väätivad lehed, keerupael	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	Küta külas	
34	ERM 8248	Järva- Jaani		100x4	sinine põhi	lehed ja õis, värvid pärlmutter	masinaga õmmeldud võõnahk, pruun	metall pannal		

35	ERM 7571	Kambja		106x5,5	beez põhi	väätiv motiiv,keskel rohelist lehed, beezikad roosid	masinaga õmmeldud alusnahk, helepruun	metall pannal, peidus		väga uhke, kokku sobitatud hele nahk beezi helmeste värviga
36	ERM 7578	Kambja		110x3	sinine põhi	lehed, halli, beez	käsitsi õmmeldud alusnahk, keerupael	metall pannal		lihtne
37	ERM 11569	Märjamaa	1890	78x3,5	sinine põhi	lehed,väiksed õied, nimetähed J T	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	nimetähed, J T,kasukavöö	
38	ERM 10471	Viru- Jaagupi	1888	103x4	sinine põhi	lehed,marjad, valge, beez	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	Rakverest ostetud,tuli tarvitusele enne kamel-jõhvi vööd	värviline serv,
39	ERM 12615	Viru-Nigula	1870	108x4	sinine põhi	väätiv sakk, lehed kahe värviga, marjad ühega	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	külatüdrukute tehtud, kanti pühapäeviti	kogu muster natuke lahja, nurgeline
40	ERM 13859:1	Otepää		69x3,5	sinine põhi	looklev joon, väiksed lehed,keerupa el	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal		väga lihtne
41	ERM 13859:2	Otepää		93x3,5	hall põhi	roosad roosid, lehed, alles ainult osa tikandist	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal		väga ilus, naiselik muster, jäme linane ja kanvaa all
42	ERM 14584	Hargla	1895	96x3	sinine põhi	lehed, halli ja pruuniga	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	linnatöö, kanti uhkusega pühapäeviti kasukaga,	

									kandsid rikkamad	
43	ERM 14213	Saarde	1850	90x3	sinine põhi	lehed, marjad,, nurgeline muster	käsitsi õmmeldud alusnahk, keerupael, pruun	metall pannel	pükste peal kandmiseks, kirjad võõrsilt võetud, olevat moest läinud 1890ndail	
44	ERM 18860	Tartu	1892	120x6	sinine põhi	varjunditega muster, ainult lehed, tikitud aastaarv	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	kaks pannalt		tohtu suur, ilusate varjunditega lehed, üks täht
45	ERM 119:95	Pärnu-Jaagupi	u 1860	87x3	valge põhi	selgepiirilised lehed, kahte eri värvi õied, ei ole varjundeid	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannel	annetaja Jaan Klaar, Mooritse küla, 1920. vist ostetud linnast, kantud kuue pääl.	päris ilus ja ilusate värvidega, puudu varjundid
46	ERM A 265:4	Tõstamaa		123x4,3	sinine põhi	hallid lehed, valged roosid	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannel	korjatud 1920.a. Müünud hr. Joost	ilus, mustrit palju, põhja pole peaaegu nähagi, keerupael jookseb pandlani välja
47	ERM A 381:18	Lobotka	u. 1890	86x4	läbipaistev	põdra-ja , koerapead, ta mmelehedlehed, varjunditega	puudub	puudub	müüja ema sai selle leivajahu eest mustlaselt u.30-40 aasta eest. Korjatud 1934.	äärmiselt ilus, nii oskuslikud figuurid, imepeenelt tikitud
48	ERM A 249:36	Tallin	1878	jupp	sinine põhi	geomeetriline, romb, valge ja punasega	masinaga õmmeldud, punane, keerupael	metall pannel, kahe nõelaga	müüja hr. Loorens, tema tütar teinud selle koolipõlves u 40	kuidagi teistmoodi muster, tikitud algul viljapea sarnaselt

									aastat tagasi, korjatud 1918	
49	ERM A 387:20	Kambja	u 1860- 70	105x3,4	sinine põhi	lehed, hallid, valged	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	vöö müünud Mihkel tuvi, see kuulunud isale(s. 1843), isa andnud oma pojale M.T-le, kes kandis seda kasuka peal	
50	ERM A 387:19	Kambja	u 1860- 70	77x3	värvitu	geomeetriline muster, pruunikate, beezide värvidega	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal		muster ilmselt enda tehtud, erinevad kombinatsioonid, võib jälgendada kirivööd
51	ERM A 387:43	Puhja	u 1850- 60	92x2,5	sinine põhi	rombid, lehed, puuduvad varjundid, muster selgepiiriline	puudub	puudub	kantud kasuka peal, annetatud 1943	lihtne
52	ERM A 446:1319			122x7	sinine põhi	roosid kreemikad, valged, lehed, varjunditega	käsitsi õmmeldud alusnahk, helepruun, üm ar vastasots	metall pannal, peidus		tohtu suur, ilusate varjunditega, muster stiilne
53	ERM A 395:3	Tartu	u1860	103x3	sinine põhi	iileksilehed, pooleks kahe värviga, valge ja beez, mustad marjad	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun, keerupael	metall pannal	annetaja ostnud selle umbes 60 aasta eest, kandnud kasuka peal,	

54	ERM A 423:30	Koeru	1811	jupp	värvitu	linnud, lehed, vinnamarjako barad	õmmeldud käsitsi, pruun		valmist. 1811 koolipreili Maria Rummveldi poolt, kingiti 1894 H. Viitmanile, kes andis selle Gustav Sommerile 1917	kuigi lihtne, väga huvitav ja ilus, muster joonega
55	ERM A 446:1320			93x3	sinine põhi	iileksilehed, hallid, marjad valged	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal		sarnast mustrit teen mina, teised värvid ainult
56	ERM 446: 1321			69x2,5	sinine põhi	peaaegu geomeetiline, lihtne, lehekesed	masinaga õmmeldud alusnahk, helepruun	nahaga kaetud pannel		pannal on õmmeldud helmeste peale ?hästi väike vöö
57	ERM A 459:30	Nissi	1880	jupp	sinine põhi	tikitud nimetähed, muster sinise ja valgega	puudub	puudub	valmistanud annetaja vanaema	keerupael servas, marjad ja lehed, aga hoopis teises võtmes,
58	ERM A 529:1	Kambja	19.saj. lõpp	95x5,5	sinine põhi	lehed, sinise ja valgega, keerupael servas	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	vaskne, rõngad	vööd kandis Ants Vint kasuka või palitu peal, annetaja tema poeg	suhteliselt suur muster, lehed servast serva
59	ERM 565:965	Rapla, Järvakandi	1877	95x3,5	sinine põhi	lihtsad lehed kahes reas, hõbedased	masinaga õmmeldud, pruun, keerupael	metall pannal	annetaja vanaema tehtud (Nurme küla), Liisa Lustik, pani õllekannude ümber, vanaema kinkis vanaisale, kes kandis seda	masinaga, keerupael

									kuubede ja kasuka peal	
60	ERM A 566:578	Martna	1880	110x3	sinine põhi	õied,lehed, lihtne	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannel	meeste vöö,Kustas Matvere kandis seda kasuka peal veel 50 aastat tagasi, saad.1961.tehtud 70 aastat tagasi	teistmoodi helesinine värv
61	ERM A 564:1702	Häädemeeste	1889	65x7, jupp	beez põhi	keeruline muster, linnud, jahipasu, oravad,kitsed, varjunditega	puudub	puudub	annetaja ema Leena kleidivöö, arva. oma tikitud	annetaja oli meesterahvas,ei pruukinud teada,ema tegi võib-olla selle ringi, ei usu, et kleidivööle jahipasu nad tikkis
62	ERM A 566:543	Vigala	1870	77x4	helelilla, hallikas	lehed, roosid,õied	puudub	puudub	annetaja Aino Poolak, kuulus vana-vanaisale,	suur muster, väga huvitav, erinevad värvid
63	ERM A 569:87 1-2	Rõngu	u1860	77x5	sinine põhi	väätiv motiiv, lehed, lilled	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannel	reisivöö,meestevöö, kantud pika kasukaga, vöö ostetud harjuskiilt,kantud neli põlve tagasi	huvitav motiiv
64	ERM A 572:131	Rõngu		100x4,5	sinine põhi	lehed, varjundiga	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannel		muster suur, aga v'ärvid ei tule hästi välja

65	ERM A 566:739	Kullamaa	u1900	86x3,5	sinine põhi	lehed ja marjad, kahe värviga	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	puudub	meeste vöö, saadud 1961, tegija teadmata, vanus 50 aastat tagasi kantud	väga lihtne muster
66	ERM A 599:84	Paide	1876	87x3	sinine põhi	lehed, lihtne aga tore, keerupael servas	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	nimetähed J.L ja aastaarv 1876 graveeritud	meeste vöö, kandis rätsep J. Laanberg, ilmselt oli pulmavöö, annetas tütar.	
67	ERM A 596:68	Audru	1866	98x4	hõbedane	varjunditega lehed, roosid	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannel	meeste vöö, kuulus Mihkel Indrasile, vööd kantud kuubede peal külmal ajal	üsna katkenud, aga ilusad värvid
68	ERM A 592:8	Äksi	u1850	100x5	sinine põhi	hõbedased ja hallid, lilled ja lehed, lihtsad	puudub	puudub	peigmehe vöö, kantud pika meeste kuue peal	kanvaa ja all veel linane
69	ERM 614:76	Tartu		8x117	sinine põhi	hõbedased ja hallid, lehed, väätiv, vahepeal geom.ornament	käsitsi õmmeldud, nahkalusel, pael servas, ümar ots, keeleke all	metall pannel, peidus	meeste vöö	väga võimas, juskui uus
70	ERM A 614:113	Kursi	1860	3,5x80	sinine põhi	sik-sak ja roosid, varjunditega	käsitsi õmmeldud, pael servas, pruun	metall pannel	omanik ja kandja oli Jaan Tiik, Puurmannist, poissmehena kandis kasuka peal	sarnane muster VM 1012

71	ERM A 613:106	Laiuse	u. 1900	86x6	sinine põhi	lehed, väätiv, hallid, hõbedased, valged	käsitsi õmmeldud, paal servas, pruun, öösidega	metall pannal		hästi katki, osa puudu, kanvaa peal ja linane, liimitud, püsti tikitud
72	ERM A 603:52	Võnnu	20.saj algus	111x4,5	sinine põhi	natuke väätiv, lilled, lehed läbisegi,	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun, ümar ots	pannal must, metall, peidus	kuulus kinkija vanaemale (s.1898- 91)olevat meestevöö, kantud üleriie te peal, jõukamad vanaisa ei kandnud, kandis vanaema ise hiljem	natuke lihtsakoeline muster, selged värvid, väga korrektselt tehtud
73	ERM A 604:179	Viru-Nigula	u. 1900	107x3,5	sinine põhi	lehed, marjad	käsitsi õmmeldud, paal servas, pruun	metall pannal	saadud Pada mõisast 1910	vähe värve, kuid servas roosad, punased träpsud ja annab ootamatult rõõmsa mulje, üsna katkine
74	ERM A 610:32	Viru- Jaagupi	u.1880	103x4	sinine põhi	väätiv, lehtedega, marjad	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun, ümar ots	metall pannal, peidus	saadud Anna Kreekilt (s.1885) Koeraveres, tema päris vöö emalt	üsna lihtne, juba tüüpiliseks muutuv
75	ERM A 824 :65	Torma		6,5	sinine põhi	suured motiivid, lehed, marjad, hõbedane, must, valge	puudub	puudub	Mustvee lähedalt	suht suur muster

76	ERM A 824:66	Torma		3	sinine põhi	väärtivalt tammelehed, varjudnitega	puudub	puudub	Mustvee lähedalt	väike, aga väga sümpaatne
77	ERM A 636:149	Järva- Madise	1893	103x3	sinine põhi	valgega lehed, vööle tikitud nimetähed J L	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	vöö lastud teha, kuulus annetaja isale Jaan Luusile	väga lihtne, ainult kaks värvi
78	ERM A 635:208	Türi	u 1870	80x4,5	sinine põhi	valge lehemuster	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	vöö kuulus annetaja Aliide Fredbergi isale	väga jäik, pannal roostetanud
79	ERM A 634:2	Mihkli	u 1880	3,4x95	sinine põhi	lilled erivärvidega, väga lihtne muster, nimetähed	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	kuulus Jaan Kruusimäele , kandis noorena	muster võib olla tegija poolt mõeldud, joonistatud
80	ERM A 633:86	Tartu_Maa rja	1888	105x3	sinine põhi	iileksi moodi, marjad mustad, lehed halli ja valgega	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	peigmehe vöö, Väägvere küla, Kuulus Juhan Tuulele, Luige t.	see muster kordub erinevate värvidega üsna tihti
81	ERM A 621:12	Varbla		4x94	sinine põhi	lehed ja suur marjakobar	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun, ümar vastasots, keerupael	vaskne pannal	Uuetoa talu	jällegi üsna levinud muster, värvid erinevad, aga muster sama
82	ERM A 624:63	Kuusalu		66x3	sinine põhi	hõbedased kaheksakann ad	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun, keerupael servas	metall pannal, erinev teistest, öösidega augud		

83	ERM A 632:220	Tallinn		92x5	hõbedane	sinisega lehed ja lilled, keskel peenike väät mustaga	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	hõbepannalgr aveeritd, P K, ketiga		suurepärane töö, väga ilus muster
84	ERM A 835:75	Puhja		4,5x107	sinine põhi	lehekestega, lehed erinevad, servas eri värvirida	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun, ümar vastasots	hästi väike pannal, peidus		väga huvitav muster, veidike teistmoodi, kui kõik
85	ERM A 907:5	Paistu		3,5x87	sinine põhi	väikesed roosid, lehekesed vahel, uuduvad varjundid, väike väädi motiiv keksel, servas erivärvi triip	käsitsi õmmeldud alusnahk, punane	metall pannal		
86	ERM A 930:12	Rapla		4x93	helesinine põhi	väike muster keskosas, lehed, roosid, värviline	käsitsi õmmeldud, alusnahk, punane, keerupael	metall pannal		väga armas väike muster, hästi kaunis
87	ERM A 981:67	Tartu		4x90	sinine põhi	tilluke muster, hallid lilleõied, punased südamed, nimetähed otsas	käsitsi õmmeldud, alusnahk, pruun, keerupael			
88	ERM A 771:167	Tartu	19. saj.lõpp	4,5x110	hõbedane	servast serva muster, varjunditega, rohkesti lehti, roose, nimetähed	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun keerupael, ümar ots	metall pannal	valmistanud Marie Raag oma peigmehele, elasid Raadil	nimetähed M R, väga ilus vöö

						otsas				
89	ERM A 799: 6	Lihula		4x108	sinine põhi	lihtne motiiv, lilled, lehed, värviline, serv as teist värvi triip. , nimetähed	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	Äärenurga küla	muster tuttav, pärlid kinnitatud pika niidipeale ja siis kinnitatud
					2 beez 75 sinine 4 hall 2 valge	5 geomeetiline 97 taimemotiiv	32 masinaga 48 käsitsi 73 pruun 5 punane 4 helepruun	8 hõbepannal 68 metall 1 nahaga kaetud 2 võru		
1	VM 10096:E11 2	Viljandi	1870	114,7x7, 5	sinine põhi	väätiv lehemotiiv	masinaga õmmeldud vöö nahk	hõbepannal, ketiga	valmistatud 1870, pandlale graveeritud 1873 ja teisele poole A:K	
2	VM 4313 E201	Viljandi		93x4	värvitu	iileksilehed kahe värviga, pruun ja beez, kollased marjad, tikitud nimetähed	käsitsi õmmeldud alusnahk, punane	hõbepannalke tiga		hästi palju seda muustrit

3	VM 9315:E428	Viljandi, Kärstna	1878	110x3,3	sinine põhi	lehed ja kolm marja, aastaarv tikitud, servast serva	käsitsi õmmeldud alusnahk,pruu nkeerupael	Metall pannal	Kadri Veske mehe õe tehtud (s.o.vennale kingitud)	huvitav, 1878 olid mulkidel veel kuued, tavaliselt on aastaarv otsas, see on keskel
4	VM 751	Kolga- Jaani		80,5x5,5	sinine põhi	kolm lehte, kolm marja, värvid erinevad	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	Hõbe, ketiga		daatum pandud 1935, kas valmistamine või saamine?
5	VM 10096: E112	Viljandi, Uue-Võidu		127x3,8	sinine põhi	barokolik väänlevad lehed, pruunikad, beezid, toon- toonis	õmasinaga õmmeldud alusnahk, pruun,	hõbepannal		sama muster ERMIIs
6	VM 794:E332	Kolga- Jaani		94,6x5	sinine põhi	tammelehed, kitse ja jänese pead,	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	Metall pannal		äkki jahimeherihm?sama muster ERM, ilus, varjunditega
7	VM 10120:E11 1	Tartumaa	enne 1920	127x6	sinine põhi	väätiv lehemotiiv ja mustad marjad	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun, ümar ots	metall pannal, peidus	kasutatud veel 1920, Laeva vallavanema poolt	seda mustrit on ka mitu
8	VM 9546:E760	Viljandi maa	19.s. teine	109x3,6	sinine põhi	pruun ja valge leht, marjad	käsitsi õmmel. pruun	Metall pannal		
			pool		7 sinine põhi 1 värvitu	8 taimemotiivi	5 käsitsi õmmeldud 3 masinaga 6 pruun 1 punane	4 metall pannal 4 hõbe		

98	TLM10537	Torma, Võtikvere	1845	101x5	beez	põdrad, oravad, koerad, tammelehed, varjunditega värvid	puudu, mitmevärvilin e keerupael servas	puudu	kuulus metsavahile, olevat jahipüssirihm	väga ilus, peen töö
1	TLM 10201	Tallinnas		106x5,5	sinine põhi	roosid, lehed, varjundid, initsiaalid, A F	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	luupannal, ümar ja metallpannal	olevat kuulunud voorimehele	hästi tehtud, muster ilus
2	TLM 3048		1868	102x5	hall	varjunditega roosid, üsna palju lehti	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal, kett	pandlal aastaarv 1868	
3	TLM 10635			102x5	sinine põhi	pruunid lehed, roosad roosid, muster servani, varjunditega	puudu	puudu		äärmiselt ilus töö, muster samuti
4	TLM 10634			83x5	pärlmutter	roosad õunapuuõied, rohelist lehed	siidivooder	puudu	puudu	ilmselt kasutatud kleidivööna, kuna on haagid, väga ilus, õrn naiselik
5	TLM 10579	Võrumaa	1886	85x5	sinine põhi	pruunid tammelehed, valged tammtõrud	masinaga õmmeldud nahkalus, pruun	metall pannal	ost. 1966, kuulus Gustav Humalile (1886-1950), pärit Võrumaalt	tore muster, lai pind
6	TLM 13668		1890		sinine põhi	lehtornament, väätiv, erinevat värvi lehed, lehed põimuvad oamvahel	puudub alusnahk, ühes servas keerupael, pruun		ostetud Tallinast Silvia Kallaselt, kuulus abikoolmeistri Juhan Mäesepale (1871-1950)	väga ilus

						4 sinine põhi 1 hall põhi 1 pärlmutter	6 taimemotiivi	2 käsitsi õmmeldud 1 masinaga 4 pruuni	Ümar luupannal 2 metall pannal		
1	AM 23023 E 2165	saad. Tallinn	19.saj.lõ pp	123x3,3	sinine põhi	lehed		masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal		
2	AM 15557 E 1190	Abja Paluoja	1875- 1880		sinine põhi	looklev leht, punane, valge väärt keskel,		alus puudu	puudu	Pusku talu	
3	AM 27487 E 2933	Kirbla	19.saj.lõ pp	107x4,5	hall põhi	roosad roosid, sinised ja roosad lehed		masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	Schneider	lehtede värv on natuke kehva
4	AM 32058 E 3640	Laiuse		96x5	sinine põhi	beezid ja pruunid lehed, valge väärt		masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	hõbe+ rõngad	Mölder Johannes Rosin, võis ka kuuluda tema naisele Katariinale, kes oli mõisas virtinaks	lihtne muster
5	AM 33661 E 3748	saad. Tallinn	1876	115x4	beez	roosad roosid, sinised meelespeaõie dlehed, tikitud EK		masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	ei saa aru, kas käsitsi või masinaga, nahka pressitud 1876	ilus muster, natuke segi tikitud

6	AM 18366 E1599	saad. Tallinn	1887	113,5x5, 5	pruun põhi	roosad roosid, sinised meelespeaõie d, rohelised lehed	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	hõbe ja kett	pandlal M.A.kuulunud Mihkel Allikale, 1848-1922	viljapea moodi tikitud
7	AM 20396	Võrumaal	1886	122x3,8	sinine põhi	pruunikaga lehed,üksikud	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	valm. M. Märdimäe vanavanaema Liisa Kampus	natuke imelik muster
8	AM 15548 E 1181	Tallinn		90x4	sinine põhi	roosiline, varjunditega	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal		väga ilus muster, professionaali töö
					5 sinine põhi 1 hall põhi 1 pruun põhi	8 taimemotiivi	6 masinaga õmmeldud 1 käsitsi 7 pruun nahk	5 metall pannal 2 hõbe		
1	PäMu 10018 Aj 685	Pärnu kihelk	1860	95x7,7	must põhi	geomeetriline	Käsitsi õmmeldud alusnahk, punane	hõbe,graveeri tud,ketiga	Roddede poolt kingitud oma teenijale	Väga ilus muster, ootamatud värvid, perfektselt tehtud
2	PäMu 11256 Aj 488	Kullamaa	1820	104x4,5	sinine põhi	lehed, marjad	pruun nahk, käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	Bauman Tiina vanavanaisa oma, külasepp, kanti kuni 1905	Korduv iileksilehega muster, hea töö
3	PäMu Aj 3478	Pärnu	1939	87x4,5	sinine põhi	nagu geomeetr.aga on ristikulehed	Masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal	valmistat. Üleandja ema poolt, olevat moes olnud	Lihtne muster, väga korralik töö
					2 sinine põhi 1 must põhi	1 geomeetr. 2 taimemotiivi	2 käsitsi õmmeldud 1 masinaga	1 hõbe 2 metall pannal		

							2 pruuni 1 punane			
1	VaM 1695 E 255	Laanemets a	1890	70x3	sinine põhi	hallid lehed, marjad, väätiv joon keskel	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannal		aluspõhi paistab läbi
2	VaM 0685 E 112-3	Laanemets a	1890	jupp	sinine põhi	muster koosneb väikestest ringidest	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	puudub		tundub, et omaloodud muster
3	VaM 3256 E 325	Tartumaa, Võnnu	1900	jupp	sinine põhi	marjad mustad, lehed hallid, looklev väät	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	puudub		väga hõre, ilmselt valitud vale tikkimiskaugus
4	VaM 1367 E 222-7			jupp	sinine põhi	looklev joon, lehed, õied valgega	puudub	puudub		helmed ühe nurga all, töö hea
					4 sinine põhi	1 geomeetr. 3 taimemotiivi	3 masinaga õmmeldud, 3 pruun nahk	1 metall pannal		
1	PM 2374 E340	Väätsa	19.saj.lõ pp	86x3,4	sinine	lilleõis, leht,vaheldum is	all siidvooder	hõbepannal, kett	Vöö kuulus Peetre Madissonile, Rõa külast, kandis seda kasukal, kui kirikus käis	pärlid tikitud pikipidi, ühtlane, ilus

2	PM 1446 E 280	Mäo	1931	87x3	sinine põhi	marjad ja lehed valgega, väätiv	vöönahk õmmeldud käsisti, pruun	metall pannal	saadud Mardissaare talust, vöö kuulus Ants Brandmanile, kes sai selle pulumakingiks Peedi preilide käest, kingituseks, nemad olid ka selle tegijad	kanvaa ja linane, pärlid tikitud pikipidi
3	PM 1298 E 260	Türi v	1874	98x4	sinine põhi	lilled, lehed, erinevad värvid, lilleõis ja leht ümber	vöönahk õmmeldud käsisti, pruun	hõbepannal, kett	teinud Riho roostalu ema, Vahastus, Põlliku Teispere talus, tegi pruudipõlves peigmehele kasukavööks, isa surma järel kinkis ema vöö pojale, kes seda kandis	huvitavad sakid servas, tikitud põiki, motiivid eraldi
4	PM 1083 E 245:3			95x3	sinine põhi	lilled, lehed, erinevad värvid, lilleõis ja leht ümber	vöönahk õmmeldud käsisti, pruun	hõbepannal, kett		pikipidi pärlid
					4 sinine põhi	4 taimemotiivi	3 käsitsi õmmeldud, 3 pruun	3 hõbepannal 1 metall		

1	KP 1172	Rakvere	1879	75x4	sinine põhi	iileksileht punane ja hall, marjad kuldsed, tikitud M	vöönahk õmmeldud käsitsi, punane nahk	Metall pannaal		serv punane, otsad punased, nimetäh M, aastaarv tikitud, osa piki, osa üles-alla pärlid kinnitatud
2	RM 4122 Aj,,,,	Rakvere		5,5x107	halikas, sinine	väätiv lehtedega, õitega	vöönahk õmmeldud käsistis, punane nahk	hõbe, kette		põhi tikitud üsnagi suurte pärlitega, lilled ja lehed villase lõngaga, keerupael
3	RM 1885 E 319	Avanduse	19. saj. Keskpaik	90x3,8	sinine põhi	roosad lehed, valge väätv, mustad marjad	sametile õmmeldud	Metall pannaal	vöö oli kuulunud Kai Blumfeldt-Mauerile, kes oli s, 1843	vöö on raudselt olnud enne nahkalusel, hiljem õmmeldud sametile, tikitud pikupidi
4	RM 4124 E 623	Viru-Jaagupi		5,7x103	sinine põhi	lehed pruunid, beezid, valge väätv	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	vaskne pannaal, kett, pole graveeritud	saadaud kogusse 1983, Steinberg Lisette käest	väga tüüpiline muster, suhteliselt suured helmed, pikipidi helmed
5	RM 3747 E 537	Kolu, Tapa lähedal	1882	3x83	sinine põhi	iileksi lehed, hallid marjad, hallid lehed	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	hõbepannaal, kett, R N	kuulunud kaupmehe naisele, kes oli üleandja sugulane	keerupael, tikitud pikisuunas, nahk liimitud kokku, selle peale õmmeldud kanvaaga tikand
6	RM 1965 E 290	Paasvere	19.saj. Keskpaik	5,5x78	sinine põhi	hallid ja beezid lehed, väätiv	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	pannaal vaskne, kahe nõelaga	kuulunud Ott Kaanile, kes kasutas seda kasukavööna 19. saj. teisel poolel, Laekvere, Paasvere	väga ilusti valmistatud vöö, eriti pandla osa, kus keerupael läheb üle õmbluste
7	RM 1993 E 320	Rakvere	1865	4x65	sinine põhi	lehegrupp pruunide värvide ja marjad	käsitsi õmmeldud, pruun	Hõbe, kett	leitud põlise rakverelase L.	väga ilus, muustrigrupp, pärlid pikisuunas, hea töö

						valgete värvidega			Jerna korterist pärast 1963	
					6 sinine põhi 1 hall	7 taimemotiivi	4 käsitsi õmmeldud 2 masinaga 2 punane 4 pruun	4 metall pannel 2 hõbe		
1	VK 1246 Aj 402	Vastseliina			sinine põhi	lehed			kasutas Oskar Kreitzberg 1960ndate paiku	
					1 sinine	1 taimemotiiv				
1	TM 400:4 Aj 174	Tartu	19. s. kesk	126x5	sinine põhi	väätiv, varjundiga, valged marjad, lehed varjundiga pruunid, hallid	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannel	kuulus preester Jefim Verhoustinskile, tema tütarde valmistatud	väärikas, mahedad värvid, mehele sobiv
2	TM 421:4 Aj 183:3	Tartu	19. s. kesk	105x5	sinine põhi	valged ristiklehed, siksak keskosas	masinaga õmmeldud alusnahk, pruun	kaks väikest pannalt		lakooniline, kahe värviga, selgete piiridega
3	TM 917 Aj 424	Tartu	19. saj. lõpp	96x4	sinine põhi	väätiv, lehed ja marjad, halli, valgega, nimetähed M T	käsitsi õmmeldud alusnahk, pruun	metall pannel	kuulus Mihkel Taskale, kes kandis seda kasukavööna	küllaltki lihtne, tavapärane muster, helmed tikitud naljakalt, patsi põimimise sarnaselt

4	TM 2702:1 Aj 1516:1	Tartu	1886	102x7	sinine põhi	muster täidab kogu vöö pinna, roosid, lehed, sirelikobar, varjunditega, keerupael kirju	käsitsi õmmeldud, pruun	metall pannal	kingitud voorimees Kaarel Kuusele pulmadeks	äärmiselt ilus, korrektne töö
					4 sinine põhi	4 taimemotiivi	2 käsitsi 2 masinaga 4 pruun	4 metall pannal		
1	EVM 87:43	Tarvastu, Viljandi	1881	66x5	sinine põhi	lehed grupeeritud, halli ja beeziga, mustad marjad, tikitud nimetähed ja aastaarv	alusnahk, õmmeldud, helmed ühesuured,	metall pannal, pruun	vöö kuulus annetaja onule Juhan Sälg'ile,	korrektne töö
2	EVM 210:32	Martna, Haapsalu	19.saj lõpp	105x5	sinine põhi	üksikud eraldiseisvad lilled, värvid ei sulandu, helmed pole ühtlased, mingid tähed	alusnahk õmmeldud nii, et ei paista õmblust	metall pannal, pruun	saadud Alma Hallikaselt 1908	nahk väga kuivanud, helmed kummis, suuremad, kui tavaliselt

3	EVM 214: 116	Vastseliina	120x7,5	sinine põhi	vahtralehed, lookleva joonega, valge, beez,	alusnahk õmmeldud nii, et ei paista õmblust	metall pannal, pruun	Kuulus Armilde Mansiku vanaisale, kes kandnud seda kasukal, "riidega kasuk oli, hobuse sõidu olliva". Siis oli soe, kui peal olli. Käidi Petseris ja Võrus	ilus muster, vahtralehed loomulikud
4	EVM 243:20	Halliste	80x3,5	sinine põhi	vahtralehed, lookleva joonega, valge, beez,	alusnahk õmmeldud masinaga	metall pannal, pruun	saadud Maria Vommilt	üsna ühtlane, rahulik muster, lehekesed ümarad
				4 sinine põhi	4 taimemotiivi	3 käsitsi 1 masinaga 4 pruun	4 metall pannal		
1	IM Aj 213		80x4	sinine põhi	lehed	alusnahk õmmeldud masinaga	metall pannal, pruun		Lihne muster, korralikul tehtud
				1 sinine põhi	1 lehemotiiv	1 masinaga, 1 pruun	1 metall pannal		
1	HMK Aj 1123	Harjumaa	82x3,2	sinine põhi	lehed	alusnahk õmmeldud käsitsi	metall pannal, pruun		

					1 sinine põhi	lehemotiiv	1 käsitsi õmmeldud pruun	1 metall		
1	HM LMT 234			89x4	sinine põhi	lehed	Alusnahk õmmeldud masinaga	metall pannal, pruun nahk		
2	HM LMT 577			jupp	sinine põhi	Vahtralehed , marjad	Alusnahk õmmeldud käsitsi	metall pannal, pruun nahk		
3	HM LMT 476			poolik	Beez põhi	Marjad, lehed	Alusnahk õmmeldud masinaga	metall pannal, pruun nahk		

Lisa 2 Autorikollektsioon inspireerituna helmevöödest

Järgnevas lisas annan ülevaate nelja eseme valmistamisest alates materjalide valikust, mustri tegemisest, tööprotsessist. Tööproovid koos fotodega erinevatest töövõtetest asuvad metoodilise mapiga TÜ Viljandi kultuuriakadeemia kateedris.

1. Nahkalusel tikitud vöö

- a) materjal: helmed nr. 10, 27 erinevat värvitooni, tikkimisniit, õhem linane tikkimisriie (10x100cm), liimiriie ja tugevam linane riie (6x90cm), alusnahk (10x110cm), pannal (metallist).
- b) mustri joonistamine: eeskujuks sai võetud Eesti Ajaloomuuseumi vöö (AM 33661 E 3748).

Helmevööde mustrit on võimalik tikkida, printides välja suurendatud kujul soovitatav ornament. Samas võib ka seda lihtsalt arvutiekraanil suurendada ning antud kujutist jälgides tikkida. Selle vöö puhul selgus, et muster nihkus ridade kaupa niivõrd palju, et isegi suurendusel ei olnud võimalik joonte käiku selgelt näha, terve kujund tuli joonistada ruudupaberile välja.

c) töö käik: helmeste tikkimine alt üles, helmed asetsevad diagonaalis, tikkimispind 5x6 helmest 1cm². Helmed peavad olema täpselt ühesuurused, vastasel korral nihkub muster. Tööproovi tegemisel selgus, et valmis vaadatud helmeste värvid ei sobi. Erinevus tekkis põhjatooni muutmisest, sellele järgnesid rohelised toonid ja lõpuks tuli muuta ka rooside värve. Otsides erinevaid värvitoone, selgus tõsiasi, et vaatamata meie näilisele tohutule helmeste rohkusele poodides, puuduvad helmesetel ühesugused mõõdud ja kujud. Väga raske oli kokku saada sobivas suurus ja toonis helmeid Valmis tikandi mõõdud: 3,5x89,5cm (foto 1). Vöö algne pikkus oli planeeritud 90cm, kuid lõpptulemus pidi selguma sellest, millise mustrikordusega saab vöö lõpetada.

Foto 1: Ülli Kont, vöö helmetikand.

Tikkimisriide ettevalmistus: liimiriide alla triikimine ning linase tikandiga riide tagasikeeramine. Serv tuli tagasi keerata arvestusega, et nahariba selle katab (foto 3).

Naha ettevalmistus: koosnes mitmest töövõttest: vöö väljalõikamisel nahast ei olnud reegleid nagu riide puhul, kus peab jälgima koe või lõimesuundi, paigutasin valmis tikandiriba lihtsalt nahatükile, mõõtes joonlauaga välja laiuse ja pikkuse. Vöö naha serv tuli koolutada, arvestades mõõtu, mis jääb tikkimisriide servaks (foto 2 ja 3).

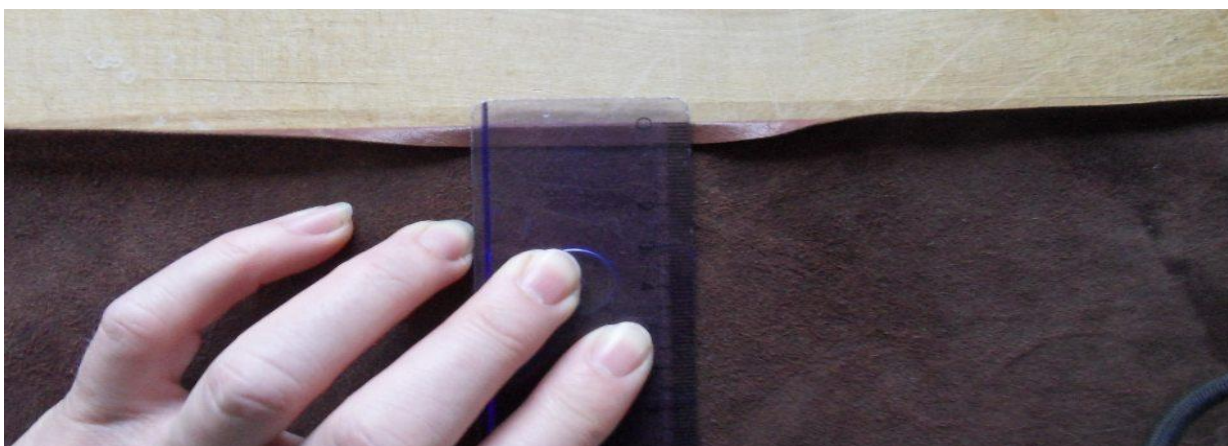

Foto 2: Ülli Kont 2013, naha serva laiuse mõõtmine

Foto 3: Ülli Kont 2013, naha laiuse proovimine vööl

Naha õmblemine osutus raskemaks, kui olin arvanud. Kuigi tegemist oli väikese esemega, nõudis see suurt füüsilist pingutust. Enne materjalide kokkuõmblemist, tuli alumisele küljele

õmmelda eraldi rihmake, millele olid eelnevalt teha lastud augud rihma pandla nõela jaoks (foto 4, 5). Vöö otsa tegin kandilise, see ulatub 10 cm tikitud vööosa peale, kinnituseks nahast aas,

Foto 4: Ülli Kont 2013

Pandla ostsin poest, arvestades vöö mõõte. Pandla õblemisel soovisin, et pannal ise jääks vöö alla (foto 4). Vöö pandla kinnitamisel tekkis üllatus. Olin korduvalt erinevaid vöö kinnitusi muuseumis uurinud, kui ise pannalt paigutades tekkis moment, et pandla asetus jääb arusaamatuks.

Foto 5: Ülli Kont, niidiotsad

tuli sõmida ja liimida.

Vöö materjalid (helmed, nahk, linane riie, pannal) u 15 eur

Vöö tikkimiseks kulunud aeg: u 80 tundi

Õblemiseks kulunud aeg: 8 tundi

Vöö omahind: u 250 eur

2. Nahkalusel heegeltehnikas tehtud vöö.

Tallinna Linnamuuseumis esemeid uurides selgus, et mõned esemed, mida siiani arvati tikitud olevat, olid heegeldatud. Helmestega kaetud pind oli niivõrd tihe, et jäi mulje tikandist.

a) materjalid: helmed nr. 9 (arvestades kaubandusvõrgus olevaid numbreid), helesinine puuvillane heegelniit iiris, alusnahk (9x90 cm²), metallist pannal.

Tehnika: heegeltehnika (kinnissilmused)

b) mustri joonistamine: muster tuleb joonistada eelnevalt ruudupaberile ja seejärel peab väga hoolikalt jälgima värvide paigutust, sest hilisemad parandused saab teha ainult niidi katkestamisega. Iga töö puhul on vajalik teha lõnga ja helme sobivust arvestav tööproov. Erinevus tikkimisega on veel ka selles, et heegelniidi taustavärv on väga oluline, see mõjutab väga palju terve töö värvi. Mustri kujundamisel kasutasin ex tabelit. Katsetasin mitmeid variante suuruse, asetuse ja kordusega. Kõige sobivamaks osutus linnukeste grupp koos stiliseeritud puuga, grupid otsustasin teha erinevat värvi. Enne vöö heegeldamist tegin heegelniidi ja helmesetga tööproove, et teada täpselt, kui suur jääb minu kujundatud muster.

c) töö käik: heegeldamisel on väga tülikaks eeltöö. Vastavalt mustriale tuleb helmed ükshaaval lükkida heegelniidile. Heegeldamisel võib helmes reale vasakule või paremale viltu jääda, põhjuseks helme asukoht silmuse tegemisel.

Kuna eeskujuks olid tikitud helmevööd, siis heegeldasin nii, et helmes jääks diagonaalselt viltu nagu tikkimisel. Heegeldamise töövõtteks kasutasin kinnissilmust. Sellega on kõige mugavam liikuda ning pind jääb tugev ja tihe. Otsustasin heegeldada horisontaalselt piki vööd (foto 8). Kuna edasi-tagasi heegeldamisel jääks üks rida ilma helmesteta, siis piki vööd heegeldades saan iga kord vöö lõpus niidi katkestada ja alustada uuesti rea algusest, nii jääb pind helmestega üleni kaetud ja niidi otsad saan peita naha alla.

Heegeldatud töö tingmärgid

→ ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼•
→ ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼•
→ ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼•
→ ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼•

→ heegeldamise suund

▼ kinnissilmus

▼• kinnissilmus koos helmega

Joonis 1: Ülli Kont 2013

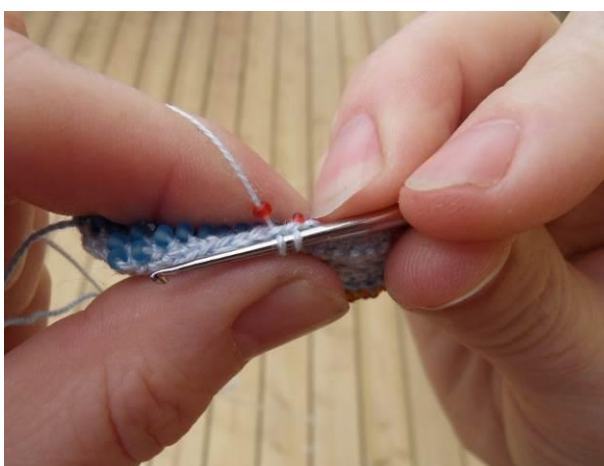

Foto 6: Ülli Kont 2013

Foto 7: Ülli Kont 2013

Kui kinnissilmus enne läbi tõmmata, seejärel helmes helmes töö pinna ligi tõmmata, siis lõpetada võte, jääb helmes diagonaalselt viltu (foto 6). Kui helmes kohe tööpinna ligi tõmmata ja seejärel teha kinnissilmus, siis jääb helmes diagonaalselt teistpidi (foto 7). Sellepärast on oluline jälgida, kuidas töövõtet teha, sest muidu jääb helmestega kaetud pind töös ebaühtlane. Mina kasutasin oma vöö heegeldamisel teist töövõtet.

Foto 8: Ülli Kont 2013

Foto 9: Ülli Kont 2013

Vöö heegeldamist alustasin piki vööd (foto 4) Heegeldatud vöö kippus keerduma (foto 5)

Kokkuõmblemine: kasutasin varianti, nagu tikitud vöölgil, nahaservad keerasin 5mm tikkimisriide peale ja õmblesin läbi. Kuigi heegelduse paksuse tõttu poleks olnud tarvis liimiriet alla panna, pidin seda tegema, sest heegeldatud vöö tõmbus keerduma. Õmblemine oleks olnud väga ebamugav, kasutasin liimiriet ja seeläbi sain heegeldatud pinna sirgeks.

Foto 10: Ülli Kont 2013, helmed olid naha pinnast oluliselt kõrgemad

Heegeldatud vööli õmblemine oli naha õmblemine veel raskem, kui tikitud vööli, sest terve vöö oli jäigem ja tugevam. Nahaservasid oli keerata raske, helmed olid suuremad, tõusid riide pinnast kõrgemale ning segasid õmblusmasina jala tööd (foto 10). Naha ettevalmistus sarnanes eelneva vöö nahatööga, kuid pandla õmblemine erines, sest soovisin pannalt kinnitada teise variandiga. Kuna

heegeldatud vöö oli laiem, siis sain vöö kinnituseks oleva vastasotsa jätta helmevöö peale. Seega vöö kinnitus oli nii nagu harjumuspäraselt kõikidel tänastel vöödel. Erinevus seisnes vaid selles, et lõikasin vöö vastasotsa pisut kitsama, et selle alt jääksid paistma helmed. Vöö vastasotsale lasin teha augud köösneri juures ning pandla lasin vöö külge õmmelda kingsepal, kuna materjalid osutusid niivõrd paksuks, et tavaline õmblusmasin seda ei õmmelnud.

Foto 11, 12: Ülli Kont 2013, vöö otsad

3. Randmekaunistus, tikitud tehnikas

Randmekaunistus pikkuseks arvestasin käe ümbermõõdu, lisades juurde õmblusvarud, laiuse määras mustri suurus.

a) materjal: helmed nr. 10, üheksa erinevat värvitooni, tikkimisniit, õhem linane tikkimisriie (20x9cm), tugevam linane alusalusriie (20x9cm), alusnahk (20x9cm), kinnitus metallist.

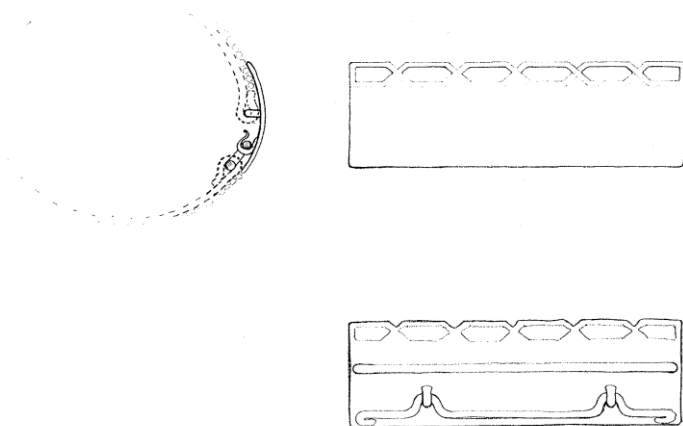
b) muster: ornament originaalvöö oli väga huvitav ja selle sai väga lihtsalt kujundada väiksesmõõduliseks, kasutades kolme ornamenti. Kuna muster oli omavahel ühenduses ning looklevaid jooni oli vaja lõhkuda, siis tegin muutused arvutiprogrammis „Photoscape“. see on kõige lihtsam programm, kuhu on võimalik tõsta foto ning seda pisut muutes saab endale teha sobiva kujundi. Mõõdud: 16x7,2cm.

c) töö käik: helmeste tikkimine alt üles, helmed asetsevad diagonaalis, tikkispind 6x6 helmest 1cm². Helmed peavad olema täpselt ühesuurused, vastasel korral nihkub muster. Tööproovi tegemisel selgus, et kollane toon jääb liiga heledaks, tuli otsida tugevam, erksam toon. Samuti tuli muuta linase tikkimisriide värvi, kuna beezid helmed jäid riide valge värvi tõttu liiga erksad. Sobivamaks osutus hallikas linane tikkimisriie.

Algselt oli kavandatud randmekaanistus vormistada nahale. Musta sametriide katsetamisel selgus, et samet on äärmiselt elegantne materjal ning otsustasin selle kasuks. Kuna tikand vajab fikseerimist pehmema alusmaterjali tõttu, siis kasutasin selleks liimiriidet.

Kinnise tegemisel pidasime nõu hõbedameistri Väino Niitväljaga, kes andis nõu teha kilbikveidi väiksem originaalist. Kuna nahatööd võtsid piisavalt aega, siis otsustasin jätta kilbikveidi tegemise meistri hooleks.

Kinnise tegemisel pidasime nõu hõbedameistri Väino Niitvägiga, kes andis nõu teha kilbikveidi väiksem originaalist. Kuna nahatööd võtsid piisavalt aega, siis otsustasin jätta kilbikveidi tegemise meistri hooleks.

Joonis 3: Väino Niitvägi 2013

Pealtvaade, altvaade ja külgsuuna.

Punktiiriga on tekstiil-nahk, altvaatel on joonistatud ka vastus, mis õmmeldakse käevõru teise otsa külge

Kujunduses on jälgitud mustri geometriat, mõõtkava 1:1.

Kilbikveidi kinnitus randmekaanistuga oli planeeritud nii, et riideots tuleb läbi kilbikveidi all asuva metallvarda. See osutus täiesti sobivaks variandiks, seda oli kerge teostada ning haakus sobivalt helmetikandiga. Randmekaanistuse vastaspoole kinnituse paigaleasetamine osutus raskemaks, sest vaatamatu oma pehmusele, oli samet paks materjal, mille tõttu ei ulatunud kinnitushaagid materjalist välja. Selle tõttu tuli metallrib kinnitushaakidega tihedate pistetega kinnitada eraldi riide peale, mitte riide sisse. Randmekaanistuse kinnitamine käele jäi mugav ja lihtne.

Foto 13: Ülli Kont 2013, sameti ja tiku riide kinnitus, nõelapiste iga helmereavahele.

4. Randmekaunistus

Randmekaunistus pikkuseks arvestasin käe ümbermõõdu, lisades juurde õmblusvarud, laiuse määras mustri suurus.

- a) materjal: helmed nr. 9, kolm erinevat värvitooni, tikkimisniit, õhem linane tikkimisriie (65x5cm), tugevam linane alusalusriie (65x5cm)
- b) muster: kuna kujundatav muster oli väga lihtne, siis joonistasin selle ruudupaberile, kasutamata spetsiaalseid programme. Värvide kombinatsiooni otsustasin tööproovide käigus.
- c) töö käik: helmeste tikkimine alt üles, helmed asetsevad diagonaalis, tikkimispind 6x6 helmest 1cm². Tikandi ühtluse tagab täpne lõime ja koelõngade lugemine (foto 15).

Algselt oli kavandatud randmekaunistus vormistada nahale või pehmemale riidele. Kuna tikand kattis ainult ühe osa alusmaterjalist, otsustasin selle ära kasutada. Algselt oli planeeritud ka kinnise tegemine väga lihtne (seotav). Kuna alusmaterjal jäi kaotstest üle, siis seose tegemiseks ka selle ära. Kuna vöö tegemine on kulukas, selle tehniline tesotus üsnagi aeganõudev, siis alternatiiviks on võiks olla väiksemate esemete valmistamine. Samas saab kasutada ära ikkagi kõiki elemente ja tehniklist teostust nagu helmevöödel.

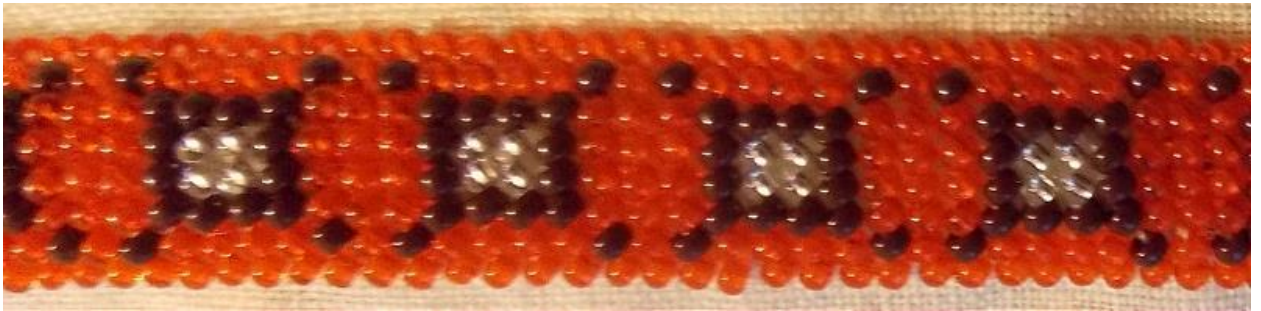

Foto 14: Ülli Kont 2013, kitsas randmekaunistus

Foto 15: Ülli Kont 2013, tikandi tagumine pool

Lisa 3 Eksperimenteerimine helmestega

Eksperimenteerimine helmestega kasutades erinevaid tehnikaid

Kudumine

Tallinna Linnamuuseum näitas Urve Mankin erinevaid esemeid, mille kohta puudusid andmed, kuidas need valmistatud olid. Kui kotikesed olid heegeldatud, siis ühe võõtuki uurimise järel sain aru, et see oli kootud (foto 1). Esemel pealmine pool täpselt sarnane tikandi pinnale.

Foto 1: Ülli Kont 2013
TLM 2012. kudumist.

Kudumisel tuli samuti nii nagu heegeldamiselgi, helmed eelnevalt niidile korjata. Ka tänasel päeval kasutatakse kudumisel helmeid, kuid tavaliseks meetodiks on üksikute helmeste paigutus muustrisse. Kudumise omapäraks võiks lugeda veel seda, et helme suurust tuli väga hoolikalt valida vastavalt vardale ja niidi jämedusele. Kui heegeldamisel sai silmust kinni tõmmata või juurde kasvatada, siis kudumisel tuli arvestada, et suurema silmuse puhul vajus väike helme silmuse sisse ja helme ei jäänud välja paistma. Samavõrra pidi helme olema paraja suurusega, sest olles suurem, jäi kudumismispind lakkama, st helmed ei mahtunud reale ära. Kudumisel oli võimalik kahte erinevat moodi helmeid silmuste sisse kududa: tõstes helmed silmusest läbi, jäi see püstiasendisse ja samale poole, mispidi töö ees oli. Kududes vasakul poolt ja jättes helmed silmuste vahele, jäid need põikipidi tööpinna peale ja sedasi sai kududa helmeid ainult pahemale poole.

→ ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼•
 → ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼•
 → ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼•
 → ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼•

- kudumise suund
- ▼ parempidi silmus
- ▼• parempidi silmus koos helmega

Joonis 1: Ülli Kont

→ ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• □
 □ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ←
 → ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• ▼• □
 □ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ▲ ←

- kudumise suund
- ▼ parempidi silmus
- ▼• parempidi silmus koos helmega
- ▲ pahempidi silmus

Joonis 2: Ülli Kont

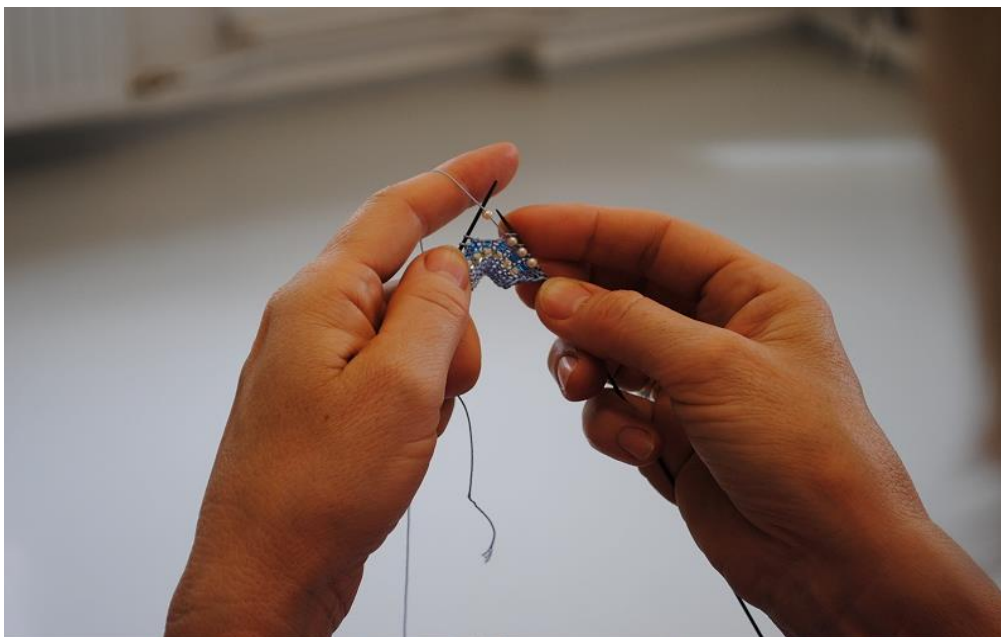

Foto 2:
 Ülli Kont 2012, parempidi kudumisvõtte helmega

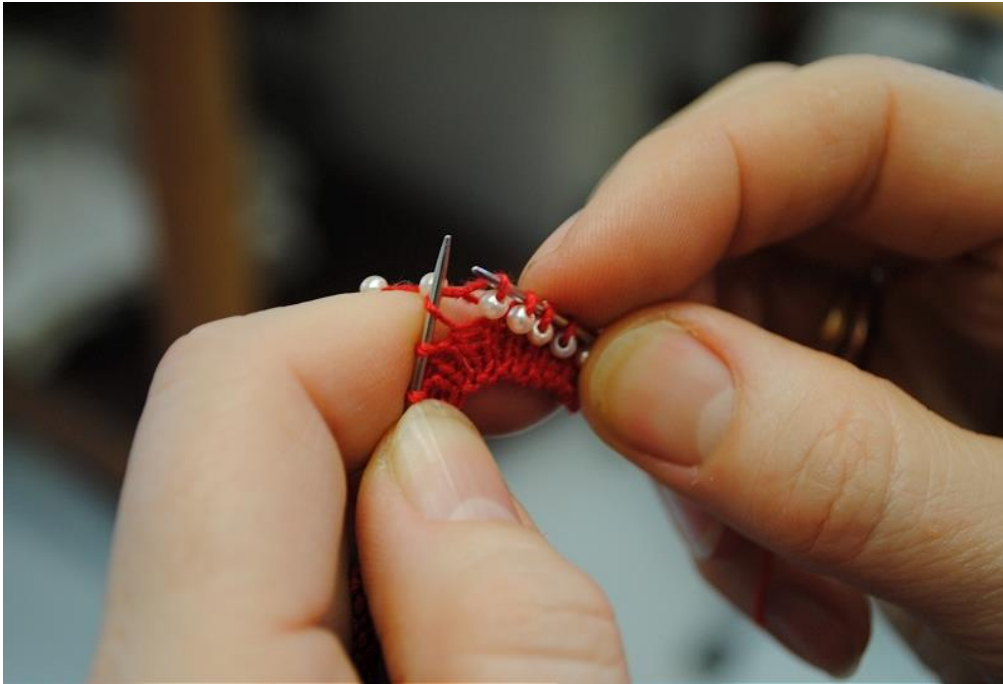

Foto 3: Ülli Kont 2012, parempidi kudumisvõte helmega

Helmeid pahempidi kududes jäävad need silmuste vahele tööpinnale.

Ka kudumine on võrreldes tikkimisega palju aeganõudvam töö. Kudumistehnikat võib kasutada sel juhul, kui on vajalikud elastsed pinnad. Venivate materjalide puhul on tikkimine välistatud, kuna tikkimisniit ei liigu kaasa kudumi venimisel. Tulemuseks oleks rebenenud tikandid.

Tööproovid asuvad metoodilises mapis TÜVKA Rahvusliku käsitöö kateedris

Kõlavöö kudumine koos helmestega

Kõlapoogale on väga lihtne helmeid sisse kududa. Esimeseks tööks on rakendada kõladele lõngad ja seejärel helmed soovitud lõngadele lükkida (foto 1). Kõladega helmeste sisse kudumine on mugav ka sellepärast, et tegelikult saab soovitud mustrit kujundada ka kudumise ajal. Kui tekib soov kududa helmeid hõredamalt kui ette kujundatud, siis on võimalik need lihtsalt allapoole lükata, ilma et peaks tööd katkestama. Samamoodi on võimalik ka helmeid lisada, võttes lõngaotsad lahti ning lükkida vastavalt vajadusele helmeid juurde.

Foto 1: Ülli Kont 2013, kasutatud on 7 kõlalauda ja helmed aetud ainult keskmisele st. 4 kõlalaule. Kõladega vöö tegemine: helmed peavad jääma kõige pealmisele lõngale enne vaheliku lõnga läbiviimist ja kõlalaudade keeramist

- a) töö käik: kui kõlalaudade keeramisel tulevad kõige pealmiseks need lõngad, millel on helmed, siis lükata need vastu valmis kõlapooga osa ning viia lõnga vahelikust läbi. Kõlalaudade keeramisel jäävad helmed pooga pealmisele poolele.
- b) töövõtted panin paika järgmiselt: kõlade keeramine kuni helmed on pealmisel lõngal, helmeste lükkamine vastu pooka, lõnga vahelikust läbi viia, kõlade keeramine, löök vöömöögaga

Rakendus 17 kõlalauale

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
√	√	√	√	√	√	√	√	√	√•	√	√	√	√	√	√	√
√	√	√	√	√	√	√	√	√•	√	√•	√	√	√	√	√	√
√	√	√	√	√	√	√•	√	√	√	√	√•	√	√	√	√	√
√	√	√	√	√	√•	√	√	√	√	√	√	√•	√	√	√	√
√	√	√	√•	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√•	√	√	√
√	√	√•	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√•	√	√
√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
√	√	√•	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√•	√	√
√	√	√	√•	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√•	√	√	√

√	√	√	√	√•	√	√	√	√	√	√	√	√	√•	√	√	√	√
√	√	√	√	√	√•	√	√	√	√	√	√	√•	√	√	√	√	√
√	√	√	√	√	√	√•	√	√	√	√•	√	√	√	√	√	√	√
√	√	√	√	√	√	√	√•	√	√•	√	√	√	√	√	√	√	√
√	√	√	√	√	√	√	√	√•	√	√	√	√	√	√	√	√	√
√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√

- √ ühe kõla august jooksev lõng
- √• ühes kõlaaugus jooksev lõng koos helmega
- √• ühe kõlaaugus jooksev lõng erivärvilise helmega

Joonis 1: Ülli Kont 2013, rombikujuline muster

Foto 2: Ülli Kont 2013

Rombikujulise msutri kudumine kõlapooka

Kõlapooka kasutati ka tihti servade tugevduseks ja sõbade narmaste kinnituseks, proovisin ka sellisel kombel helmeid pooka sisse kududa.

Kõlapook hõlma tugevduseks koos helmestega, mis peaksid riide serva hoidma kulumise eest ja on ühtlasi ka kaunistuseks. Helmed on lõngale aetud esimesel, kolmandal ja viiendale kõlalaual.

Kõlapooka kasutati ka tihti servade tugevduseks ja sõbade narmaste kinnituseks, proovisin ka sellisel kombel helmeid pooka sisse kududa.

Kõlapook hõlma tugevduseks koos helmestega, mis peaksid riide serva hoidma kulumise eest ja on ühtlasi ka kaunistuseks.

Helmed on lõngale aetud esimesel, kolmandal ja viiendale kõlalaulal.

Foto 3: Ülli Kont 2012, kõlapook serva tugevduseks

Tööproov: serva tugevdamiseks kasutatud kõlapooga ühendamise riidega, kolmele lõngale aetud ka helmed. Tööproovid asuvad metoodilises mapis TÜVKA Rahvusliku käsitöö kateedris

Kuna minu magistritöö üheks eesmärgiks on taastada vanu tehnikaid, katsetada nende tänapäevasust, siis arvan, et uute esemete loomisel võiks kasutada ka uusi võtteid. Katsetes selgus, millist töövõtet millisel esemel tasub tegema hakata, sest helmestetööde puhul (kootud, heegeldatud või tikitud esemed) ei ole võimalik hiljem viimistlusega parandada. Helmestikandis esemeid tuleb teha väga täpselt, kõike eelnevalt läbi kaaludes, sest hilisem venistus või serva parandus ei ole võimalik.

Lisa 4 Muuseumipedagoogiline programm

Muuseumipedagoogiline programm: „Helmestega tööd lastele vanusegrupis 3-5 klass ja 5-7 klass“.

Eesmärk

1. Arendada laste käelist tegevust, kuna selle kaudu arenevad lapse tunnetuslikud ja loomingulised võimed. Helmed on väiksesed ning nõuavad väga täpset sõrmede tööd.
2. Arendada laste värvitunnetust, helmed annavad erinevaid varjundeid ja toone, nende värvide kokkusobitamine sarnaneb mosaiigi kokkupanemisega
3. Siduda vanemate klasside õpilastel ajalootunniga, 19. sajandi keskel hakkasid kaduma rahvariided, hakati kasutama poekaupa, sest vabrikutoodang muutus poes kättesaadavaks ka maainimestele. Muutus kodus valmistatud esemete välimus ja otstarve.

Pedagoogiline tund vanusegrupis 3.-5. klass.

Tund viiakse läbi muusemi laste mängutoas. Grupi suurus 10-12 last, kaks juhendajat. Tund viiakse läbi kokkuleppel koolidega ja ette registreerimisega. Tunni läbiviimiseks on materjalid muuseumipedagoogi poolt ette valmistatud. Õpetajal on valmis ka töönäidised, Valmis eseme põhjal on hea teha valikut, kujundada endale eset, samas on see ka inspiratsiooniallikaks. Tunnid kestavad 5 päeva, ühe tunni pikkus 1,5.

Töö helmestega seisneb tikkimises, heegeldamises. Töö valitakse vastavalt lapse võimetele ja soovile. Ese on loomulikult võimalikult väike. Muuseumipedagoog valmistab võimalikult palju ette, et tunnis saadakse keskenduda töövõtetele. Mustri joonistamisel on abiks ruudupaber, kuid seda saavad vanemad lapsed ka kodus ex tabelis ise edasi arendada. Esemed, mida selles vanusgrupis lapsed saavad meisterdada. Juukseklambri katmine helmestega (vildile helmeste lükkimine ja seejärel klambrile õmbelmine), peavõrule helmeste õmblemine, väike helmestega mustritükk kotile.

Tunni läbiviimiseks on vaja:

1. alusmaterjal, kuhu õpilane asetab oma töövahendid.
2. käärid
3. niit
4. helmed (nelja värvi)

5. kanvaariie
6. heegelniit
7. heegelnõel
8. nõel
9. Ruudupaber, värvilised pliiatsid

1. Tund

Eelnevalt tutvutakse püsinäitusel rahvariietega ja räägitakse, miks rahvariided kasutuselt kadusid. Õpetaja näitab esemeid ja selgitab töövõtteid, tehakse valik, mida keegi soovib tegema hakata.

2. Tund

Mustri joonistamine, värvide valik, tööproov

3. Tund

Töö tegemine, selgitused, õpetamine

4. Tund

Töö tegemine, selgitused, õpetamine

5. Tund

Töö viimistlemine, selgitused nendele, kes valmis ei saanud.

Pedagoogiline tund vanusegrupis 5.-8. klass.

Tund viiakse läbi muuseumi laste mängutoas. Grupi suurus 10-12 last, kaks juhendajat. Tund viiakse läbi kokkuleppel koolidega ja etteregistreerimisega. Tunni läbiviimiseks on materjalid muuseumipedagoogi poolt ettevalmistatud ja valmis pandud. Õpetajal on valmis ka töönäidised, milliseid asju on võimalik teha. Tunnid kestavad 5 päeva, ühe tunni pikkus 1, 5.

Tunni läbiviimiseks on vaja:

1. alusmaterjal, kuhu õpilane asetab oma töövahendid.
2. käärid
3. niit
4. helmed (nelja värvi)
5. kanvaariie
6. heegelniit
7. heegelnõel

8. nõel
9. Ruudupaber, värvilised pliiatsid

1. Tund

Eelnevalt tutvutakse püsinäitusel rahvariietega ja räägitakse, miks rahvariided kasutuselt kadusid. Käsitlemisel on 19. sajand – tööstuse kiire areng ja manufaktuuride teke. Pooide kaubaküllus. Õpetaja näitab esemeid, mida oleks võimalik valmistada ja selgitab töövõtteid, tehakse valik, mida keegi soovib tegema hakata.

2. Tund

Mustri joonistamine, värvide valik, tööproov

3. Tund

Töö tegemine, selgitused, õpetamine

4. Tund

Töö tegemine, selgitused, õpetamine

5. Tund

Töö viimistlemine, selgitused nendele, kes valmis ei saanud.

Lisa 5 Intervjuu Varvara Jerilovaga

Varvara Jerilovaga Intervjuu (MTÜ Yarila Pärlikoda käsitööringi juhendaja) 12.nov.2012. O/Ü Yarila Pärlikoda asub Rüütli 23a-4, Pärnu. Intervjuu on salvestatud elektrooniliselt ja salvestis asub Pärnu Muusuemis arhiivkogu fondis. Intervjuu eesmärgiks oli tutvuda ringitöö ja selle juhendajatega. Alljärgnev vestlus on lühendatud, kuid kirjalpilti on jäetud V. Jerilova kõnekeelne tekst.

Kokkuvõte intervjuust

MTÜ Yarila Pärlikojas tehakse palju helmestega käsitööd. Põhiliselt tehakse helmestest loomakesi ja ehteid. Põhjuseks tõi ta selle, et ehted saavad ruttu valmis (kõrvarõngad, kaelakeed). Samas V. Jerilovna kommenteerib, et lastele meeldivad väga helmetööd- helmed on säravad, ilusad, atraktiivsed. Iga tüdruk tahab endale midagi huvitavat teha.

Isik 1: intervjuueeritav

Isik 2: Ülli Kont

Isik 2: Kas võin siis nimetada seda töökoda siin nüüd Jaroslavna töökojaks?

Isik 1: Jaroslavna Pärlikoda, MTÜ Jaroslavna Pärlikoda.

Isik 2: Ja siin võivad käia kõik lapsed?

Isik 1: Mitte ainult lapsed, vaid me arvestame, et siin võivad käia ka turistid ning koos lastega ja saavad midagi teha siin. Ja me proovime seda ka niimoodi reklaamida. Väga vähe, aga paar korda on meid siiski leitud, kes tulid Soomest ja tahtsid ikka lastega midagi teha. Aga suvel on meil käsitöökool, suve käsitöökool ja siis meil käivad lapsed mitu aastat, kes tulevad Itaaliast, Saksamaalt ja Venemaalt. Niisugune seltskond.

Isik 2: Ja kaua Te ise Pärnus olete elanud?

Isik 1: 1968. aastast, tegelikult me kõik tuleme siia sellisel ajal.

Isik 2: Ja mismoodi, kas olete õppinud käsitööd või on emalt pärandatud oskused?

Isik 1: Tegelikult Ljudmila on minu ema ja siis ongi, mina hakkasin tikkima varem, kui hakkasin lugema.

Isik 2: Vot see on tore.

Isik 1: Sest ikkagi meil olid need salvrätikud igal pool ja isegi väga ilusad, ta tegi need kunstikand sellest madalpiste.

Isik 2: Nii et see käsitöö on emalt õpitud?

Isik 1: Tegelikult terve pere tegi käsitööd, ema tegi väga palju erinevat käsitööd. Mina..., mul heegeldama ja kuduma eriti ei meeldi, ta oskab kõike.

Isik 1: Tegelikult elu jooksul ma arvasin, et ma ikka tikin, aga siis kui ma esimest korda proovisin seda pärlitest teha, see oli kuskil lapsepõlvest veel, mingi ajakiri oli, mingi lehe, kas 'Rabotnitšas' oli mingid proovimised. Ja siis kõverpärlid olid niuksed ja siis proovisin ja arvasin, et mitte kunagi seda ei tee. Ja siis kui võtta 1998. aastast Eestisse tulnud esimesed raamatud ja esimesed pärlid, millest ma hakkasin proovima. Aga oli niimoodi, et vot see ring, mis seal heegeldasid neiud ja tikkisid, keegi lihtsalt tõi seda mingi pärlitest asi ja ütles, et ma tahan seda teha. Ja siis hakkasime otsima kust ja mis ja sellest hakkas kõik ning tegelikult kõik teised asjad mööda leinud, aga see on jäänud.

Isik 2: Ma mäletan, et ei olnud seda kirjandust ju saada ...

Isik 1: Jah, me tellisime Moskvast väga palju ja Peterburist ma tõin ja leidsime... Tegelikult meil on raamatukogu sellel teemal on väga suur. Need raamatud mis meil on siin, 1999 aasta, need on esimesed, mis meil olid, 1998. aastast, need...

Isik 2: Väga tore. Ma päris sirvin kohe neid raamatuid. Need on väga põnevad.

Isik 1: Ja siis tegelikult praegu väga palju võetakse internetist. Aga too ainult see üks võimalus olnud, et... Vot need ongi need vene tikandid.

Isik 1: Ja need vot need ongi rahvariides on traditsioon, 18. sajandist kuskilt. Aga muidu see pärli, kui ma loen siin, Visantias??? oli. Tegelikult esimene klaas oli tehtud Egiptuses ja see läks Vana-Rooma ja Vana-Visantias ja Visantiasist tuli siis tagasi Euroopa, Veneetsiasse tegelikult, ja teine oli Vana-Venemaal oli, enne 9. sajandit oli juba need klaasitöötmine. Vana laadaga Tšerni...????.... oli neid 9.-13. sajandi oli toodud ise klaasi ja pärlid ka, ja seda kasutati riides. Aga siis mongolid tulid ja siis oli see kadunud ja klaasitöötmine üldse kadunud Venemaal ja siis alles tuli tagasi siis Petr I ajal ja Lomonosovi(?) töö on väga suur selles mõttes, et see on väga teadud asi, et ta mosaiik tegi ja tegi ka vabrikke, mis mitte ainult mosaiik valmistas, vaid tootud ka pärlid.

Isik 2: Praegu pilk jäigi nendele peale. See on täiesti fantastiline.

Isik 1: Aga tegelikult oli niimoodi, et näiteks pruudil peab kindlasti peakate tikitud ja tegelikult kasutati need jõepärlid, need Põhja jõel oli vanasti neid väga palju, need väga palju võeti. Ja siis kui ei olnud seda pärlitest tehtud, siis tegid klaaspärlitest, see oli juba nagu vaine...

Isik 2: *Vaesem...* No muidugi. Loomulikult.

Isik 1: Aga see kate, mis oli tehtud need jõepärlitest, ikka andsid perest edasi, edasi. See oli niuke asi, mis hoitakse, ei ole igaks korraks tehakse uuesti.

Isik 2: Aga just et vaesem talurahvas, need ju ka ikkagi tahtsid hästi palju, et kas ütleme 18. ja 19. sajandil siis nagu nemad ka juba kasutasid klaaspärleid?

Isik 1: Vot nüüd ja, nüüd siis need tulid väga palju pärast Euroopast ka, need boheempärlid olid ja Veneetsias. Ja tegelikult omatooted ei ole jäänud siin. Aga suured tööd, mis oli..., tegelikult esimene suur töö oli Araninbaumis(?) tehtud hina(hiina?), see loss, kus on üks tuba kõik tikitud pärlitega.

Isik 2: Kus kohas?

Isik 1: 1766. aastal. See on Peterburis – Araninbaum. See on Peterburi kõrval.

Isik 2: 17...??

Isik 1: 1766. See on Peterburi juures, Araninbaum, Hiina loss. Seal on tehtud tikitud need pulgadega pärlidega terve tuba.

Isik 2: See nagu on need merevaigu tuba oli ja see oli pärlitega tikitud tuba.

Isik 1: Tegelikult pärlitega tikitud, seal on suur pannoo(?) kabinjiidis(?) ja see, alguses arvestasite, et see on Prantsusmaalt võetud, aga pärast oli leitud, et see oli Marie DeJean(?) - oli Prantsuse näitleja, kes on jäänud Venemaal ja valmistas seal töökoda. See töökoda valmistas väga palju ja see kabinjet(kabinet?) oli ka tehtud tema töötajatega. Vene tikkijad oli tal. Ja siis vot, see on kõige vanem ja suur töö, mis on tegelikult jäänud. Aga muidu need, siis kui ei tulnud väga palju neid pärleid müügile, siis tavalised inimesed said ka seda osta ja siis 18. või 19. sajand...

Isik 2: Jah, ma sain aru.

Isik 1: Aga siis 18. sajandist hakkasid ka neid rahvariides kasutada. Ja tegelikult rahvariides on need kasutasid alguses sellest oma, nii nagu Eestis – iga maa on, iga koht on oma muustritega ja oma konkreetse riietega. Venemaal praegu ka ning mingi ajakiri läheb, kes rahvariides, et sellel on selle, 'silo takoje, silo takoje'...ja kõik, mida sellest riiest oleneb. Ja vot siin kirjas, et tegelikult nad alustasid tikkima pärlitega need mustrid, mis olid traditsiooniga igäühel oma, ja siis need tehnikad oli ka võetud sellest, et võtsid niidiga tikitud alus, siis peale selle niidi peal tikitud peal selle mustriga juba pärlid – see on 'venekeelne fraas'(???). Ma ei tea, kuidas see on, valge niidiga tehtud ja pärast...

Isik 2: Ei ole midagi, ma saana aru.

Isik 1: Nii ja siis teine tehnika oli niimoodi, et võetakse terve tükk niiti pärlitega, pannakse riie peale ja siis üle ühe või mitu tükki ümber tikitakse peale, et siis sellega saab igasugu mustrid tegema. Ja siis iga oma...

Isik 2: Et kas see esimene variant oli siis niimoodi, et nad tikkisid...?

Isik 1: Tikkisid valge niidiga mingi muster ja pärast teine kord tikkisid peale juba pärlitega. Mustri peale juba, 'venekeelne fraas jälle', kus valge niidiga on alus tehtud ja pärast selle... Ja teine on 'venekeelne fraas', see tähendab, et tükk niiti on pärlitega, pannakse kohe riie peale ja siis pärast niidiga kinnitatakse see vahele, et ta võib ka sik-sakina või kaarega või ükskõik lilledena minema.

Isik 2: Et saab kujundi teha sellega?

Isik 1: Jah, ja siis juba kinnitakse ümber. Ja siis igäühe kaupa, siis nagu poolristi, nagu väike poole ristiga tikandi. See on juba kanva(???) peal, see võib teil juba olemas olla ka muuseumis.

Isik 2: Jah, jah.

Isik 1: See oli, need viimased olid ka juba 18./19. sajandist oli mustrid müüdud, mille järgi teinud, need igasugused, mis siin olid, vot, niukseid asju....See on juba heegeldatud, see ei ole

tikand, see on heegeldamine. Aga see heegeldamine õudselt keeruline minu jaoks. Siin Sindis üks neiu teeb seda ka. Ta ostis paar korda mul need materjalid. Need kõik mustrid järjest on vaja niipidi korjata ja siis pärast ei tohi eksida, sest mustri ei tule välja ja siis pärast sellest heegeldatakse.

Isik 1: Ei, ma ei mäleta nüüd seda vene keeles ka. See on nii viisi, et tokid, väiksed tokid on niidid. Need ei ole eriti... No, nendest heegeldatakse väiksed salvratikud.

Isik 2: See on iiris.

Isik 1: Iiris, iiris. Vot iirise moodi, need niidid võetakse, pannakse, väga peened helmed siin ei saa panna. Aga vot. Ma tean, et siin Pärnus on terve seltskond eesti naisi, kes teevad, heegeldavad palmikud. Nad ei tegele tegelikult suured mustrid nende peal, sest praegu, internetis võib ka vaadata, sest need mustritega võib ka lilled ja mis iganes, aga seal ikka ja jälle selle mustri on vaja peale korjata ja pärast ainult teha.

Isik 1: Tehakse ja need naiste seltskonnad teevad ikkagi palmikud. Ma ükskord nägin, need oli Hansapäevadel paar aastat tagasi, oli see telk, kus nad viiekesi või seitsmekesi istusid kõik heegeldasid ja samal ajal müüsid. No nendel erinevad mustrid ei olnud, nendel erinevad värvid võib-olla mõned, erinevad värvid juurde. Aga muidu need tehakse ka väga vahvad mustrid selle peale, aga see on ikkagi suur töö.

Isik 2: See on tohutu töö. Ma Tallinnas ühes muuseumis nägin ühte sellist väikene selline kotikene, oli ka 18./19. sajandi oma. Ta oli ka heegeldatud, need olid nii tillukesed need pärlid. Ja ta oli nii tihe ja see oli...

Isik 1: Ja see lähebki niimoodi, et see tavaline heegeldamine, kõige tavaline, lihtsalt iga kord paned ette see pärl ja ta tuleb ikka väga kõvasti. Ja see naine, kes teeb Sindis, ta teeb need telefonikotid.

Isik 1: See võib olla punutatud ka jah. Vot See on mingi põhja rahvuste tööd, mingi saamid, handid, nendel on väga palju tehakse, nad tegid algusest peale nendest nomandi(?)kivist ja teokarpidest, kividest igasugustest, aga hiljem ka võtsid need klaaspärlid tegemiseks.

Isik 2: Juba need, kui ma siin neid praegu vaatan...Igasuguseid..

Isik 1: No see on 19. sajandi, need on prouade ikkagi käsitöö. Need suured tööd nad ei ole teinud, aga vot need väiksed kissetid(?) ja niuksed pilded(?). Aga siin kirjas, et on kuskil mingis mõisas on jäänud terve mööbligarnituur, kus olid kõik risted tikitud pärlitega.

Isik 2: Fantastiline malelaud, malelaud koos nuppudega või kabelaud koos nuppudega ja on pärlitest tehtud. Täiesti fantastiline. Aaa, see on nüüd punutatud?

Isik 1: Need on Ikka punutud. Siin on punutamine rohkem. Tegelikult selle, vot tikand tuli praegu hiljem ja heegeldamine tuli hiljem, praegu paljud hakkasid ka heegeldada sellest, aga punutada hakkasid aga varem praegu. Kuni, ütleme 20. sajandis seda ei olnud praktiliselt üldse, ei ole tegelenud keegi, ja see hakkas Venemaalt. Meil hakkasime 98st aastast, aga Venemaal see mood hakkas juba kuskilt 80st aastast.

Isik 2: Jah, meil enne ei olnud.

Isik 1: Ja me saime seda 20 aastat hiljem. Aga siis vot siis, kui need meistrid hakkasid need raamatud tegema ja välja tootma, aga tegelikult need seltskonnad, kes hakkasid need mustrid korjama ja läbi töötama ja need punutised tegema, need hakkasid 80ndatest aastatest Venemaal, väga suur moes juba, Peterburis, Moskvast hakkas. Aga 90ndatest aastatest tuli väga palju kirjandust. Ja praktiliselt kõik need tehnikad, kõik alused oli nendest raamatutest välja toodud. Aga nüüd ikkagi juba on olemas ajakirjad: väga suured ajakirjad on Venemaal, on Ukrainas väga hea ajakiri tuleb ja nüüd me saame seda, Eestis saab selle Ameerika kaudu seda 'Patsbaten' (???), see ajakiri siin müüakse. Ja need, kes siin tegelevad, need võib-olla võtavad rohkem....

Isik 1: Rahvakunstis on olnud ikkagi rahvariides. Siin on kirjas, et igapäev oli oma värvid, oma mustrid, näiteks Dver (???), see olid geomeetrised mustrid, siis Ggastromas (???) oli punutatud võrgud läbipaistvatest pärlitest, ja siis Anega (???) , see on Peterburi põhjas, seal oli arnamendid, tähed, rosetid valge värvi. No tegelikult ja see oli selles 'venekeelne fraas' (????), nii nagu ma ütlesin, et nii valge niit ja pärast peale. Ja siis ma arvan, et vot need Anegna on olemas väga sarnased võib-olla eesti rahvariidetest need mustrid, vot need tähed... Need tegelikult, ma vaatasin, vot praegu mu käe all seda tikandit ei ole, aga muidu ma vaatasin need on Põhja-Venemaa 'Gupernjad' (??), need mis on Valge mere juures, need on väga sarnased eesti rahvariidetega. Ja tegelikult, kui ma vaatasin praegu, et need rahvad elasid tegelikult mitte niimoodi, et siin eestlased ja siin venelased, vaid lihtsalt kõik segamini elasid. Ja kuni Riiani algusest ja Valgemerest need rahvad olid... Vot need ongi need mustrid, mis on... See on suur töö ikkagi.

Isik 1: See tähendab, et pärlid ei olnud nii kallid sel ajal. 19. sajandil oli moment, kus oli väga kättesaadav kõigele. Siin on ka kirjas, et need talunaised tegid endale rahvariidet, sest see oli väga palju müügil ja oli väga kättesaadav.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Ülli Kont _____

(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: _____ 2.12.1958 _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
___ **HELMEVÕÖDE VALMISTAMISE TEHNOLOOGIA NING ARENDAMINE EESTI
MUUSEUMIKOGUDE AINESE PÕHJAL**

_____,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _Helve Russak , Christi Kütt _____,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, **20.05.2013**